DR NIKOLA ORLIĆ

BANKARSTVO

(OD TRADICIONALNOG DO SAVREMENOG)

Beograd, 2011. godine

SADRŽAJ

PREDGOVOR 5
UVODNO RAZMATRANJE 8
1. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA 14
1.1. Terminoško određivanje pojma „bankarstvo“ 14
2. INSTITUCIONALNE KARAKTERISTIKE BANKARSTVA 19
2.1. Finansijski sistem i uloga finansijskih posrednika 19
2.2. Uloga i karakteristike finansijskog tržišta 23
2.3. Bankarsko-kreditno tržište 31
2.4. Finansijske institucije koje nisu u okviru bankarskog sektora (nebankarski posrednici) 43
3. KARAKTERISTIKE POSLOVNOG BANKARSTVA 49
3.1. Geneza i razvoj poslovnog bankarstva 49
3.2. Makroekonomska struktura i efikasnost poslovanja banaka 51
3.3. Robna razmena i tržišna orijentisanost bankarsko - kreditnog sistema 54
3.4. Uzroci koji opredeljuju sigurnost poslovanja i poverenje u funkcionisanje banaka 57
3.5. Tradicionalno i savremeno bankarstvo karakteristike 60
4. KLASIFIKACIJA SAVREMENIH BANAKA I BANKARSKI POSLOVI 69
4.1. Emisione banke 71
4.2. Poslovne (depozitne, kreditne) banke 73
4.3. Finansijske banke 75
4.4. Hipotekarne banke 75
5. SPECIJALIZOVANE FINANSIJSKE INSTITUCIJE 77
5.1. Uvod u analizu specijalizovanih institucija 77
5.2. Osiguravajuća društva 79
5.3. Štedionice 81
5.4. Investicioni fondovi 83
5.5. Ostale nebankarske finansijske organizacije 85
6. CENTRALNA (EMISIONA) BANKA 88
6.1. Obeležja i karakteristike institucije 88
6.2. Načini, metodi i instrumenti poslovanja 92
6.3. Supervizorska uloga 97
6.4. Poslednja zaštita (utočište) poslovnih banaka 99
6.5. Preduslovi za funkcionisanje efikasnog monetanrog sistema 100
7. IZVORI BANKARSKIH SREDSTAVA 103
7.1. Bilans banke 104
7.2. Finansijski potencijal i plasmani banke 110
7.3. Bankarski sektor 112
7.4. Načini formiranja resursa 115
7.5. Principi formiranja potencijala plasmana banke 118
8. BANKARSKO – KREDITNI POSLOVI (PLASMANI) 120
8.1. Organizaciono – analitička osnova 124
8.2. Vrste kredita i kreditnih poslova 126
8.2.1. Kratkoročni kreditni poslovi za pravna lica 131

8.2.2. Dugoročni kreditni poslovi pravnim licima 137
8.2.3. Kreditiranje stanovništva 142
8.3. Posredovanje u platnom prometu i čekovni promet 148
9. LIKVIDNOST I BONITET BANAKA 154
9.1. Koncept likvidnosti 154
9.2. Karakteristike likvidnosti, njena struktura i izvori 159
9.3. Bonitet banaka 166
9.3.1. Identifikovanje elemenata boniteta 167
9.3.2. Izbor adekvatnih pokazatelja boniteta banaka 170
9.4. Bonitet korisnika kredita 172
10. EKSPANZIJA I NOVI TRENDOVI NA FINANSIJSKIM TRŽIŠTIMA I UKLJUČIVANJE U MEĐUNARODNE TOKOVE 174
10.1. Menadžment novih finansijskih proizvoda u bankama 177
10.2. Nove kontrolne aktivnosti i nužnost uključivanja u globalne finansijske tokove 185
10.3. Budućnost finansijskih ulaganja u Republici Srbiji 187
10.4. Međunarodne finansijske institucije 189
UMESTO ZAKLJUČKA 197
LITERATURA 210

PREDGOVOR

Ovaj rad je u osnovi nastavak istraživanja u oblasti bankarstva, koja je autor započeo profesionalno baveći se ovom delatnošću i nastavio tokom izrade doktorske disertacije.

Dugogodišnji profesionalni rad u poslovnom bankarstvu imao je najveći uticaj na sučeljavanje stečene prakse sa teorijskim aspektom u praćenju jednog od najznačajnijih fenomena u bankarskom poslovanju, a to je plasiranje slobodnih bankarskih novčanih sredstava sa svim mogućim rizicima koji prate njihov povraćaj i oplodnju, odnosno ostvarenje dobiti i profita.

Učestvujući u koncipiranju godišnjih poslovnih politika banaka od početka poslednje decenije prošloga veka, pa do današnjih dana, može se zaključiti da je u prethodnom periodu manje pažnje poklanjano riziku bankarskih plasmana, da bi se poslednjih pet godina ovom fenomenu dao značajniji pristup. Ova činjenica upravo i predstavlja jednu od razlika između tradicionalnog i savremenog bankarstva.

U prilog ovim konstatacijama, uočava se da bankarski menadžment formira posebna odeljenja kojima je osnovni poslovni zadatak praktično bavljenje bankarskim plasmanima, tako da zajedno sa drugim odeljenjima, pre plasiranja novčanih sredstava, tokom njihovog puštanja u tečaj pa sve do konačnog povraćaja plasiranih sredstava obezbeđuju minimiziranje rizika plasmana.

Ostvarenje poboljšanja zaštite od rizika praktično se može uočiti kroz edukaciju mlađih kadrova, koji su uz instruktažu iskusnijih kolega sasvim shvatili značaj ovladavanja rizikom bankarskih plasmana, što za posledicu ima blagovremeno servisiranje kredita i drugih finansijskih plasmana od strane klijenata.

Pored već pomenutog značajno je istaći i još uvek neregulisanu normativnu i pravnu regulativu u ovoj oblasti i to kako u većini zemalja u razvoju, tako i u našoj Republici.

Argumenata za ovu konstantaciju ima dosta, ali spomenućemo neke iz prakse posvlovnog bankarstva Srbije koje funkcioniše pod regulativom Narodne banke Srbije.

Novi Zakon o bankama donešen je relativno kasno, odnosno krajem 2005.(Sl. glasnik br. 107) u odnosu na druge zemlje u razvoju koje su to učinile znatno ranije. Posle toga usledile su određene odluke Guvernera NBS koje regulišu klasifikaciju bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke (Sl. glasnik 129/2007).

Malo ubrzaniji tempo regulisanja normativne regulative otpočeo je sredinom 2008. poslovne godine. Naime, Službenim glasnikom br. 63 od 26. juna 2008.godine. Guverner NBS donosi tri odluke koje regulišu poslovanje banaka.

1. Odluka o izmenama i dopuni Odluke o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke;
2. Odluka o izmenama i dopunama Odluke o adekvatnosti kapitala banke i
3. Odluka o dopuni Odluke o upravljanju rizicima banke.

Pomenute odluke stupile su na snagu 1. jula 2008. godine i možemo sa sigurnošću tvrditi da će one imati značajnog uticaja na minimizaciju rizika bankarskih plasmana i dalje približavanje poslovanja prema odredbama Bazela II.

Večita nepoznanica i dilema u bankarskom poslovanju je sigurnost plasiranja novčanih sredstava klijentima, i oplođavanje tih sredstava sa aspekta njihove veličine. Ovo je posebno karakteristično za bankarske plasmane u zemljama u razvoju. To je tokom devedesetih godina prošloga veka kao i prve decenije dvadeset prvog veka značajno opterećivalo bankarski sistem pomenutih država.

Pomenute činjenice su veoma značajna osnova teme kojom se ovaj rad sadržajno i istraživački bavi i u tom smislu ukazuje na probleme koji su se već iskristalisali u praksi. Takođe, to je i prilika da se daju i moguća rešenja nastalih problema u funkcionisanju bankarskog sistema u datim uslovima.

Osnovni cilj ovog rada je sveobuhvatna razrada i teorijsko i praktično istraživanje sadržaja bankarskih plasmana u zemljama u razvoju, sa predlozima za novi način upravljanja plasmanima banaka koje posluju na prostorima pomenutih zemalja. Takođe, ova problematika je teorijski i praktično istraživana i u uslovima Republike Srbije, čiji je bankarski sistem tokom prvih godina ovoga veka doživeo totalni krah. Četiri najveće državne banke su januara 2002. godine otišle u stečaj, koji još uvek nije okončan i pitanje je kada će to biti.

Sudbina domaćeg bankarstva u prethodnom periodu imala je negativan trend. Tu se pre svega misli na stečaj i likvidaciju pojedinih državnih i privatnih poslovnih banaka. Svedoci smo ekspanzije banaka sa inostranim osnivačkim kapitalom, ili pak kupovine domaćih banaka od strane inostranih banaka.

Ovaj rad ima cilj i zadatak da detaljnije prouči oblast bankarstva i da poređenjem dva perioda u kome je ono poslovalo i posluje, predstavi čitaocu prednosti savremenog u odnosu na tradicionalno bankarstvo. Sadržaj ovog istraživanja i rezultati do kojih se došlo, možemo konstatovati dali su odgovor na postavljenu hipotezu, o pojedinim karakteristikama.

Beograd, maj 2011. godine Autor

UVODNO RAZMATRANJE

Razvoj ekonomije u savremenom svetu karakteriše intezivan proces sistemske harmonizacije prakse i vođenja ekonomske politike na svim nivoima. U poslednjoj deceniji XX veka, došlo je do dramatičnih promena u političkoj, bankarskoj, privrednoj, a takođe i finansijskoj sferi u zemljama u razvoju.

Razvijena finansijska tržišta su osnovni kriterijum uspeha ekonomskog razvoja. Bez razvijenih finansijskih tržišta, privatizacija ne ostvaruje sprovođenje kapitalističkih principa. Glavni efekti ekonomskog razvoja su rast efikasnosti i kompatibilnost sa relevantnim okruženjem.

Problem održivog razvoja predstavlja dosta kompleksan faktor tokom ekonomskog napretka. Donosioci odluka moraju u veoma ograničenom roku da izgrade novi društveno-ekonomski institucionalni sistem i sprovedu masovnu privatizaciju, rehabilitaciju infrastrukture i rekonstrkciju socijalne sfere.

Evropske zemlje u razvoju započele su reforme svojih finansijskih sistema pre petnaest godina. Najznačajniji deo reformi ove oblasti u pomenutim zemljama bio je izgradnja infrastrukture, institucija i tržišta kreditnih poslova, koncipiranih kroz uspostavljanje novih struktura i načina njihovog finansiranja. Svi zakoni ovih zemalja koji uređuju funkcionisanje finansijskih sistema zadovoljavaju evropski minimalni standard iz ove oblasti.

Sektor finansijskih usluga pokazuje napredak i razvoj u svim državama u razvoju u Evropi. Promene u toj oblasti veoma su dinamične, gotovo da su svi segmenti zakonski pokriveni. Bankarski sistem Srbije gotovo da je izašao iz perioda tranzicije, i danas može se konstantovati posluje po principima moderne tržišne ekonomije. Međutim, još uvek kod finansijskih usluga postoji problem vezan za neusklađenost pojedinih zakonskih odredbi, što se manifestuje kroz pojavu pravne dvosmislenosti. Ovaj problem se već rešava kroz kreiranje institucija i njihovo jačanje, pre svega kroz njihovu samostalnost, stručnost kao i nezavisnost od političkih dešavanja.

Bankarski sektor u Srbiji u periodu 2001-2010. godina značajno se transformisao, a broj banaka gotovo se prepolovio. Od postojećih 38 banaka, 21 je u većinskom vlasništvu inostranih akcionara i one obuhvataju 77 odstvo ukupne bilansne sume.

Druga polovina prve decenije ovoga veka biće odlučujuća za zemlje Balkana. Privrede ovih zemalja zaostaju ne samo za razvijenim zemljama Evrope, već i za onima u srednjoj Evropi i uopšte u odnosu na zemlje u tranziciji koje su se poslednjih godina pridružile Evropskoj Uniji. To se najbolje može zaključiti na osnovu podatka da većina balkanskih zemalja ima BDP (bruto domaći proizvod) po glavi stanovnika, meren kupovnom snagom, ispod 30 odsto u odnosu na prosek Evropske Unije (25 članica).

Ukoliko se održi trend rasta BDP u ovim zemljama (poslednjih nekoliko godina on je iznosio prosečno oko 50 odsto), i ako se poveća konkurentnost njihovih privreda treba očekivati proces integracije sa Evropskom Unijom. Najbolji primer za takve konstatacije su primeri Rumunije i Bugarske koje su već prvog dana 2007. godine postale članice ove Unije. Do prve polovine druge decenije i sve preostale zemlje ovog regiona postaće članice Evropske Unije, čime će na ovim prostorima biti završen proces integracije.

Reorganizacija bankarskog sektora započeta krajem prošlog veka obuhvata veliki broj globalnih promena u strukturi, karakteristikama i tipovima proizvoda i usluga koje nude bankarske asocijacije u obliku finansijskih proizvoda i usluga, i to kako u razvijenim tržišnim privredama (SAD i zemlje EU), tako i u zemljama u razvoju. Posmatrano prema oblastima kod kojih je došlo do najvećih pomena mogu se iskristalisati tri značajna: 1. konsolidacija, 2. ujedinjavanje i 3. konkurencija. Kod razvijenih zemalja taj proces je okončan, dok zemlje u razvoju brzim tempom idu prema uređenju bankarskog sektora kakav je kod razvijenih.

Pomenute tri oblasti uslovile su da savremeni bankarski sistem karakterišu nova obeležja pre svega sa aspekta boljeg i kvalitetnijeg funkcionisanja ovog tako važnog segmenta nacionalnih ekonomija.

Za uspešno poslovanje na otvorenom tršištu nephodno je poštovanje nove menadžment filozofije koja se ogleda kroz veće adaptiranje prema tržišnim uslovima i

orijentisanje ka karakteristikama istog u zavisnosti od nivoa razvijenosti i dostignutog standarda u ovoj oblasti.

Bankarsko poslovanje na otvorenom tržištu postaje sve rizičnije što ukazuje da je nephodno podići na veći nivo stepen upravljanja rizikom.

Kada su u pitanju države u razvoju to je pre svega nedostatak obrtnih sredstava koja su u prethodnom periodu potrošena, a da blagovremeno nisu dostigla optimalnu veličinu, koja bi obezbedila nesmetano funkcionisanje ekonomije zemalja u razvoju.

Ta činjenica je uslovila i nedostatak novčanih depozita, koji je jedan od osnovnih elemenata za održavanje kreditnog potencijala poslovnog bankarstva, koje u kombinaciji sa sopstvenim novčanim potencijalom čini ukupni raspoloživi kreditni potencijal iz koga treba da se emituju krediti za reprodukciju i nove investicione programe.

Ekonomska kriza odrazila se takođe i na pojavu fenomena neraspolaganja sopstvenim realnim finansijskim sredstvima od strane privrednih subjekata, iz razloga što su tokom poslovanja potrošena za nerentabilne proizvodne programe i plate zaposlenih uz sve prateće poreze i doprinose, iako one realno nisu zarađene prodajom roba i usluga, što se negativno i odrazilo na poslovanje privrede.

Privredu u razvoju, takođe karakteriše i poslovanje koje ne obezbeđuje ni ostvarenje dobiti i profita, tako da su privredni subjekti primorani da koriste tuđa novčana sredstva, odnosno kredite na koje plaćaju znatno visoku kamatu, što dodatno povećava rashode. U takvim uslovima poslovne banke se izlažu dodatnom riziku naplate glavnice i kamate po osnovu emitovanih kredita, što se po njih može vrlo negativno odraziti.

U poređenju uslova u kojima funkcionišu preduzeća, značajno je istaći da je u razvijenim zemljama Trijade (Evropska Unija, SAD i Japan) profitna stopa koja se iz poslovanja ostvaruje uvek viša od kamatne stope na pozajmljena novčana sredstva. Dok je situacija u zemljama u razvoju obrnuta, odnosno kamatna stopa je znatno viša od profitne stope.

Za pomenute procese i njihov uspeh veoma je značajna uloga i mesto koje pripada monetarno-kreditnoj politici, njenim instrumentima, organima i njihovoj efikasnosti.

Glavni instrumenti monetarno-kreditne politike su:

- dejstvo na kamatnu stopu
- dejstvo na volumen kredita
- dejstvo na monetarnu masu.

Uspeh ili neuspeh monetarno-kreditne politike zavisi i od instrumenata fiskalne politike kao i drugih mera ekonomske politike koje doprinose ubrzanju razvoja.

Monetarno-kreditna politika i njeni instrumenti predstavljaju onaj deo ekonomske politike preko kojih se utiče na obim kredita, a preko kamatne stope i na stvaranje i poništavanje novca tj. na celokupnu novčanu masu.

Novčana kretanja i napajanje privrede novcem utiču na ponudu i tražnju, kretanje dobiti, zaposlenost, reprodukciju, raspodelu i preraspodelu nacionalnog dohotka, na štednju i nivesticije. Ta kretanja utiču na makroekonomsku ravnotežu ili strvaranje disproporcija, na nivo i stabilnost cena, na poremećaje na tržištu.

Monetarna-bankarska politika može biti ekspanzivna ili restriktivna u zavisnosti od konkretnih situacija u privredi. Ako postoji viši stepen tražnje onda treba: povećati kamatne stope, otežati uslove kreditiranja i tako uticati na smanjenje novčane mase, to je ekspanzivna politika. Dok je kod restriktivne politike obrnut slučaj.

Najznačajniji instrument u politici centralne banke je određivanje eskontne (referentne) ili diskontne stope po kojoj centralna banka otkupljuje od poslovnih banaka menice i druge vrednosne papire, kao i određivanje svih ostalih uslova oko reeskonta. Promena visine eskontne stope ima neposredan uticaj na visinu kamtnih stopa poslovnih banaka, jer se time utiče na stanje ponude i tražnje kredita i novca. Jako je važno da postoji organizovano tržište novca i kapitala. U našim uslovima kamata mora da predstavlja cenu za pozajmljena sredstva i tebalo bi da bude objektivni indikator za efikasnost ulaganja. Za vreme restriktivne monetarne politike eskontna stopa se povećava mada s druge strane smanjivanje eskontne stope nema tako direktan efekat na kreditnu ekspanziju, zbog čega koristi instrument obaveznih rezervi, poslovnih banaka. Danas obavezne rezerve predstavljaju standardni instrument za regulisanje ukupnog kreditnog potencijala komercijalnih banaka. Poslovne banke formiraju rezerve likvidnosti veće od obaveznih rezervi čime ne mogu potpuno neutralizovati politiku centralne banke u pogledu obima kredita i mogućnosti praćenja kretanja novčane mase.

Osnovni zadatak monetarno-kreditne politike je da obezbeđuje odgovarajuću količinu novca ili kredita za nesmetano odvijanje procesa reprodukcije. Najvažniji uzroci nestabilnosti i poremećaja su iz domena kreditiranja i kreditne politike, što važi i za našu privredu koja se nije pridržavala zdrave kreditne politike, pa je došlo do disproporcionalnosti i nestabilnosti u razvoju. Centralna banka nije bila samostalna u regulisanju globalnog kreditnog potencijala banaka. Pored stalnog porasta kredita i novca koje je nesrazmerno povećanju proizvodnje, imamo stalnu prisutnu nelikvidnost, opštu finansijsku nedisciplinu, neodgovornost prema obvezama, nerealni prikaz stanja, preduzeća i banaka itd.

Za privredu je jako važno da ima dovoljnu količinu novca koji može kvalitetno da obavlja svoje funkcije i kojim će se obezbediti realizacija BDP. Nedovoljna količina novca dovodi do teškoća u realizaciji odnosa roba i usluga, dok preterana količina novca dovodi do porasta cena, inflacije itd. Obim novčane mase dugoročno posmatrano stalno raste zbog porasta društvene proizvodnje i robnog prometa, ali je jako važna brzina opticaja novca na čije povećavanje utiče usavršavanje bankarsog sistema. Brzina opticaja novca u našoj privredi je nestabilna zbog niza institucionalnih izmena u sistemu privređivanja. Najvažniji izvor povećanja novčane mase je kreditna aktivnost poslovnih banaka koja je kod nas bila suviše liberalna, neodmerena i nedovoljno selektivna, što je uticalo na rast cena.

Kod nas je sada prisutna izrazito restriktivna monetarna politika. Kamatne stope su još uvek visoke, pa realni sektor privrede ne može da ih podnese. Istovremeno sa porastom kamatnih stopa, u cilju smanjivanja agregatne tražnje i uravnoteženja budžta, država je drastično smanjila budžetske investicije. Preduzeća ne mogu da dobiju zajmove koji su im bitni za opstanak i razvoj pa obim proizvodnje i BDP se smanjuje mnogo brže nego što opada zaposlenost, zbog čega su naglo pale realne zarade i dolazi do daljeg opadanja tražnje za domaćim proizvodima. U našoj privredi ne postoji visok stepen fleksibilnosti cena u oba pravca, pa pad agregatne tražnje nije izazvao pad robnih cena već je došlo i dolazi do suprotnih kretanja. Zbog liberalizicije i otklanjanja dispariteta cena, pada proizvodnje, smanjenja ponude i rasta fiksnih troškova po jedinici proizvoda, cene rastu. Privreda ulazi u recesiju budući da nema sopstvena finansijska sredstva, povoljne kredite i odgovarajuće podsticaje. Zastoji u plaćanju stvaraju praksu trampe

između preduzeća što može da doprinese smanjivanju budžetskih i fondovskih prihoda. Opšta nelikvidnost u privredi prenosi se i na bankarski sistem zbog odlaganja plaćanja kamata i dospelih kredita banaka, što može usloviti povećanje rizika naplativosti od strane banaka i time ugroziti njihovo dalje poslovanje.

1. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Terminoško određivanje pojma „bankarstvo“

Definisanje pojma bankarstvo neizbežno je vezano za njegov istorijski nastanak. Nastanku bankarstva prethodila je pojava menjačkih poslova, čija se delatnost sastojala u menjanju jedne vrste novca za drugu. Ovaj posao je nazvan menjačkim, a oni koji su se njime bavili zvali su se menjači. Od menjačke delatnosti postepeno je nastajala bankarska delatnost. Sam pojam reči banka vodi poreklo pre svega od italijanskog izraza (banka ili banko) koji se prevodi kao sto, odnosno klupa ili slobodnije izraženo pult za razmenu novca. Interesantno je napomenuti da je isti koren reči prisutan i u francuskom, nemačkom i engleskom jezičkom području. Takođe, izraz bankrot vezan je za istoriju bankarstva, zato što menjačima koji nisu mogli da izmire svoje obaveze, razbijane su njihove klupe, odnosno stolovi na javnom mestu, tako da pomenuti izraz vuče koren od italijanskih reči banea rotta.

Istorijski podaci ukazuju da sa sigurnošću možemo konstatovati da je bankarska struka najstarija od svih ostalih finansijskih struka. Prve banke su počele da pružaju svoje usluge pre više od 2.000 godina. Najstarije banke su veliki deo svog sopstvenog novca stavljale u zalog kako bi pomagale započinjanje bankarskih poslova. Međutim, vrlo brzo se rodila ideja o prikupljanju depozitnih novčanih sredstava od bogatijih klijenata, kao i davanje tih sredstava u zajam drugim firmama koje su tek otpočinjale sa poslovanjem.

Prve banke u Evropi bile su mesta za čuvanje predmeta od vrednosti (plemeniti metali) u cilju njihove zaštite od otuđenja. Kreditni, menjački i založni poslovi postojali su još u starom veku kod starih Sumera, Asiraca, u Vavilonu, na Kipru, kod Egipćana i starih Grka. U Vavilonu su se pojavile prve privatne kuće Igibi i Murašu koje su se bavile poslovima skladištenja i čuvanja robe (žita, hrane, zlata i dragocenosti) kao i davanja na zajam robe drugim licima. Potvrde o deponovanim proizvodima služile su kao sredstvo obračuna i plaćanja, a pozajmice su davane uz visoku kamatu. Ove kuće su nazvane

tezauri pa od ove reči je i nastao naziv tezaurisanje za povlačenje, skladištenje i čuvanje robe i novca.

Iz oblasti Azije i Mediterana trgovina se prenosila i u Grčku, a sa njom su se razvijali i bankarski poslovi i neke vrste banaka. S obzirom na to da je u antičkoj Grčkoj svaki grad država imao svoj novac, menjači novca - trapezari su imali značajnu ulogu u olakšavanju prometa među gradovima državama i trgovcima. Kasnije su se trapezari počeli baviti i davanjem novca na zajam uz kamatu. Zatim su formirane i velike menjačnice, koje su davale zaloge na založnice, primale novac na štednju i obavljale poslove prenosa novca. U Grčkoj se razvilo i nekoliko vrsta banaka, a među najpoznatijima su bile one u hramovima, kao i gradske i privatne banke. One su uzimale uloge uz kamatu, davale zajmove sa kamatom, a bavile su se i poslovima platnog prometa sa drugim gradovima i zemljama koristeći se kreditnim pismima.

U starom Rimu je došlo do daljeg razvoja poslova koji predstavljaju preteču bankarskih poslova. Rimski bankari su se zvali argentarius - lice koje se bavi primanjem depozita i uloga, davanjem zaloga i posredovanjem u novčanom prometu. Svojevrsno berzansko i novčano tržište postojalo je kod Kastorove crkve (na najvećem rimskom javnom trgu Forumu). Raspadom rimskog carstva i kasnije u feudalnim odnosima dolazi do stvaranja velikog broja moneta, čime na značaju dobijaju menjački poslovi.

Razvojem međunarodne trgovine, banke se sve više bave poslovima njenog kreditiranja, pri čemu su menice u tom periodu bile važan instrument plaćanja, kao i depozitne potvrde. Pored privatnih banaka javljaju se i javne banke, čiji je glavni posao bio da pribave depozitni novac za državu za koji su davane depozitne potvrde. Na osnovu ovih državnih zadužnica dolazilo je i do udruživanja poverilaca u posebne bankarske institute (tzv. Monti ili Montes) od kojih su neki čak preuzimali upravljanje blagajnom (trezorom) zaduženih država.

U ranom srednjem veku, osim daljeg razvoja bankarskih poslova, karakterističan je i razvoj menjačkih poslova, jer je veliki broj lokalnih vladara kovao sopstveni novac, i tada dolazi do pojave prvog “kvarenja” novca. Kreditni posao se javljao najčešće u formi naturalnog kredita, da bi se tek kasnije razvio i novčani kreditni posao koji prati trgovačke transakcije. U okviru ovih poslova širu primenu dobija menica kao instrument plaćanja, na osnovu koje se uspešnije odvija trgovački i novčani promet. Veliku ulogu u

razvoju bankarskih poslova između XI i XIII veka imali su Templari, koji su između ostalog uveli praksu izdavanja menica u lokalnoj valuti, što je omogućavalo prenošenje novca bez rizika. Tada se šire javljaju, pored menjačkih i kreditnih poslova i poslovi državnih zajmova i međunarodnih kredita. U ranom srednjem veku dolazi do pojave prvih banaka modernog tipa kao institucionalno organizovanih novčanih ustanova u italijanskim gradovima koje su bile komercijalne banke:

- Banea di Genova, osnovana 1320. godine i
- Easa di Sant Georgio – 1407. Godine.

U Đenovi je 1407. osnovana banka „Easa di Sant Georgio" koja je poznata (mada je od nje starija Banea di Genova osnovana 1320) i po tome što je od nje potekla ideja o stvaranju bankarskog novca kao merila vrednosti za različite vrste novca i u drugim zemljama (jedna đenovska bankarska funta odgovarala je „težini" 12 g. finog zlata). Po osnovu svog duga država je na „Easa di Sant Georgio " bila prenela ostrva Korziku, Kipar i delove Krima, a na nju je bilo i preneto pravo oporezivanja, tako da je sa ovom bankom pregovarao Kristofer Kolumbo, kod organizovanja svog četvrtog putovanja za Ameriku (1502.), kako bi mu se ukinuo porez na eksploziv. Inače, poslovni odnosi tadašnjih preduzeća i trgovačkih firmi sa bankama, kao i samih banaka, od kraja XV veka, počinju da se uređuju na principima dvojnog knjigovodstva (koje se vezuje za 1494. i Luku Pačioli-a, mada mu je u određenoj meri prethodila „Knjiga trgovačke računice" Leonarda Fibenoei-a iz 1202.), koje sistematizuje osnovne pokazatelje imovine, kapitala i troškova (čime su i postavljeni temelji računa kapitala i uspeha).

U poznom srednjem veku dolazi do pojave prvih emisionih banaka:

- Sverigen Riksbank – emisiona banka Švedske – osnovana 1668. godine
- Bank of England, emisiona banka osnovana 1694. godine i
- Bank de France – osnovana 1800. godine.

Razvojem trgovine u XVI i XVII veku i snažnim industrijskim razvojem, otkrivanjem i razvojem novih država i razvojem međunarodne trgovine stvaraju se

osnove za institucionalno organizovanje komercijalnog bankarstva u svetu. Osnove savremenog bankarstva su velike banke akcionarskog tipa koje posluju na osnovu sopstvenih i pozajmljenih sredstava.

Nakon nacionalnog oslobođenja u Srbiji, u drugoj polovini XIX veka razvija se bankarstvo. U Srbiji se Uprava fondova smatra prvom bankom, koja je preteča prve Hipotekarne banke, koja je osnovana kao državna institucija koja je bila zadužena za izdavanje dugoročnih hipotekarnih kredita.

Banke se, pored tradicionalnih poslova primanja depozita, davanja kredita i platnog prometa, sve više bave i drugim finansijskim uslužnim poslovima, a sa razvojem finansijskih tržišta u XX veku postaju njihov najznačajniji učesnik. U XX veku dolazi od razvoja investicionog bankarstva, a globalizacijom i liberalizacijom svetske privrede i do razvoja međunarodnog bankarstva.

Svetsko bankarstvo u finansijski razvijenim zemljama je prošlo kroz tri etape svog razvoja:

1. Period konzervativno-uslužnog bankarstva (60-tih godina XIX do 60-tih godina XX);
2. Period industrijsko-proizvodnog (savremenog) bankarstva (60-tih godina XX do 90-tih XX);
3. Period planetarnog bankarstva (90-tih godina XX do danas).

Do sedamdesetih godina prošlog veka banke u razvijenim zemljama su imale dominantnu poziciju u finansijskom posredovanju između nosilaca štednje i investicija. Komercijalne banke su u tradicionalnom modelu tržišne privrede imale dominantnu poziciju u:

1. apsorbovanju štednje preko depozita;
2. kreditiranju privrede i stanovništva;
3. ročnoj transformaciji sredstava i
4. platnom prometu.

U novom modelu tržišne privrede dolazi do potiskivanja komercijalnih banaka u svim njihovim dotadašnjim ključnim delatnostima, a posebno je brzi razvoj penzionih i

investicionih fondova privukao najveći deo novo-formirane štednje u ove institucionalne investitore i time značajno promenio tokove kapitala, ali i obrasce investiranja. Prestrukturiranje komercijalnog bankarstva je uglavnom išlo u pravcu njegovog sve većeg približavanja finansijskim tržištima i proširenja spektra poslovanja, pre svega u domenu investieionog bankarstva, uz smanjenje štedno-kreditnih aktivnosti, sa afirmacijom koncepta univerzalne banke. Dolazi i do stvaranja velikih finansijskih konglomerata, globalne poslovne orijentacije, koje svoje poslovne aktivnosti imaju u komercijalnom i investicionom bankarstvu, brokerskim poslovima sa hartijama od vrednosti, osiguranju i drugim vidovima finansijskog posredovanja.

2. INSTITUCIONALNE KARAKTERISTIKE BANKARSTVA

2.1. Finansijski sistem i uloga finansijskih posrednika

Finansijski sistem najčešće se definiše kao odgovarajući skup institucija, instrumenata i mehanizama, preko kojih se ostvaruje mobilizacija, koncetracija, transfer i alokacija finansijskih resursa i novčane štednje društva. Privrede na većem stupnju ekonomskog razvoja, sa većom orijentacijom na ekonomske i tržišne kriterijume poslovanja i sa većim stepenom uključenosti u međunarodnu podelu rada imaju srazmerno razuđeniji i efikasniji finansijski sistem, koji sa svoje strane snažno podstiče i inicira stabilniji i uspešniji ekonomski rast ovih privreda.

Svetska finansijska- teorija navodi tri krupne funkcije finansijskog sistema, preko kojih se sistematski doprinosi pospešivanju i dinamizaciji rasta ekonomija. To su:

1. mehanizmi kontinuelnog apsorbovanja i koncentracije finansijske akumulacije,
2. racionalizacija i efektivna alokacija društvenog kapitala i
3. finansijsko servisiranje privrede i potrošača.

Osnovni kriterijumi u poslovanju finansijskih institucija treba da budu efikasnost, racionalnost i fleksibilnost. Osnovni cilj je da se obezbeđuje stalno komponovanje i preusmeravanje domaće novčane akumulacije u skladu sa prioritetima i oportunitetima. Makroekonomski finansijski sistem treba da doprinosi uravnoteženju dohodnih i potrošnih tokova i permanentnom uvećavanju obima kapitala. Mikroekonomski aspekt delovanja sistema je pružanje mogućnosti izbora korišćenja individualne štednje i preferencije u pogledu uskladivanja izvora finansiranja rashoda, što doprinosi vremenskoj optimizaciji korišćenja dohotka i potrošnje.

Finansijski posrednici su specijalizovane institucije za kreiranje finansijskih instrumenata i aktiviranje odgovarajućih mehanizama, pomoću kojih se ostvaruju programi štednje, investicija, proizvodnje i kreiranja novog dohotka i akumulacije. Širi krugovi instmmenata i fleksibilniji mehanizmi omogućuju efikasnost i racionalizaciju

navedenih tokova i programa. U okviru razvijenog finansijskog sistema postojaće razuđeniji i organizovaniji tipovi finansijskih posrednika, koji će kreirati alternativne finansijske instnimente i koristiti efikasnije mehanizme. U takvim uslovima razvija se visok stepen konkurentnosti finansijskih institucija i unapređuje tehnologija i metodologija poslovanja, dok se potiskuje birokratizam i monopolizam u njihovom poslovanju. U sklopu ovih ustanova bankama pripada u svim finansijskim sistemima primarna uloga, ali je svakako dragocena i uloga ostalih finansijskih institucija, koje treba da deluju komplementarno sa bankama u pospešivanju funkcionisanja finansijskog i preko toga i privrednog sistema.

Opšti principi delovanja finansijskih posrednika imaju dva ključna aspekta. Prvi se odnosi na kreiranje pogodnih finansijskih instnimenata i mehanizama preko kojih se formiraju finansijski potencijali, odobravaju krediti i formiraju različiti oblici finansijske aktive. Drugi aspekt delovanja se izvodi iz prvog i označava postizanje posebnih efekata na osnovu kumulacije i diversifikacije finansijskih portfelja (aktiva), kao što su ekonomija obima, disperzija rizika i ostvarivanje poznatih funkcija optimalnih odnosa između stepena rizika, očekivanog prinosa i likvidnosti finansijskih ulaganja.

Fundamentalni zadaci finansijskog sistema ogledaju se u pospešivanju funkcija investicija, proizvodnje, transfera i potrošnje u okviru makroekonomskog sistema, na koji način se postižu znatno bolji rezultati nego što bi bio slučaj u odsustvu delovanja efikasnih finansijskih institucija. Mehanizmi preko kojih se ostvaruju navedeni efekti jesu pre svega, oni koji doprinose povećavanju stope štednje društva, redukovanju stepena rizika i gubitaka vezanih za investicione programe, pospešivanju stepena likvidnosti instrumenata i subjekata i opštoj orijentaciji na naučno-stručne metode donošenja poslovnih odluka. Sve zajedno ovo doprinosi povećavanju akumulativnog investicionog i produktivnog poteneijala društva. Druga linija efikasnog delovanja institucija finansijskog sistema je usmerena na alokativno i alternativno korišćenje finansijskih potencijala i proizvodnih resursa. Bitno je da se između alternativnih projekata i programa izaberu i finansiraju oni koji u najvećoj meri doprinose porastu dohotka, akumulacije, opštoj efikasnosti i proizvodnim i tehnološkim inovacijama. Treća linija delovanja finansijskih institucija odnosi se na intertemporalno i intertransaktorsko preusmeravanje dohodnih i potrošnih tokova.

Kumulativni efekti navedenih pravaca delovanja finansijskog sistema su bitni za formiranje funkcije agregatne tražnje makroekonomskog sistema. Na ovom planu je bitno da se obezbeđuje adekvatan priliv svežeg novčanog potencijala, odgovarajući koeficijent opticaja novca i adekvatna struktura agregatne imovine transaktora, odnosno stabilizujući doprinos finansijskih kategorija formiranju stopa agregatne tražnje.

Razvijen finansijski sistem i zadovoljavajuća struktura finansijskih posrednika obezbeđuje optimalnu distribuciju globalne imovine društva i na taj način doprinose funkcionalnom integrisanju finansijskih i fizičkih proizvodnih resursa, stvarajući uslove za postizanje odgovarajuće stope rasta društvene proizvodnje. Finansijski sistem ima svoje dinamičke karakteristike, koje označavaju povratni uticaj na rast ukupne štednje i finansijskog potencijala u sistemu i preko toga na opšte dinamiziranje investicionih i prozvodnih potencijala. Nerazvijeni i statički finansijski sistemi nemaju takve kvalitete i koncipirani su kao specifične vrste finansijskih rezervoara za tehničku distribuciju kvantitativno ograničenih i strukturno neprilagođenih potencijala. Dok u prvom modelu finansijski sistemi imaju aktivnu ulogu u potenciranju investicija i prozvodnje, kao i u prestrukturisanju privrede, dotle drugi model ima pasivnu ili čak ograničavajuću ulogu.

Profili i struktura finansijskog sistema se stalno, sa svoje strane, prilagođavaju promenjenim uslovima funkcionisanja tzv. realne privrede, kako bi se održao i unapređivao kritični nivo funkcionalnosti i operativnosti. U okviru tržišno razvijenih zemalja smatra se da finansijske institucije treba da zadovolje sledeća tri uslova da bi se održao zadovoljavajući nivo efikasnosti i operativnosti. Prvo, to su permanentne inovacije metoda, mehanizama i instrumenata poslovanja, gde su najuspešnije institucije sa dugom tradicijom delovanja. Drugo, je zadovoljavajući stepen fleksibilnosti poslovne strategije i operativne taktike. Treće, je princip integralnosti, koji podrazumeva orijentaciju na širenje, povezivanje i ukrupnjivanje poslovnih tokova i operacija. Bitni uslovi za kvantitativno i strukturno formiranje adekvatnih finansijskih potencijala u sistemu i za obezbeđivanje odgovarajućih kreditnih, transfernih i ostalih strujanja finansijskih resursa u okviru makroekonomskog sistema.

U novije vreme ocenjuje se da su dramatično promenjeni bitni uslovi formiranja, alokacije i opšteg transfera finansijskih sredstava. Ističe se da su promenjeni obrasci i trendovi štednje u okviru domaćih ekonomskih sistema i naročito na svetskom planu.

Takođe, povećana je neizvesnost i nesigurnost u pogledu snabdevanja investitora i debitora finansijskim resursima, naročito usled dugoročnog odstupanja tokova potrošnje u odnosu na proizvodne i dohodne tokove. Problemi inflacije i platnobilansnih neravnoteža predstavljaju permanentno pogoršavanje uslova za normalno kruženje finansijskih resursa i ujedno stalni izazov u pogledu perfektnog prilagođavanja i usavršavanja delovanja finansijskih sistema i institucija.

Trajni zadaci finansijskih institucija su prilagođavanje novim uslovima i okretanju u pravcu stalnog povećavanja efikasnosti i racionalnosti poslovanja. Opšta strategija prilagođavanja i aktivnog prestrukturisanja finansijskih institucija ima sledeće karakteristike. Prvo, sa makroekonomskog stanovišta reč je o pružanju opšte podrške procesima kvalitetnog prestrojavanja i preformulisanja poslovne strategije. U tom pogledu u najnovije vreme razvijene kapitalističke zemlje su otišle najdalje insistirajući na institucioinalnom, regulativnom i poslovnom poboljšavanju funkcionisanja finansijskih sistema. Drugo, finansijske institucije sa svoje strane se pravovremeno usklađuju u pogledu poslovne orijentaeije, poboljšavanja kompetitivnosti, razvijanja nove tehnologije poslovanja i orijentacije na raznovrsne vidove integracije i povezivanja, sa najširim finansijskim tržištima. U tom pogledu je naročito bitno održavanje i jačanje finansijske i kapitalne osnove i sposobnosti transfera ili apsorbovanja rizika poslovanja.

Treća linija delovanja na efikasnost finansijskog sistema jeste insistiranje na podršci efikasnim i sposobnim finansijskim institucijama, određenom pomaganju institucija koje su na granici rentabilnosti i efikasnosti i oštrom suprostavljanju ustanovama koje imaju gubitke i nemaju perspektivu. Ne insistira se na formalnoj podeli funkcija između raznorodnih finansijskih institucija, ali se zato zahteva visok stepen stabilnosti i efikasnosti. Otuda, u razvijenim tržišnim ekonomijama nema nekadašnje oštre podele u pogledu funkcija banaka i ostalih finansijskih posrednika, ali se pravi oštra polarizacija između efikasnih i onih koji to nisu. Ove tendencije doprinose izgradnji novog obrasca finansijskih sistema, čiji temelji proizlaze iz efikasnosti, sigurnosti, inovacija i opšte adaptibilnosti.

Opisani procesi prestrojavanja finansijskih institucija nisu još uvek opšteg karaktera, zbog veoma različitih zatečenih modela i struktura finansijskih institucija u okviru kapitalističkih zemalja.

Bitan institucionalni uslov za efikasnost finansijskog sistema je zadovoljavajuća mreža raznorodnih i funkcionalno povezanih intermedijera, na osnovu čega se obezbeđuje maksimalno apsorbovanje i mobilizacija finansijskih resursa, ali i zadovoljavajući stepen kompetitivnosti, sigurnosti i kvaliteta finansijskih usluga. U savremenim uslovima razuđen i sveobuhvatno izgrađen monetarno finansijski sistem obuhvata sledeće najvažnije institucije, institucije sistema centralne banke, poslovno bankarstvo, parabankarske institucije, nebankarske finansijske ustanove i platnoprometne institucije. Izuzev centralne banke, u razuđenom finansijskom sistemu imamo višeslojnost i raznorodnost institucija u okviru svake grupacije ustanova, što omogućuje raznovrsnije i kvalitetnije finansijske usluge, ali i snažniji razvoj kompetitivnosti i poslovnosti. U ovom pogledu su najdalje stigle V. Britanija, SAD, Japan, Švajcarska.

2.2. Uloga i karakteristike finansijskog tržišta

U principu postoje tri metoda finansiranja investicija i potrošnje u savremenim privredama. Prvi metod se odnosi na samofinansiranje ili interno finansiranje u okviru koga ekonomski subjekt koristi sopstvene fondove za finansiranje planiranih ulaganja i rashoda. Drugi metod je direktno finansiranje, kada se između ekonomskih jedinica-štediša i ekonomskih jedinica - investitora uspostavlja direktni transfer finansijskih fondova. Treći metod je indirektno finansiranje u okviru koga se između–ekonomskih jedinica pojavljuje posrednička uloga finansijskih institucija u transferima odgovarajućih fondova. Ovaj poslednji metod je u savremenim uslovima postao dominantan mehanizam finansiranja i finansijskih transfera, što je uvelo finansijske institucije u red najvažnijih mehanizama makroekonomskog sistema.

Finansijsko tržište predstavlja organizovani metod transfera akumulacije i novčanih fondova izmedu ekonomskih jedinica sa suficitom i jedinica sa deficitom finansijskih fondova. Na ovaj način se povezuju subjekti, institucije i sektori sa asimetričnim finansijskim pozicijama u cilju optimalnog premošćavanja i usklađivanja tokova formiranja dohotka, štednje, investicija i potrošnje. Jedinice, institucije i sektori koji formiraju veći agregatni dohodak u odnosu na agregatnu potrošnju definišu se kao štediše i pojavljuju se na tržištu ponude finansijskih resursa. Na suprotnoj strani imamo

subjekte, institucije i sektore koji formiraju veći nivo agregatne potrošnje u odnosu na dohodak i usled toga se pojavljuju na tržištu tražnje za finansijskim sredstvima. Zadatak finansijskog sistema jeste izgradnja institucija, instrumenata i mehanizama, preko kojih će se efikasno i racionalno transferisati akumulativni i novčani fondovi i putem kojih će se obezbediti optimalna alokacija fiksiranog nivoa društvene akumulacije.

Na finansijskom tržištu se obezbeđuje usklađivanje finansijskih sa planiranim realnim tokovima, optimalno korišćenje ekonomskih potencijala i uravnoteženje agregatmh bilansa na svim nivoima ekonomskih jedinica. Bilansno posmatrano uvek postoji ravnoteža između izvora i korišćenja resursa, dok faktički finansijsko tržište deluje na funkcionalno uravnotežavanje fondova.

Prema opšte prihvaćenoj teoriji finansijsko tržište obezbeđuje ekonomske i finansijske funkcije putem kojih se direktno i indirektno doprinosi pospešivanju efikasnosti globalnog tržišta i privrede, kao i povećavanju dohotka, imovine i blagostanja subjekata. Ekonomske funkcije se realizuju preko transfera realnih ekonomskih resursa od kreditora prema investitoru. Delovi dohotka određenih transaktora se ne troše u tekućem periodu i prelivaju se u štednju, koja se transferiše onim subjektima koji u datom periodu imaju potrebu za dodatnim povećanjem realnih resursa. Prvi tip subjekata postaju štediše koji smanjuju obim tekuće potrošnje u cilju povećanja dohotka i potrošnje u budućem periodu, dok drugi tip subjekata postaju debitori i takođe povećavaju svoj dohodak ukoliko dobijene fondove ulažu u produktivne investicije. Na ovaj način, kroz povećanje dohotka pojedinih tržišnih subjekata nastaje tok opšteg povećavanja dohotka društva. Kumulativni porast dohotka nastaje pod pretpostavkom da dodatne realne resurse koriste najsposobniji i najefikasniji privredni subjekti.

U okviru razvijenog tržišnog mehanizma i slobodnog formiranja cena obezbeđuje se da dodatne realne resurse koriste subjekti kojima su potrebni i koji mogu da plate odgovarajuću cenu za to. Dodatni proizvodni resursi treba da pripadnu subjektima sa najvećim stepenom ekonomske sposobnosti. Finansijski sistem i tržište obezbeđuju po pravilu efikasniji transfer realnih resursa između subjekata u odnosu na sistem bartera i otuda proističe fundamentalna uloga organizovanog finansijskog sistema i efektivnog tržišta. U procesima transfera simultano se prelivaju realni i finansijski resursi, a samo

manji deo ukupnih finansijskih prelivanja nema značajne efekte na alokaciju realnih sredstava.

Razvijeno finansijsko tržište podrazumeva masovnost subjekata i raznovrsnost instrumenata i oblika prelivanja realnih i finansijskih fondova. Geografski posmatrano možemo razlikovati lokalno, nacionalno i internacionalno tržište. Osnovni uslovi za efikasno funkcionisanje finansijskog tržišta jesu odgovarajuće strujanje informacija o tržišnim cenama i uslovima prelivanja fondova, što upućuje na neophodnost visokog stepena organizacije i povezanosti tržišta. Takođe, podrazumeva se slobodan protok resursa od tačaka štednje do punktova alokacije, ali i značajna uloga nadzornih i osiguravajućih institueija u cilju kontrole, i usmeravanja poslova i redukovanja margina rizika.

Analitički posmatrano razlikujemo primarno i sekundarno finansijsko tržište. Primarno finansijsko tržište obuhvata kupoprodaju novih odnosno inicijalnih hartija od vrednosti, koja može biti direktna i indirektna. Direktni transfer vrednosnih hartija imamo kada banke i drugi tržišni subjekti neposredno ulažu svoje finansijske fondove u apsorbovanje hartija investitora. Indirektno transferisanje imamo kada hartije investitora realizuju specijalizovane finansijske ustanove. Sekundarno tržište obuhvata trahsfer postojećih oblika finansijskih aktiva, gde se za razliku od primarnih transakcija može obezbediti i retransfer hartija pre roka dospeća. Dok se na primarnom tržištu obezbeđuje odgovarajuća stopa prinosa kao osnovni motiv kupovine, dotle se na sekundarnom tržištu obezbeđuje likvidnosni momenat kao drugostepeni motiv učestvovanja na tržištu.

Konvencionalna podela finansijskog tržišta je razlikovanje tržišta kredita i tržišta vrednosnih hartija. Kreditno tržište je personalizovanog karaktera pošto se transfer sredstava vrši na osnovu direktnog ugovaranja kreditora i debitora. Tržište vrednosnih hartija je impersonalizovano ili otvoreno, pošto se krajnji kupci i prodavci ne moraju sučeljavati i poznavati i zato što najčešće transfer obavljaju brokeri ili dileri kao specijalizovani posrednici. Medutim, ovaj kriterijum razlikovanja nije potpuno zadovoljavajući pošto se jednom odobreni krediti mogu prodavati između finansijskih institucija, kao što i kupoprodaja vrednosnih hartija ponekad može biti obavljena između poslovno povezanih subjekata ili institucija.

Finansijsko tržište se najčešće deli na novčano i kapitalno, gde su osnovni kriterijumi distinkcije ročnost i namena transferisanih resursa. Novčano tržište obuhvata transfer kratkoročnih resursa ili finansijskih instrumenata, čija dospelost se kreće u granicama od godinu dana. Tržište kapitala obuhvata transfer dugoročnih finansijskih instrumenata i resursa sa dospelošću iznad godine dana. Iza naizgled konvencionalne podele krije se fundamentalno razlikovanje transfera finansijskih sredstava prema izvorima, kvalitetu i nameni korišćenja. Kvalitetno različita finansijska sredstva struje na dva paralelna tržišta i samo strogo odredeni delovi ukupnih sredstava mogu biti preliveni između njih.

Finansijsko tržište u najširem smislu treba posmatrati kroz sledeća tri paralelna tržišta: 1. novčanog, 2. kreditnog i 3. tržišta kapitala. Osnovni zadaci novčanog tržišta su snabdevanje procesa reprodukcije zadovoljavajućim iznosima likvidnih sredstava, odnosno novčano podmazivanje privredne mašinerije. Ukupan likvidni potencijal privrede i banaka obezbeđuje se na osnovu kreiranja primarnog novca, superkratkoročnog kreditiranja između poslovnih banaka, kratkoročnog bankarskog kreditiranja privrede i međukreditiranja privrede.

Kvantitativni rast likvidnog potencijala se usklađuje prema rastu osnovnih realnih kategorija kao što su proizvodnja, promet, ukupan prihod, ali je važan uticaj i usavršavanja tehnologije plaćanja i finansijske discipline. Sa druge strane, povećanje likvidnog potencijala predstavlja polugu u formiranju agregatne tražnje makroekonomskog sistema, usled čega je veoma važno da monetarni sistem obezbeđuje optimalni rast monetamih i kreditnih izvora likvidnosti.

U pogledu strukturnog povećavanja likvidnog potencijala makroekonomskog sistema važni su skladni odnosi u rastu bankarskog i privrednog novca, kod čega prvi izvori treba da finansiraju dominantne proporcije likvidnih potreba. Privredni novac ima, u stvari, rezidualnu ulogu, u smislu da se privremeno zatvaraju deficiti u likvidnim bilansima privrede na osnovu ugovornih odnosa i strogog poštovanja finansijske discipline. U okviru monetamog i finansijskog sistema treba da se izgrađuju instrumenti ograničavanja nakon kontrolisanog rasta privrednog novca, kako bi se održavale adekvatne proporcije povećanja agregatne tražnje u privredi. Monetarno i finansijsko planiranje, zajedno sa projektovanjem adekvatnih instrumenata finansijske discipline i

platnoprometnih transfera treba da budu glavna uporišta u programiranju rasta likvidnog poteneijala u sistemu.

Novčano tržište obezbeđuje subjektima zadovoljavanje dva važna cilja. Prvi je mikroekonomski cilj sadržan u potrebi stalnog usklađivanja likvidne pozicije ekonomskih jedinica, što organizovano i razvijeno novčano tržište obezbeđuje putem simultanih i asimetričnih tokova prelivanja novčanih i ostalih likvidnih resursa. Drugi cilj je makroekonomskog karaktera i odnosi se na adekvatnu kontrolu emisije novca, pošto se monetarne institucije kod kreiranja novčane mase i projektovanja kreditno-monetame politike oslanjaju na informacije i mehanizme novčanog tržišta.

Pod kreditnim tržištem podrazumeva se mobilizacija i alokacija finansijskih resursa uz respektovanje odgovarajućih kriterijuma i parametara, preko kojih se ostvaruje povezanost finansijske sa realnom sferom reprodukcije. Na ovom sektoru je ključna uloga finansijskih institucija, pre svega banaka, koje treba da pospešuju mobilizaciju akumulativnih fondova i da na osnovu ekonomskih i finansijskih kriterijuma doprinose optimizaciji rasporeda resursa na one punktove koji garantuju najveće prinose u privredi. Ovde se banke pojavljuju kao posredničke institucije u smislu finansijskog povezivanja štediša i investitora, ali i kao ustanove koje izgraduju mehanizme i instrumente optimizacije alokativnih pravaca i uravnotežavanja odnosa na kreditnom tržištu. Kreditno tržište možemo shvatiti kao specijalni finansijski pul za selektivno finansiranje trajnih obrtnih sredstava i fiksnih investicija, što predstavlja jedan od važnih mehanizama uskladivanja agregatne šteduje i investicija.

Razlikuje se selekciono i racionalno kreditno tržište, iako faktički postoji stalno preplitanje dva mehanizma izbora najboljih pravaca plasmana fiksirane društvene akumulacije. Selekciono tržište postoji u situaciji kada su banke sposobne da na osnovu odgovarajućih parametara relativizuju ili potpuno eliminišu kreditni i investicioni rizik. U uslovima ravnotežnog kreditnog tržišta, smatra se da su banke u stanju da na osnovu programiranja stope participacije i kamatne stope formiraju objektivne rangove kreditno sposobnih subjekata. Prioritet u dobijanju kredita imaće kreditno najsposobniji subjekti.

U uslovima neravnotežnog tržišta sa neperfektnim informacijama više odgovara kreditno racionalnije, kao mehanizam distribucije finansijskih resursa izmedu investitora. Klasična definicija racionalnog kreditnog tržišta jeste da ono postoji u uslovima fiksiranja

kamatne stope i doziranja manjih kreditnih iznosa nego što je registrovana tražnja za kreditima od strane investitora. Prema novijoj kreditnoj teoriji u uslovima neravnotežnog i neperfektnog kreditnog tržišta subjekti ne odustaju od kredita ni u uslovima visoke prisutnosti rizika. Uspostavljanje ravnotežnih odnosa ostvaruje se preko identifikacije grupacije subjekata koja ne zadovoljava uslove standardne kreditne sposobnosti. Takvi subjekti prihvataju povišene kamatne stope, a nude niže stope participacije, što je suprotno u odnosu na kreditno sposobne subjekte, koji su spremniji da ponude srazmerno veće stope participacije i da prihvate relativno niže kamatne stope. Na ovaj način dobija se svojevrsni mehanizam signalizacije i samoselekcije investitora, što služi kao polazna osnova za egzaktno ustanovljenje obima i strukture kreditnih plasmana.

U uslovima perfektnih informacija o performansama investitora, ne postoji posebna potreba za formiranjem participativnih stopa, kako bi se sprečilo povećanje troškova. Međutim, u uslovima nepotpunih informacija o investitorima, mehanizam participacije postaje ključan u identifikaciji marginalnih i kreditno nesposobnih privrednih jedinica. Prema ovoj teoriji nivo participacije ima negativnu korelaciju prema stepenu rizika svakog investitora. Otuda se zahteva varijabilna, a ne fiksirana stopa participacije, kako bi se na liniji distribuiranih stopa otkrivali različiti stepeni kreditnog rizika i potencijalni gubici investicionih projekata. Ravnoteža kreditnog tržišta bi se uspostavljala na osnovu kombinovanog delovanja stope prinosa od investicionog projekta, stope participacije investitora i kamatne stope. U uslovima pravilne distribucije stopa prinosa i odgovarajućeg nivoa kamatne stope, izbor pravaca kreditnih plasmana bio bi vezan za pomeranje stope participacije. Prihvatanje većih kamatnih stopa predstavlja upozoravajući signal za identifikovanje kreditno nesposobnih subjekata, pošto postoji inverzna povezanost između stopa prinosa investicionih projekata i spremnosti da se prihvata veći nivo kamatne stope. Međutim, pozitivna korelacija između stopa prinosa i stopa participacije predstavlja glavni kriterijum za konfiguraciju kvalitetnih i nekvalitetnih investitora. Otuda, osnovni selekcioni instrumenti treba da budu rastuća stopa participacije i prinosa, sa fiksiranom kamatnom stopom, na osnovu čega bi se uspostavljala neophodna ravnoteža na kreditnom tržištu. Ispod usvojenog nivoa participacije i prinosa investicionog projekta, ne bi mogao biti dozvoljen pristup na kreditno tržište.

Na tržištu kapitala postoji prelivanje dugoročnih finansijskih resursa uz odgovarajuće tržišne i finansijske uslove i bez posredovanja specijalnih finansijskih institucija. Ovde imamo direktno finansijsko povezivanje štediša i investitora kao subjekata, zasnovano na mikroekonomskim ocenama subjekata o optimalnoj distribuciji ukupne finansijske aktive i o optimizaciji izvora finansiranja investicija. Klasično posredovanje banaka i kreditnog odnosa ne postoji i otuda ne postoji ni organizovani metod ocenjivanja, praćenja i kontrole stepena efikasnosti alociranih sredstava. Pokretačka i motivaciona poluga za transfer kapitala jesu odgovarajuće diferencije između kretanja kamatne stope, stope prinosa na vrednosne hartije i stopa prinosa investicionih projekata i odgovarajuća cena hartija. Regulativni mehanizmi po pravilu se aktiviraju, kada se na osnovu opadanja tržišne vrednosti hartija otkriva, na primer, pogrešna investiciona ili poslovna politika privrednog subjekta ili pak kada se dobre poslovne performanse investitora potvrđuju preko povećanja tržišnih cena hartija. Preko divergentnih procesa formiranja cena hartija i oscilacija u nivoima stopa prinosa, tržišni sistem ulazi u ravnotežne zone, ali je bitno da u tranzitornim periodima može dolaziti do rasipanja društvenog kapitala. U uslovima poremećenih makroekonomskih i privrednih bilansa transferi kapitala preko tržišta mogu dovesti do srazmerno većih gubitaka društvene akumulacije.

Pozitivni društveni efekti tržišta kapitala nastaju u uslovima razvijenog ekonomskog i finansijskog sistema, u okviru koga tržišni mehanizam transfera kapitala predstavlja komplementarni, a ne supstitutivni metod preusmeravanja društvene akumulacije. Naime, u veoma dobro organizovanom finansijskom sistemu može se delovati na poboljšavanje mehanizama tržišta kapitala i redukovanje gubitaka društvenog kapitala usled pogrešnih alokacionih odluka. Pored toga, za efikasno funkcionisanje tržišta kapitala neophodno je razvijeno i stabilno opšte tržište, zadovoljavajuća stopa formiranja štednje i finansijske akumulacije, razvijen sistem informacija subjekata i zavidan nivo ekonomske i finansijske obrazovanosti subjekata. U ovakvim uslovima došle bi do izražaja parcijalne prednosti tržišta kapitala i njegovi doprinosi u pogledu opšte optimizacije finansijskih transfera i alokacije akumulacije.

U uslovima dobre uklopljenosti tržišta kapitala u okviru šireg finansijskog tržišta i finansijskog sistema nastaju efekti minimizacije troškova transfera akumulacije,

homogenizacije očekivanja u pogledu tekućih i budućih cena i optimalne difuzije informacija. Prema novijoj finansijskoj teoriji osnova za to jeste koncept ravnoteže racionalnih očekivanja subjekata, kada u procesima saznavanja pojava i usklađivanja sa odgovarajućim promenama dolazi do minimalnih društvenih gubitaka. Katalizatorska uloga finansijskog i posebno monetarnog sistema na ovom području je od dragocene važnosti, pošto se u uslovima stabilnog i snažnog monetarnog sistema može delovati na odgovarajuće usmeravanje racionalnih očekivanja u pravcu ravnotežne zone. Imajući sve ovo u vidu tržište kapitala može funkcionisati kao neefikasan, poluefikasan i efikasan mehanizam alokacije društvene akumulacije. Takođe, kroz ovu prizmu možemo ocenjivati i specifičnu dualnost finansijskog sistema, u okviru koga postoje institucionalne ali ne i realne osnove za postojanje tržišnog metoda preusmeravanja dela ukupne akumulacije. U postojećim ekonomskim i finansijskim uslovima ovakav mehanizam bi mogao biti samo neefikasan metod alokacije akumulacije.

U razvijenim kapitalističkim zemljama u novije vreme se pojačava regulativna i kontrolna uloga državnih organa u pogledu nadzora i korigovanja trendova transfera akumulacije na tržištu kapitala. Promenjena struktura tržišta, relativno visok udeo u ukupnom prelivanju akumulacije i večito prisutan rizik krupnijih poremećaja na tržištu nalažu oštriji kurs nadzora i kontrole. Osnovne poluge za održavanje dinamičke stabilnosti tržišta su u prvom redu stalno insistiranje na jačanju održavanja standardnog nivoa zaštite investitora i obezbeđenje zadovoljavajuće margine likvidnosti subjekata. Osnovne performanse tržišta se u suštini održavaju preko konzistentnog i paralelnog poboljšavanja tri navedena parametra složenog funkcionisanja tržišnog metoda prelivanja finansijskih sredstava. Pri tome se upozorava i na opasnost od preterane regulacije, usled čega se mora ići na delikatno uravnoteženje delovanja fleksibilnih tržišnih parametara sa monitorskim i regulativnim instrumentima odgovarajućih državnih institucija. Prodor kompjuterizacije i u ovu oblast pospešuje obrasce racionalnog i konzistentnog funkcionisanja tržišta finansijskih sredstava.

Osnovne odlike razvijenog, liberalizovanog i otvorenog finansijskog tržišta su sledeće:

1. produbljeno, aktivno i integrisano novčano tržište
2. novi pristupi pokrivanja i reažuriranja rizika

3. povećana likvidnost finansijske aktive preko operacija sekundamog tržišta
4. intenzifikacija konkurentnosti
5. sistematično smanjivanje margine izmedu aktivnih i pasivnih kamatnih stopa i obaranje nivoa transakcionih troškova.

U sklopu razvijenog finansijskog tržišta naglašava se stalna potreba poboljšanja efikasnosti i fleksibilnosti funkcionisanja tržišta kapitala. Stepeni fleksibilnosti i međunarodne kompetitivnosti jesu osnovni indikatori razvijenosti i efikasnosti tržišta kapitala u granicama jedne zemlje. Glavni metodi pospešivanja efikasnosti tržišta kapitala su: razvijanje aukcionog sistema transfera obveznica, stalno uvećavanje obima neosiguranih obveznica, optimizacija ročnosti i cena novih hartija i unapređenje instrumenata zaštite i pokrića finansijskih operacija. Posebno je važna uloga razvoja fjučersa operacija preko kojih se olakšava transformacija i pokriće rizika. Bitnu katalizatorsku ulogu u razvijanju i unapređivanju tržišta kapitala imaju monetarna i nadzorna politika državnih institucija.

Najviši stepen razvijenosti tržišta kapitala postoji u uslovima internacionalizacije krupnih finansijskih operacija, što je zasad ostvareno samo kod razvijenih tržišnih ekonomija OECD. Osnovni indikatori takvog tržišta su: internacionalna povezanost kamatnih stopa, obim i stopa međunarodnih finansijskih transakcija i transfera, stopa korišćenja domaće novčane jedinice u međunarodnim finansijskim transakcijama. Obim razvijenosti i strukturu finansijskog tržišta generalno ocenjujemo na osnovu stopa prelivanja finansijskih resursa putem tržišnih operacija, stepena razuđenosti instrumenata transfera sredstava, nivoa liberalizaeije tržišta i stepena integrisanosti u medusobno tržište.

2.3. Bankarsko-kreditno tržište

Prema opšte prihvaćenoj teoriji organizovani finansijski sistem doprinosi povećanju stope nacionalne štednje i poboljšanju efektivnosti korišćenja akumulacije, odnosno povećanju stope društvenog prinosa od ulaganja formirane akumulacije. U uslovima naturalne ekonomije procesi štednje i investicija teku simultano kod istih subjekata, usled čega nije moguće postići društvenu optimizaciju efekata jedinice

uloženih sredstava, budući da tačke štednje ne moraju nužno biti i tačke efikasnog investiranja. Tek u uslovima organizovanog finansijskog sistema moguće je postići optimalno povezivanje punktova mobilne štednje sa punktovima racionalnog i efikasnog investiranja, na osnovu čega se povećava stopa prinosa po jedinici uložene akumulacije, ostvaruje zadovoljavajuća stopa ekonomskog rasta i povećava prirast štednje. Uprošćeno posmatrano to bi bili koncentrični krugovi stalnog jačanja osnove ekonomskog razvoja i rasta nacionalnih privreda, pri čemu su pokretački, katalizatorski i kontrolni mehanizmi finansijskog sistema veoma važni.

Najčešće se navodi da finansijski sistem ima tri krupne društvene funkcije. Prvo, mobilizacija (koncentracija) akumulacije i njen efikasan raspored (alokacija) na odgovarajuće punktove društvene reprodukcije. Drugo, kreiranje odgovarajućih instnimenata i medijuma držanja imovine subjekata. I treće, organizovanje racionalnih metoda i oblika plaćanja u ekonomskom sistemu. Finansijski sistem predstavlja u savremenim uslovima i veoma važan izvor statističkih podataka i informacija, dragocenih za ekonomska istraživanja funkcionisanja privrede i formulisanje planova i politike razvoja ekonomije.

Bankama pripada centralno mesto u okvini finansijskog sistema, kako s obzirom na funkcije koje obavljaju, tako i zbog relativnog obima finansijskog potencijala koji se nalazi na računima ovih institucija. Savremene banke predstavljaju multiservisne finansijske organizacije, pošto pored osnovnih funkcija obezbeđuju kontingente finansijskih usluga privrednim i drugim subjektima. U širem definisanju neophodno je okarakterisati funkcije banaka, opisati tipologiju ovih institucija i ukazati na distinkciju u odnosu na nebankarske finansijske ustanove. Dublje istraživanje zahteva otkrivanje osnovnih metoda i principa efikasnog i racionalnog organizovanja i poslovanja bankarskih institucija.

Osnovne funkcije banaka su usmerene na formiranje adekvatnog finansijskog potencijala, optimizaciju agregatne i strukturne alokacije kredita, organizaciju novčanih transfera, obezbeđenje finansijskih usluga i saveta i povezivanje domaćeg sa međunarodnim finansijskim sistemom. Posmatrano sa mikroekonomskog stanovišta osnovna masa finansijskog potencijala se obezbeđuje na osnovu povećavanja depozitnog potencijala, dok osnovna masa plasmana se odnosi na kredite. Na nivou bankarskog

sistema rast depozita je u korelaciji sa kretanjem privredne aktivnosti, dohotka i akumulacije nacionalne ekonomije. Dok se na nivou jedne banke depoziti formiraju i pod uticajem cikličnih i sezonskih faktora, dotle na nivou sistema banaka postoji uglavnom stabilna funkcija njihovog povećavanja. Funkcija rasta bankarskih kredita se formira na osnovu funkcije rasta depozita, tražnje privrede i ostalih subjekata za kreditnim resursima i na osnovu regulativnih parametara monetarnog sistema. Programiranje obima bankarskih kredita je deo šire optimizacije ukupnih finansijskih izvora za finansiranje datog nivoa društvene proizvodnje, pri čemu će proporcije između internih i eksternih izvora finansiranja biti odredene globalnim, realnim i finansijskim performansama jedne ekonomije. Istovremeno, banke moraju da uspešno ostvaruju i strukturnu kompoziciju rasta depozitnog potencijala i kreditnih plasmana, čime se ustvari usklađuju sa tržišnim i tehnološkim prestrojavanjem privrede, ali stvaraju osnovu i za pospešivanje procesa pozitivnih strukturnih prilagođavanja ukupne ekonomije.

U poslednjim godinama primetan je trend relativnog jačanja pozicije bankarskog sektora u procesima finansiranja reprodukeije u okviru većine razvijenih i srednje razvijenih zemalja, što se može generalno objašnjavati boljim performansama bankarskog u odnosu na alternativne metode eksternog finansiranja privrednog razvoja i rasta. U prvom redu, usled toga je smanjeno relativno učešće tržišta kapitala u globalnom transferu društvenog kapitala između suficitnih i deficitnih ekonomskih subjekata. Dalje, u uslovima uspona inflacije privreda se radije oslanja na bankarsko finansiranje investicija, usled nižih prosečnih troškova i niže margine rizika. Svoju vitalnost banke ostvaruju i preko selekcione i monitorske funkcije u procesima projektnog i programskog finansiranja investicija, na osnovu čega se omogućava ne samo inicijalni izbor najboljih projekata nego i korigovanje procesa realizacije investicionih programa. Novija ekonomska istorija pokazuje da su zemlje koje su se u relativno većoj meri oslanjale na nebankarsko finansiranje (Japan, Nemačka) postizale bolje ekonomske performanse nego druge zemlje koje su se u manjoj meri oslanjale na bankarske izvore (V. Britanija).

Preko mehanizama supervizorstva i poslednjeg utočišta bankarstvo ostvaruje važnu ulogu u pogledu ograničavanja perioda i dubine razvoja recesivnih tendencija u ekonomiji. Supervizorstvo obezbeđuje optimizaciju programa razvojnog finansiranja preko dvostrukog praćenja parametara adekvatne alokacije društvene akumulacije. U

prvom redu poslovne banke na osnovu standardnih ekonomskih i finansijskih parametara finansiraju privredu, da bi monetarni sistem kroz primenu određenih parametara kontrolisao adekvatnost bankarske politike. Za zdravu i perspektivnu privredu banke predstavljaju utočište, u smislu obezbeđenja dodajnih resursa i premošćavanja deficita u njihovim bilansima. Paralelno, za zdrave banke monetarni sistem ima ulogu poslednjeg utočišta, na osnovu čega se pomaže uravnoteženje bankarskih bilansa. Na makroekonomskom nivou dva povezana mehanizma obezbeđuju uravnoteženje agregatnih bilansa nacionalnih ekonomija.

Pozicija i uloga banaka u procesima preusmeravanja akumulacije i finansiranja privrede je određena institucionalnim, ekonomsko-finansijskim i organizacionim performansama makroekonomskog i monetarno-bankarskog sistema. U uslovima razvijene robno-novčane i tržišne privrede bankarske organizacije imaju vitalnu ulogu u pogledu mobilizacije i adekvatne alokacije finansijskih sredstava, dok je njihova uloga znatno slabija u okviru centralizovanog i planskog regulisanja privrednih tokova u ekonomiji. U prvom slučaju banke funkcionišu kao integralni deo efikasnog mehanizma intenziviranja, usmeravanja i usklađivanja ekonomskog rasta i razvoja, da bi u uslovima centralizovanih privrednih sistema bile svedene na puke tehničke i distribucione ustanove. Dalje, u uslovima visoko razvijenog finansijskog sistema i suptilno izgrađene finansijske infrastrukture učešće banaka u mobilizaciji i preusmeravanju društvene akumulacije je u znatnijoj meri dopunjeno aktivnom ulogom nebankarskih finansijskih posrednika, nego što je to slučaj u zemljama u kojima nije dostignut visok stepen razuđenosti finansijskog sektora.

U pogledu pozicije bankarskog sektora u kreiranju ukupnih finansijskih tokova postoje izrazite razlike čak i kod sedam najrazvijenijih kapitalističkih zemalja. U okviru ovih zemalja mogu se uočiti tri konkretizovana modela finansijskog sistema. U okviru prvog modela nalaze se SAD i Japan, gde je učešće bankarskog sektora u kreiranju ukupnih finansijskih tokova svega 16%. U isto vreme u SAD je učešće nebankarskog finansijskog sektora veće za desetak procentnih poena u odnosu na navedenu stopu. Drugi model pripada Francuskoj, V. Britaniji i Holandiji gde je izbalansirano učešće bankarskih i nebankarskih organizacija u apsorbovanju i preusmeravanju finansijskih resursa. Treći model finansijskog sistema je razvijen u Nemačkoj i Italiji, kod kojih je

stopa bankarskog učešća znatno iznad odgovarajuće stope nebankarskih finansijskih organizacija. Stopa učešća banaka u formiranju agregatnih finansijskih tokova u nacionalnim ekonomijama ovih zemalja iznosi iznad 40 procentnih poena. Trećem modelu finansijskog sistema bi pripadao i srpski finansijski mehanizam, u okviru koga banke imaju dominantno mesto u kreiranju, mobilizaciji i preusmeravanju finansijskih fondova. Stopa učešća našeg bankarskog sektora u ukupnoj kreiranoj finansijskoj aktivi u 2000. godini je iznosila 57%, dok je u formiranju finansijskih tokova makroekonomskog sistema njegovo učešće bilo oko 36%. Znatno niža i marginalna u odnosu na prosečnu stopu učešća nastala je kao posledica poremećaja u proporcijama makrofinansijskih bilansa ekonomije države Srbije.

Ukoliko se pretpostavi da banke predstavljaju zaista autonomne poslovne subjekte i finansijske organizacije, tada će efikasnost bankarskog poslovanja u dobroj meri zavisiti i od širih ekonomskih i finansijskih performansi jedne ekonomije. U prvom redu imamo na umu dostignut visok nivo nacionalne štednje, zadovoljavajući nivo samofinansiranja privrednih subjekata, konzistentan monetarni i čvrsti finansijski sistem i adekvatnu investicionu politiku. U ovim uslovima banke imaju širok manevarski prostor za otpimizaceiju izvora i plasmana i stalno poboljšavanje performansi investicionih ulaganja. U okviru razvijenih kapitalističkih zemalja približno su ostvareni navedeni uslovi, naročito u pogledu konzistentnije povezanosti između stopa investicija i stope nacionalne štednje. U osamdesetim godinama prošloga veka je u V. Britaniji, Nemačkoj i Francuskoj sektor privrede obezbeđivao stopu internog finansiranja reprodukcije na nivou od 65-75%, dok je stopa eksternog finansiranja iznosila oko trećine ukupnih finansijskih fondova namenjenih za podržavanje društvene reprodukcije. Sedam superrazvijenih kapitalističkih zemalja imale su, izuzev Japana, stopu investicionog ulaganja u osnovna sredstva od oko petine bruto domaćeg proizvoda, dok je stopa porasta domaćeg proizvoda po jedinici investicionih ulaganja iznosila 0.21. Japan je beležio ubedljivo najveću stopu kapitalnih ulaganja i najveći koeficijent marginalnog porasta bruto domaćeg proizvoda. Navedene ilustracije su potvrda održavanja čvrste konzistentnosti u makrofinansijskim bilansima razvijenih zemalja, što je važna zaloga za stabilno i efikasno funkcionisanje banaka.

Realna je procena da će u budućnosti banke imati srazmemo sve veću ulogu u pogledu apsorbovanja slobodne društvene akumulacije i na planu filtriranja i nadzora korišćenja kreditnih resursa, usled čega se postavlja ključno pitanje održavanja visokog nivoa kompetitivnosti i efikasnosti njihovog poslovanja. Samo visoko kompetitivne i efikasne banke mogu obezbediti efikasno i racionalno korišćenje resursa, na osnovu primene standardizovanih ekonomskih i finansijskih kriterijuma donošenja poslovnih odluka, ali i zadovoljavajućeg stepena elastičnosti, fleksibilnosti i kooperativnosti u ukupnoj poslovnoj strategiji. Kao specifične finansijske institucije i dalje će biti strogo poštovani osnovni principi bankarskog poslovanja, ali već dolazi do značajnog poboljšanja tehnologije i inovacija u njihovom delovanju, sa osnovnim ciljem da se stalno povećava stepen racionalizacije i efikasnosti i smanjuje standardna margina rizika u poslovanju banaka. U tom pogledu najznačajniji pravci tehnološkog i inovacionog prodora banaka je elektronsko bankarstvo, projektno i korporacijsko finansiranje privrede, kreditiranje sa flotirajućim kamatama, kontingentno promovisanje i finansijsko podržavanje izvoza i bankarski marketing. S obzirom da banke dobijaju sve veću ulogu i da predstavljaju transmisione mehanizme makroekonomske i makrofinansijske politike, ekonomski i monetarni sistemi su zainteresovani za održavanje visokog stepena konzistentnosti, efikasnosti i racionalnosti bankarskog sistema.

Procesi ekonomskog i tehnološkog i društvenog razvoja promenili su u okviru poslednjih decenija i sam način bankarskog aparata, odnosno organizacione modele delovanja finansijskih institucija. Prema klasičnoj bankarskoj teoriji, institucije koje su sposobne da „uzimaju" kredit i koje su pretežno usmerene na posredovanje u oblasti kredita, nazivaju se bankama[1]. Kao bitne karakteristike banaka ističu se ovde intermedijerstvo (posredovanje), poverenje i stabilnost, što su bili i ostali centralni uslovi za adekvatno ispunjavanje osnovnih zadataka ovih institucija. Ustvari to su bitni mikroekonomski uslovi funkcionisanja bankarskih organizacija, dok bi makroekonomski uslovi bili adekvatan bankarsko-monetarni sistem, odmerena monetarno-kreditna politika i odgovarajući organizacioni aparat.

Ortodoksna bankarska teorija ističe pet tipova bankarskih ustanova: centralne ili novčanične, depozitne, poslovne, investicione banke i osiguravajuća dništva. Budući da

1 M. Vučković, Bankarstvo. Naučna knjiga. Beograd. 1967

osiguravajuća dništva ne mogu ni po jednom kriterijumu biti svrstana u banke, u suštini pripadaju nebankarskim finansijskim ustanovama, jasno je da gornje svrstavanje banaka proističe iz specifičnosti funkcija, načina formiranja izvora i metoda plasiranja sredstava. Iako je ovakvo razvrstavanje banaka u dobroj meri formalističkog karaktera, ono je interesantno zbog istorijskog preseka shvatanja uloge i funkcija ovih institucija, ali i kao osnova za procenjivanje evolucije i savremenih trendova razvoja finansijske i bankarske oblasti. Uloga centralnih banaka je ograničavana na najuže polje emitovanja novčanica i regulisanja obima, uslova i načina emitovanja novčanog volumena, kao i metoda i uslova finansiranja države. Ukazano je da su centralne banke uglavnom jedinstvene, državne i monopolističke ustanove u pogledu emisije novca. Međutim, do Drugog svetskog rata u razvijenim kapitalističkim zemljama novčanične banke su imale karakter akcionarskog društva sa privilegijom izdavanja novca i sa nadzorom države u pogledu upravljanja i poslovanja. Posle Drugog svetskog rata centralne banke su postale pretežno državne, institucije, ali je bitnije da je za pet decenija promenjen karakter i ukupan način delovanja ovih institucija. Danas se ove institucije posmatraju kao podsistem finansijskog sistema svake nacionalne ekonomije, koji pored klasičnih funkcija kreiranja novca i finansiranja države, ima bitnu ulogu na planu održavanja stabilnosti finansijskog, bankarskog i privrednog sistema, koordinacije novčanih i kreditnih tokova, jačanja efikasnosti, kompetitivnosti i kvaliteta funkcionisanja banaka i privrednih organizacija i integracije domaćeg sa međunarodnim finansijskim tržištem. Prema tome, sistem centralne banke je na znatno većem hijerarhijskoni nivou u odnosu na sistem poslovnih banaka ili ostalih finansijskih institucija.

Depozitne banke se posmatraju kao ustanove koje se koncentrišu na formiranje kratkoročnog depozitnog potencijala i štednih depozita stanovništva i koje imaju razgranatu mrežu svojih filijala i poslovnih jedinica. U svojoj kreditnoj politici su usmerene na kratkoročno finansiranje tekuće reprodukcije, odnosno finansiranje robnog prometa i zaliha u privredi. Depozitne banke su formalno razvrstavane u sledeće tri kategorije banaka: komercijalne, štedne i kreditne zadruge. Komercijalne banke su najstariji i najrašireniji tip bankarskih organizacija u kapitalističkom bankarstvu i činile su osnov razvoja modernog bankarstva. One su bile orijentisane na finansiranje robnog prometa u privredi, i kako je dugoročno finansiranje privrede obavljano preko tržišta

kapitala, komercijalne banke su bile okosnica nekadašnjeg modela bankarstva u kapitalističkim zemljama. Druga dva tipa ustanova samo uslovno mogu biti tretirane bankama, u zavisnosti od njihovog karaktera i uloge u svakom konkretnom bankarskom sistemu. Najlogičnije je ove institucije smatrati parabankarskim organizacijama.

Kao poseban tip banaka istaknute su poslovne banke, koje su okarakterisane kao veoma krupne institucije za kratkoročno i dugoročno finansiranje koncentrisanih i integrisanih privrednih organizacija kapitalističke privrede. Raspolažu krupnim obimima kapitala i rezervi, a svoj poteneijal uvećavaju depozitima krupnih preduzeća. Ovaj tip banaka ima veoma mali broj fllijala, a pojavljuju se i bez filijala. I kao četvrti tip banaka ističu se investicione banke, koje se bave finansiranjem razvoja agrara i industrije, a svoj finansijski potencijal formiraju na osnovu emitovanja hartija od vrednosti (založnica). Kao tipični predstavnik ove grupacije navode se hipotekarne banke, dok su u američkom bankarskom sistemu to bile holding kompanije i investiciona društva.

Posmatrano iz današnje perspektive možemo govoriti o dve krupne evolucije u sferi finansija i bankarstva, koje su suštinski promenile tip, uloge i karaktere bankarskih organizacija. Prva oblast evolucije bankarstva je uglavnom završena na početku sedamdesetih godina prošloga veka i odnosi se na snažno jačanje univerzalnog u odnosu na specijalizovani tip banaka, kao i na jačanje snage i nadležnosti centralnih banaka. Druga oblast transformacije sfere bankarstva odnosi se na najnovije trendove finansijskih i bankarskih inovacija, čime se dalje menjaju finansijski, metodološki i tehnološki obrasci delovanja centralnih i poslovnih banaka, a i nebankarskih finansijskih organizaeija.

Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog veka razvija se sve jača tendencija univerzalizacije odnosno despecijalizaeije banaka, koja iz osnova menja kako opšti portret bankarstva, tako i tipologiju bankarskih organizacija. Takođe se markantno povlači linija razgraničenja izmedu nadležnosti i funkcija centralne banke kao institucije monetarnog sistema i poslovnih banaka kao institucija koje direktno finansiraju nebankarske sektore i subjekte. Otuda, se formiraju tri grupe homogenih i međusobno povezanih institucija, koje se prirodno razlikuju i po hijerarhijskom statusu. To su centralne banke, poslovne banke i parabankarske institucije.

Najšire nadležnosti pripadaju centralnoj banci kao instituciji monetarnog i makroekonomskog sistema, sa zadacima kontinuelnog i ravnomernog napajanja društvene repro-

dukcije likvidnim potencijalom, održavanja stabilnosti nacionalne monetarne jedinice, katalizatorskog delovanja na privredna usklađivanja i održavanja zadovoljavajuće likvidnosti zemlje prema inostranstvu. Centralnoj banci stoje na raspolaganju brojni instrumenti i mere za ostvarivanje navedenih zadataka, pri čemu i poslovno bankarstvo i ostale bankarske organizacije imaju obavezu da se pridržavaju propisanih mera i projektovane kreditno monetarne politike. Zbog kompleksnosti svojih zadataka centralna banka mora biti veoma dobro ekipirana u kadrovskom, stručnom i tehnološko-informacionom smislu. Kompetencije centralne banke treba da budu koncentrisane u okviru jedne institucije ili hijerarhijski integrisane u okviru većeg broja ustanova složenog monetamog sistema. Kod projektovanja monetamo kreditne politike centralna banka koristi kompleksnu metodologiju koncipiranja, targetiranja i autoritativnog nadzora tokova monetarnih, kreditnih i najširih finansijskih agregata.[2]

Promenjene trendove u oblasti tržišta, tehnologije i opšteg ekonomskog prestrojavanja poslovne banke su pratile i podržavale putem ukrupnjavanja, univerzalizacije, internacionalizacije i primene nove tehnologije poslovanja. Ukrupnjavanje i univerzalizacija banaka predstavljaju paralelne procese koji imaju za cilj da obezbede finansijsku podršku masovnoj koncentraciji privrednih organizacija i narastanju novih profila i aspekata privrednog poslovanja. Procesi ekonomije obima u privredi praćeni su adekvatnim procesima ekonomije obima u bankarstvu, a zajednički imenitelj ovih prestrojavanja je nastojanje smanjenja troškova poslovanja i pospešivanja funkcija. Slične impulse imamo i kod tendencija univerzalizacije, koja praktično ukida ranije granice između različitih profila banaka i deluje na formiranje kompleksne i fleksibilne bankarske organizacije, sposobne da odgovori na sve novije izazove tržišta, tehnologije i opštih prestrojavanja u ekonomskoj i državnoj sferi.

Koncentracija i univerzalizacija banaka u prvom redu dobijaju zamah u razvijenim kapitalističkim zemljama, usled generalnog preoblikovanja finansijskog tržišta, koje je usmereno na relativno jačanje bankarskih u odnosu na mehanizme tržišta kapitala. Osposobljavanje i kompetitivnost banaka postaje prvorazredni zadatak, koji se

[2] Kompleksna analiza funkcionisanja eentralne banke data je u knjizi M. Ćirovića: Monetarno kreditni sistem, Beograd, 1976.

ostvaruje preko jačanja obima i kompleksnijih profila i aspekata poslovanja. Tako od klasične komercijalne banke postaju jake poslovno-univerzalne banke, koje se sada usmeravaju podjednako na kratkoročno i dugoročno finansiranje privrede i ostalih sektora. Teorijska analiza performansnosti poslovanja krupnih nasuprot malih banaka i univerzalnih specijalizovanih pokazuje da u određenim uslovima i u okviru specifičnih privrednih i geografskih delova zemlje ima opravdanja i smisla postojanje i specijalizovanih i malih banaka. Ipak ostaje generalna tendencija koncentracije i univerzalizacije bankarskih organizacija.

U novije vreme u razvijenim industrijskim zemljama zapaža se etapa oblikovanja nove strategije bankarskog poslovanja, čime se banke usklađuju sa širim promenama u proizvodnoj, trgovinskoj i finansijskoj strukturi privreda, ali u određenim domenima one se pojavljuju i kao institucije koje vuku i usmeravaju procese globalnog prestrukturisanja privreda. Jačanje svetskih integracionih procesa, sveopšta inflacija, promenljivi devizni kursevi, problem dugova zemalja u razvoju i opšti uspon tehnologije privrednog i finansijskog poslovanja predstavljaju markantne pojave koje su zahtevale novu filozofiju bankarskog poslovanja. Osnovna odlika nove bankarske strategije je uspostavljanje mehanizama koji će u promenjenim uslovima obezbediti efikasnost i kompetitivnost banaka, uporedo sa stalnom borbom da se margine rizika održavaju u prihvatljivim granicama.

Na opisane izazove bankarstvo je odgovorilo uvođenjem adekvatnih inovacija na planu formulisanja poslovne strategije i metodologije vodenja poslova. Uočljive su četiri dimenzije reformulisanja bankarske poslovne strategije i politike: deregulacija, sekjuritizacija, globalizacija i supervizorstvo.

Deregulacija ili liberalizacija bankarskog poslovanja podrazumeva uklanjanje određenih finansijskih barijera za što fleksibilnije usklađivanje i poslovanje, pri čemu ovo ne znači suspenziju vitalnih i koordinativnih funkcija odgovarajućih centralnih institucija. Procesi liberalizacije uglavnom se odnose na slobodnije (tržišno) formiranje kamata, paralelno učestvovanje banaka i nebankarskih ustanova na finansijskom tržištu, širenje obima transakcija na interbankarskom tržištu bez obaveznog korišćenja klasičnih instrumenata obezbeđenja i uz korišćenje većeg broja novih i fleksibilnih instrumenata

(opcije, swap, terminski aranžmani) i, na kraju, primetno jačanje vanbilansnog poslovanja banaka.

Sekjuritizacija označava procese relativnog pojačavanja orijentacije banaka prema izdavanju, kupovini i transferima hartija od vrednosti na račun relativnog potiskivanja klasičnih depozitno-kreditnih operacija. U uslovima visoke zaduženosti u svetu i prenapregnutih bilansa krupnih banaka, i kreditori i debitori nastoje da poboljšavaju strukturu portfelja i izvora finansiranja, kako bi se uspostavile povoljnije funkcije prinosa, troškova i rizika. Inicijalne impulse stvaraju prvorazredni kreditori (investitori) i debitori. Da bi se ostvarila bolja struktura ukupnih plasmana u uslovima krize kreditne sposobnosti i zaoštrenosti pitanja solventnosti, kreditori povećavaju udeo svojih plasmana sa većim stepenom transferibilnosti odnosno likvidnosti. Otuda će relativno pojačati kupovinu utrživih odnosno transferibilnih obveznica i na taj način pospešiti strukturno uravnoteženje svojih bilansa. U istim uslovima kvalitetni debitori preko pojačane orijentacije na tržište kapitala poboljšavaju svoju strukturu izvora finansiranja, smanjuju pritisak zaduženosti i postižu bolje usklađivanje između prinosa i troškova.

Opisane tendencije su donekle promenile klasične obrasce odnosa između banaka i komitenata i smanjile učešće kreditnih u ukupnim transferima finansijskih resursa.

Internacionalizacija i globalizacija bankarskog poslovanja odnosi se na permanentno jačanje poslovne aktivnosti sve većeg broja banaka na svetskom planu. Prethodnica ove tendencije bile su multinacionalne banke, ali tokom poslednje decenije sve veći broj banaka se pojavljuje u različitim organizacionim oblicima na svetskom finansijskom tržištu. U najnovije vreme sve češće se pominje međunarodna bankarska zajednica koja okuplja 500 najznačajnijih banaka u svetu. Sve ovo je pokrenulo pitanja metodologije i tehnike poslovanja banaka u međunarodnim uslovima, gde se posebno ističu problemi rizika i profitabilnosti, međunarodne kooperacije i supervizorstva, kao i pitanja organizacionih formi i regulisanja okvira međunarodne finansijske aktivnosti. Posebna pitanja su vezana za međunarodno poslovanje banaka i monetarno-kreditnu politiku zemalja, inflaciju, devizni kurs i finansiranje platnobilansnih neravnoteža.

Jačanje međunarodne bankarske aktivnosti povećava uključivanje domaćih valuta u međunarodni platni promet u vidu trgovinskog, investieionog i rezervnog medijuma. U međunarodnim okvirima jača institut konvertibilnosti i sa time fleksibilnost u

spoljnoekonomskim transakcijama. Takođe, razvija se policentričnost svetskog tržišta kapitala i na taj način razbija potencijalni monopolizam i moguća koncentracija rizika. Na visokom stepenu integracije svetskog finansijskog tržišta izgrađuju se čvrste linije tehnološkog, informacionog i komunikacionog povezivanja banaka i finansijskih centara.

Opisane tendencije razvijanja savremenijih i fleksibilnijih načina bankarskog poslovanja pokreću pitanje principa i kriterijuma nadzora nad poslovanjem, kako bi se uspostavila neophodna ravnoteža izmedu inicijativnosti i poslovnosti mikrofinansijskih subjekata i usmeravanja njihovog poslovanja sa makroaspekta. Ciljevi makrosistema su dinamičan, kompetitivan i efikasan finansijski i bankarski sistem i otuda su koordinativne i supervizorske funkcije usmerene na formiranje adekvatnih uslova za ostvarivanje nabrojanih strateških ciljeva. Nadležnost i odgovomost centralnih institucija (centralne banke), projektovanje adekvatnih standarda monitorstva i supervizorstva, oprezno usklađivanje deregulacije i usmeravanja i stalno insistiranje na održavanju visokih poslovnih standarda predstavljaju okosnice dinamičnog i stabilnog bankarstva.

Generalno se može zaključiti da su banke, osvojivši centralno mesto u okviru domaćih finansijskih sistema, u poslednjih dvadesetak godina imale rastuću i sve značajniju ulogu na planu međunarodnog finansiranja, naročito, zemalja u tranziciji i srednje razvijenih zemalja.

Osim pomenutog nivoa od 500 najznačajnijih banaka drugi nivo sačinjen je od transakcija oko 3000 banaka u svetu, koje se mogu svrstati u regionalne, komercijalne i druge bankarske institucije. U zajednici sa prethodnom grupacijom ove banke predstavljaju neto kreditore u tokovima međunarodnog finansiranja. Treću grupaciju banaka predstavljaju neto apsorbere kredita i potiču iz zemalja u tranziciji. Pečat međunarodnim bankarskim transakcijama daje, međutim, prva grupacija banaka koja obavlja 60% ukupnih finansijskih transfera. Pri tome, na interbankarske operacije otpada više od polovine ukupnih finansijskih prelivanja.

2.4. Finansijske institucije koje nisu u okviru bankarskog sektora (nebankarski posrednici)

Razvijenost ukupnog finansijskog sistema i u okviru njega bankarskog sistema svake zemlje određuje relativnu važnost i ulogu nebankarskih finansijskih institucija. Iskustva mnogih kapitalističkih zemalja pokazuju važnu ulogu ovih institucija u funkcionisanju ukupnog finansijskog i ekonomskog sistema, naročito u pogledu mobilizacije i koncentracije slobodnih finansijskih sredstava i njihovo usmeravanje preko bankarskih kanala. Uopštavanjem iskustava pokazuje se da na višim stepenima razvijenosti finansijskih sistema imamo relativno veći značaj nebankarskih finansijskih institucija, nego što je to slučaj u sistemima koji su manje razvijeni. Dalje, postoji korelativni razvoj bankarstva i nebankarskih finansijskih intermedijara, iako paralelno i kompetitivno deluju na istim tržištima. Naime, iako su u priličnoj meri konkurentne, ove dve vrste institucija finansijskog sistema imaju izrazito komplementarne uloge. U najnovije vreme ocrtava se specifičan vid integrativnog delovanja ovih institucija, tako da u određenim zemljama imamo visok stepen slaganja u funkcijama banaka i nebankarskih finansijskih intermedijara.

Bitne karakteristike nebankarskih finansijskih institucija bile bi sledeće. Prvo, to su vrlo heterogene ustanove, od kojih su neke vrlo stare i prožete bogatom tradicijom. Drugo, nebankarske finansijske ustanove su uglavnom okrenute poslovanju sa srednjoročnim i dugoročnim finansijskim resursima, dok su banke usmerene na posredovanje sa svim oblicima finansijskih resursa, iako istorijski njihova uloga je bila koncentrisana na apsorbovanje i plasman kratkoročnih sredstava. Treće, jedan deo nebankarskih finansijskih ustanova deluje na neprofitnoj osnovi i usmerene su na zadovoljavanje niza opštedruštvenih i humanih funkcija. Četvrto, ove institucije svoje poslove mogu zasnivati na ugovornoj i neugovornoj osnovi. Peto, nebankarske finansijske institucije nisu članice monetarnog sistema, ne učestvuju u kreiranju novčane mase i ne podvrgavaju se merama monetarno- kreditne politike. Sve snažniji razvoj ovih institucija u razvijenim zemljama doprinosi kumulativnom rastu ili ograničavanju agregatne tražnje i zbog toga se postavlja pitanje regulisanja i usmeravanja finansijskih tokova i putem ovih institucija. Šesto, nebankarskim finansijskim ustanovama se često

obezbeđuje beneficiran položaj, kao što je nelimitiranje kamate, delimično ili potpuno oslobađanje kamatnih prinosa od poreza i sl., što im pruža mogućnost poboljšavanja kvaliteta i konkurentnosti u obavljanju poslova. Sedmo, neke od ovih institucija obezbeđuju i specifične vrste nefinansijskih usluga, što im pruža dodatnu pogodnost u obezbeđivanju dobrog položaja na finansijskom tržištu. Osmo, u najnovije vreme jedan deo ovih institucija se po funkcijama sve više izjednačava sa bankama, pri čemu paralelno i banke obavljaju određeni deo poslova koji je tradicionalno pripadao nebankarskim finansijskim institucijama.

Nebankarski finansijski intermedijari se bitno razlikuju u odnosu na banke u pogledu strukture i ravnoteže bilansa, što je odraz specifičnih poslovnih orijentacija i funkcija ovih institucija. Iako se i bilansi pojedinih ustanova u okviru ove grupacije znatno razlikuju, ipak je njihova opšta karakteristika odsustvo prirodne i funkcionalne veze između agregatnih i podbilansnih pozicija na obe strane bilansa. Sektorska i ročna dimenzija bilansa ovde nije tako bitna kao kod bankarskih bilansa, tako da se moraju ustanovljavati drugi parametri merenja i praćenja poslovnih performansi. Konačno, faktički posmatrano ove institucije pretežno formiraju veće iznose potencijala u odnosu na direktne plasmane odnosno transfere radi pokrivanja svojih osnovnih funkcija. Otuda, one formiraju kumulativne iznose rezervi ili viškova finansijskih resursa, koje najčešće plasiraju kao srednjoročne ili dugoročne depozite kod banaka. U uslovima visoko razvijenog finansijskog sistema banke se u znatnijoj meri oslanjaju na ovu vrstu izvora u strategiji komponovanja svoga finansijskog potencijala.

Precizniji indikatori značaja ovih institucija ukazuju na njihov doprinos u pogledu poboljšanja disperzije rizika finansijskih ulaganja štediša, u odnosu na situaciju kada se sredstva plasiraju u okviru jedne vrste ustanova ili pak direktno investitorima. U okviru optimalne mreže efikasnih finansijskih institucija, koja je specifičnog karaktera kod pojedinačnih zemalja, tada se po pravilu ostvaruje i adekvatna minimizacija rizika odnosno srazmerno poboljšanje sigurnosti plasmana sredstava. Dalje, šira i efikasna mreža raznorodnih finansijskih institucija obezbeđuje štedišama i drugim transaktorima perfektnije pokrivanje preferencija u pogledu držanja svoje štednje, što je bitno za sistematski rast finansijske štednje u skladu sa jačanjem dohodne i akumulativne snage subjekata.

Šira mreža finansijskih posrednika po pravilu doprinosi poboljšavanju likvidnosnog potencijala i pozicija subjekata i to putem širenja spektra pogodnih instrumenata transfera i konverzije finansijskih resursa i preko smanjivanja oportunitetnih troškova držanju likvidnih sredstava. Na ovaj način se poboljšava solventna sposobnost niza subjekata, što je važno za funkcionisanje sistema platnog prometa. Na kraju, ostvaruje se i funkcionalna optimizacija između kumulativnih tokova štednje i tokova finansiranja, kako u kvantitativnom tako i u strukturnom pogledu. Pošto se banke u novije vreme okreću sve više tzv. poslovima na veliko odnosno sve krupnijim poslovnim organizacijama, to se nebankarske finansijske ustanove orijentišu na individualne štediše i disperzovanu štednju. Na značaj ovih institucija mogu uticati i neki ciklični ili periodični faktori, kao što su prolazne krize banaka ili tranzitorna konjunktura stambenih, potrošačkih i sličnih kredita. U uslovima prezaduženosti subjekata, u odnosu prema bankama može, takođe, uslediti zaokret transaktora na nebankarske oblike finansiranja, što u takvim periodima relativno povećava značaj nebankarskih finansijskih ustanova.

Institucionalno posmatrano finansijski sistem sačinjavaju banke i nebankarski finansijski posrednici, sa zajedničkim karakteristikama finansijskih organizacija koje formiraju i plasiraju novčane i finansijske resurse, na osnovu finansijskog posredovanja između suficitnih i deficitnih ekonomskih jedinica. Prema generalno usvojenoj klasifikaciji razlikuju se dve homogene grupacije finansijskih institucija, depozitne i nedepozitne. U okvir depozitnih finansijskih institucija svrstavaju se banke i određeni broj bankama sličnih finansijskih posrednika, kao što su štedno-kreditne asocijacije, mešovite štedne banke, kreditne unije i druge. Nedepozitne finansijske organizacije su po bitnim karakteristikama udaljenije od banaka i obuhvataju osiguravajuće organizacije, investicione fondove, finansijske kompanije, penzione fondove i razne vrste starateljskih finansijskih ornanizacija.

Prema navedenoj metodologiji razlikujemo tri grupe važnih finansijskih organizacija: banke, depozitne nebankarske organizacije i nedepozitne nebankarske finansijske ustanove. Klasifikacija je izvršena na osnovu dva bitna kriterijuma, izvora formiranja finansijskih potencijala i vrsta plasmana potencijala. Banke i depozitne nebankarske organizacije formiraju finansijske potencijale pretežno putem mobilizacije i

apsorbovanja različitih vrsta depozita, dok se relativno manji obim potencijala formira i na osnovu nedepozitnih instrumenata i mehanizama. Treća grupa finansijskih organizacija svoje potencijale isključivo formira na osnovu ugovornih i tržišno-kreditnih instrumenata ili operacija, kao što su premijske stope, ugovorene uplate zaposlenih, specijalne tržišne hartije, komercijalni dokumenti i kreditna zaduženja.

Na strani plasmana postoji razlika između banaka i ostalih finansijskih institucija, budući da je pretežni deo ukupnih bankarskih plasmana usmeren u različite vrste kredita, dok se kod druge grupacije posrednika ukupni plasmani u znatnijoj meri vezuju za različite vrste nekreditnih portfelja, dok rezidualni delovi potencijala se usmeravaju u vidu jednostavnije strukture kredita. Što su finansijske institucije po svojim karakteristikama udaljenije od banaka to se sve više razlikuje struktura ukupnih plasmana u odnosu na banke, tako da neke ustanove svoje plasmane plasiraju isključivo preko različitih oblika tržišnih instrumenata ili strogih namenskih alokacija. Međutim, u novije vreme razvija se prilično jaka konvergencija u pogledu vrsta i oblika plasmana banaka i određenog broja nebankarskih finansijskih organizacija, čime se pojačava međusobna konkurentnost finansijskih intermedijara kako na strani mobilizacije tako i na strani usmeravanja finansijskih potencijala u okviru veoma jakih finansijskih centara u svetu u najnovije vreme finansijske institucije se sve više razlikuju prema stepenu fleksibilnosti i sposobnosti primene poslovnih inovacija.

Sve nebankarske finansijske institucije mogu se podeliti u dve prilično homogene grupacije. U prvu grupaciju spadaju parabankarske i druge specijalizovane nebankarske finansijske ustanove, koje na određenim segmentima finansijskog tržišta konkurišu bankama, primenjujući slične principe i metode formiranja štednog potencijala i poslujući uglavnom na neugovornoj osnovi. U ovu grupu spadaju razne vrste štednih banaka, štedionica, štedno-kreditnih zadruga, kreditnih unija, kreditnih kooperativa i slično. U drugu grupaciju spadaju institucije sa specijalnim funkcijama u okviru finansijskog sistema, gde je formiranje finansijskog i depozitnog potencijala specifično ili prateća pojava osnovnih funkcija ovih ustanova. Takođe, najveći broj ovih institucija posluje na ugovornoj osnovi. U ovu grupaciju institucija spadaju osiguravajuće ustanove, penzioni fondovi, investicione i trast kompanije, diskontne i eskontne organizacije, platnoprometne institucije i druge.

Navedena struktura nebankarskih finansijskih institucija odgovara finansijskim sistemima razvijenih tržišnih privreda kapitalističkog tipa, ali je svakako indikativna i za sve druge tipove tržišno orijentisanih privreda. U skici nebankarskih finansijskih institucija najvažnija uloga pripada štednim bankama i osiguravajućim ustanovama, koje prema ukupnom finansijskom potencijalu dolaze odmah iza banaka. Ostale institucije imaju znatno manje obime finansijskog potencijala ili su čak bez finansijskog potencijala, kakve su naprimer platnoprometne organizacije (klirinške ustanove).

Prema finansijskoj snazi i obimu potencijala ubedljivo na prvom mestu su banke, zatim slede štedno-kreditne organizacije i osiguravajuće ustanove, dok su ostale finansijske institucije daleko iza navedenih.

U novije vreme štedno-kreditne asocijacije i štedne banke u razvijenim industrijskim zemljama sve više konkurišu bankama u pogledu obima aktive, strukture finansijskih usluga i kamatnih stopa. Tako ove institucije postaju sve više važan izvor snabdevanja finansijskog tržišta novim izvorima kreditnog potencijala i predstavljaju važnu finansijsku snagu na međunarodnom tržištu kapitala. Istorijski posmatrano snažniji razvoj nebankarskih finansijskih organizacija započinje posle Drugog svetskog rata u okviru razvijenih kapitalističkih zemalja. Fenomen ovih institucija se u tom periodu sagledava kroz potrebu da se razvijaju mehanizmi finansiranja određenih društveno vitalnih privrednih i neprivrednih sektora ili pak da se stalno poboljšavaju mehanizmi transfera novčanih sredstava, sve sa ciljem jačeg integrisanja finansijske i realne sfere reprodukcije i pojačava transmisioni uticaj novca na dinamizaciju investicija i proizvodnje. Ove ustanove se tretiraju kao važna dopuna bankarstvu, prvenstveno zbog činjenice da su bankarske institucije u ovim zemljama dugo bile orijentisane na kratkoročno (komercijalno) finansiranje, usled čega je bilo potrebno razviti specijalizovane institucije za dugoročno formiranje finansijskih potencijala i kreiranje investicionih plasmana. Paralelno sa tim, išlo je i osnivanje institucija za perfektnije obračunavanje i plaćanje finansijskih i robnih potraživanja i obaveza.

Nova stepenica u razvoju nebankarskih finansijskih ustanova izgrađena je tokom šezdesetih godina prošlog veka, kada se u razvijenim tržišnim privredama njihovo delovanje može izjednačiti sa posebnim sistemom operacija na finansijskom tržištu. Iako ne kreiraju sredstva plaćanja i nemaju bankarski eksponencijalni uticaj na formiranje platežne i agregatne tražnje, ove institucije putem kreiranja supstituta novca (kvazi novca) deluju kao sekundarni izvori formiranja dodatne platežne i agregatne tražnje. Formiranje i kreiranje sve većeg obima depozita koji se nesmetano i brzo mogu konvertovati u novčane depozite i

gotovinu, ove institucije u razvijenim tržišnim privredama postaju samostalna snaga u kreiranju globalnog finansijskog i likvidnog potencijala zemalja. Na sve veći značaj ovih institucija ukazano je prvi put u poznatom Radeliffe-ovom izveštaju o delovanju monetarnog i finansijskog sistema u V.Britaniji, gde je dokumentovano utvrđeno da sve finansijske institucije pa i privredne organizacije doprinose formiranju agregatnog finansijskog potencijala i agregatne tražnje i da kreditno tržište treba postaviti kao jedinstveni sistem[3]. Zbog toga se insistira na pojačavanju regulativnih mehanizama ukupnog obima kreditnog potencijala i kreditnih plasmana finansijskog sektora i to putem delovanja na nivo kamatne stope. Umesto toga, rešenje treba tražiti na planu preciznijeg definisanja finansijskih, kreditnih i monetamih agregata i jačanja kontrolne i regulativne uloge centralne banke[4].

Potvrdu teze da treba pojačati ulogu centralne banke u pogledu najšireg kontrolnog, supervizorskog i regulativnog uticaja na funkcionisanje ukupnog finansijskog sistema imamo u najnovijem periodu, kada nebankarske finansijske institucije, naročito parabankarske organizacije kreiraju i drže sve veći obim depozita i sve više konkurišu bankama na sektorima štednje i finansiranja specijalnih vrsta investicionog ulaganja. Posebno pogodnu osnovu za takvo delovanje pruža nova tehnologija poslovanja finansijskih institucija, širenje informatike i integracionih proeesa u okviru svetskog finansijskog tržišta. Regulativni uticaj centralne banke mora da prati kvalitetno nova kretanja i da putem fleksibilnih instrumenata doprinosi poboljšavanju stepena stabilnosti, efektivnosti i operativnosti finansijskih institucija i finansijskog sistema.

[3] Eommittee on the Working of the Monetary Svstem, Report., H.M. Stat. Offiee, London, l'959
[4] M. Ćirović, Monetarno kreditni sistem, Savremena administracija, Beograd, 1976.

3. KARAKTERISTIKE POSLOVNOG BANKARSTVA

3.1. Geneza i razvoj poslovnog bankarstva

Banke su najznačajniji deo kreditnog sistema, i one su sistemom kreditiranja veoma značajan učesnik opšte ekonomske ravnoteže. Ta činjenica i opredeljuje cilj ovoga rada da se ovoj oblasti pristupi sa aspekta njihovog uticaja i doprinosa institucionalnoj ekonomiji koja poseban akcenat daje ovim institucijama u okviru ekonomskog sistema. Ove finansijske institucije imaju značajnu ulogu u determinisanju ponašanja u ekonomiji. Poslovne banke su, sa sigurnošću možemo konstatovati, najvažnije institucije, i zbog toga čine i deo institucionalne strukture, i treba ih posmatrati kao bitan deo monetarne ekonomije koji emisijom novca utiče na druge finansijske oblasti.

Za nastanak i razvoj banaka bitno je istaći da one posluju u okruženju koje je vrlo promenljivo, što za njih predstavlja značajan profesionalni izazov, a takođe bitno je ukazati i na složene i promenljive rizike koji se u uslovima tradicionalnog bankarstva nisu toliko ispoljavali. Zato banke moraju ubrzano ovladati sposobnostima upravljanja finansijskim rizicima. Na taj način one treba da obezbede svoj opstanak u tržišno orijentisanom okruženju, i održe se u konkurenciji inostranih banaka i podrže ekonomski rast privatnog sektora.

Poslovne banke predstavljaju osnovu bankarskog sistema preko kojih se finansiraju obrtna sredstva privrede, neprivreda, fondovi i stanovništvo u okviru određene teritorije, opštine, grada i dr. Poslovne banke odobravaju kratkoročne i dugoročne kredite. Princip osnivanja poslovnih banaka je da su prisutne na čitavoj teritoriji države, a posluju i u okviru inostranih država, sve u zavisnosti od poslovnih politika poslovnih banaka.

Poslovne banke za svoje obaveze odgovaraju svim svojim sredstvima i u tom pogledu tretiraju se kao pravi poslovni subjekti. Deponenti i ostali komitenti, u principu prate i proveravaju poslovanje banaka i njihovu sposobnost, i posluju samo sa sigurnim bankama, kojima poveravaju svoja depozitna sredstva. Takođe i same banke prate i

proveravaju kreditnu sposobnost korisnika kredita i plasiraju kredite samo kreditno sposobnim komitentima.

Banke funkcionišu kao otvoreni i dinamički sistem i to sa aspekta promene strukture i broja osnivača i upravljača i mogućnosti integracije. Značajno je napomenuti da svi osnivači banke imaju ista prava upravljanja, nezavisno od individualne finansijske snage i pozicije. Poslovni sistem banke čine deponenti i štediše, koji ne odgovaraju za poslovanje banke, niti imaju obavezu pokrivanja rizika i gubitaka. Banke i deponenti razvijaju poslovne međusobne odnose kroz deponovanje sredstava i korišćenje kredita na osnovu ugovora u kojima su definisani uslovi i visina i način obračuna kamate. Odnose sa centralnom bankom karakteriše postojanje dvostrukih poslovnih odnosa. To znači da pod određenim uslovima koriste kredite centralne banke, kao i da na njenim računima drže određena sredstva slobodnih i programiranih obaveznih rezervi.

Poslovne banke su organizacije koje nude finansijske usluge, koje stvaraju i prodaju, kao i profesionalno vođenje sredstava komitenata, i drugih uloga u državi. Odnosi banaka i njihovih klijenata, kao i njihova funkcija sa aspekta položaja finansijskih institucija u ekonomskom smislu nacionalnih ekonomija i međunarodnim ekonomskim odnosima, podrazumevaju odlično poznavanje njihovog funkcionisanja, organizaciju i poslovanje banaka i to posebno u poslovima koji se odnose na bankarske kredite, vođenje depozita, platnog prometa, kao i druge finansijske transakcije.

Banka funkcioniše prema načelima bankarskog poslovanja i u tom smislu karakteristično je da obavlja neku vrstu globalizacije sredstava, zatim se bavi i posredničkim i sopstvenim poslovima, čime podstiče ekonomsko i racionalno poslovanje, koje se odražava i na razvoj društva kao celine. Osnovni zadatak banke je u stvari koncentracija različitih finansijskih oblika i njihova disperzija kroz ulaganja finansijskih sredstava u razne sektore, odnosno i održavanje finansijskih tokova.

Značajno je uočiti da je banka tokom obavljanja mobilizacijskih poslova, kao i poslova ulaganja pod uticajem različitih spoljnih i unutrašnjih učesnika, koji na razne načine utiču na njeno poslovanje.

Banka je kompleksna i dinamička institucija koja ima određeni cilj u poslovnom okruženju, sastavljenom od različitih vrednosnih, materijalnih, idejnih i socijalnih

učesnika, koji imaju uticaja na imovinski bilans banke, što se odražava i na vlasničku i bilansnu strukturu.

Ono što je karakteristično za poslovnu banku, to je činjenica da ona deluje kao sistem u određenoj sredini s kojom razmenjuje usluge, pa zato i ulazi s tom sredinom i u određene ekonomske odnose finansijskog područja, kao i u odnose sa naučnim i javnim institucijama.

Delatnosti kojom se banka bavi, odnosno njen predmet poslovanja predstavlja mobilizacija finansijskih oblika i njihova ekonomska alokacija, što zapravo i predstavlja svrsishodan cilj koji je usmeren prema rasporedu aktive bilansa banke. Širina delatnosti banke definisana je zakonskim odredbama i njenim aktima, a sa aspekta aktive imovinskog bilansa, ograničena je strukturom finansijskog potencijala u pasivi, kao i zakonskim propisanim rezervama, koje banka drži kod centralne banke, kao glavne institucije monetarnog sistema.

3.2. Makroekonomska struktura i efikasnost poslovanja banaka

Poslovne banke imale su i još uvek imaju ogroman značaj za razvoj privrede, a posebno industrije svake države. Zahvaljujući njima, naročito od druge polovine devetnaestog veka, snažno je počela da se razvija industrija i trgovina, a takođe i saobraćaj. Uloga banaka u privrednom razvoju najbolje se može oceniti, ako se pretpostavi da one ne odobravaju privredi kredite. To je samo pretpostavka, jer to je u praksi gotovo nemoguće, jer je ta ekonomska saradnja preko kredita obostrano korisna i vrlo preporučljiva. Po prirodi stvari banke su te koje odobravaju kredite na osnovu izvršene ekonomske analize subjekta koji je budući korisnik kredita, i na osnovu ugovora puštaju sredstva u tečaj. Ono što je vrlo značajno za odobravanje kredita, to je pitanje izvora sredstava, odnosno odakle ona potiču i kao takva se daju za kredit. Sasvim je logično i jasno da se kredit može odobravati samo od onih delova dobiti koja se ne utroše. S tim sredstvima se može postupati trojako[5]:

1. mogu se zadržati u obliku novca,

[5] Sofrenović, M., Bankarstvo i međunarodni platni promet, VŠST, Beograd, 1966.

2. da se daju na zajam neposredno drugim licima i
3. da se deponuju kod bilo koje novčane institucije.

Posmatrano sa aspekta pojedinaca sva tri načina predstavljaju štednju, međutim za privredu je značajno da ona budu u obliku pod brojem 2. To znači da štediše povere sve neutrošene dobiti bankama, i na taj način dolazi se do vrlo značajnog i potpuno novog ekonomskog kvaliteta. Banke ulaze u ugovorne obaveze prema deponentima. One su dužne da deponentima vrate novac u svakom momentu, na njhov zahtev, ili pak po isteku ugovorenog otkaznog roka. Takođe, vlasnici deponovanog novca mogu vršiti razna plaćanja i bez korišćenja gotovog novca, jednostavno prenošenjem (virmanisanjem) kod banke pojedinih iznosa s računa na račun. Tako, u stvari vlasnici depozita stiču kupovnu snagu u jednom drugom obliku, umesto u obliku efektivnog novca. Ovaj drugi oblik naziva se bankarski ili žiralni novac.

Sva plaćanja koja se sprovode prenošenjem sa jednog na drugi račun potpuno su nezavisna od sudbine efektivnog novca koji je deponovan u bankama i na osnovu koga su banke stvorile svoje obaveze prema deponentima. Taj novac banke mogu davati na zajam drugim licima, s tim što moraju voditi računa o tome da uvek budu u mogućnosti da odgovore svojim obavezama prema deponentima.

Osnova nastajanja, odnosno stvaranja bankarskog (žiralnog) novca je efektivni novac koji deponenti polažu bankama na čuvanje. Kupovna snaga odobrenih kredita obično se nikada ne stavlja na raspolaganje privrednim pravnim licima u obliku žiralnog novca. Veći deo dobijene kupovne snage upotrebljava se bez korišćenja efektivnog novca.

Privredni značaj kredita odnosi se na mogućnost banaka da uključe u privredne tokove sve one količine novca koje predstavljaju ukupan obim kupovne snage preko onog koji odgovara efektivnom novcu u prometu.

Najčešće se navodi da finansijski sistem ima tri značajne funkcije na makroekonomskom nivou[6]. Prvo, mobilizacija (koncentracija) akumulacije i njen efikasan raspored na odgovarajuće reproduktivne punktove. Drugo, kreiranje odgovarajućih instrumenata i medijuma držanja imovine subjekata. Treće, organizovanje racionalnih metoda i oblika plaćanja u ekonomskom sistemu. Finansijski sistem

[6] Jović, S., Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

predstavlja u savremenim uslovima veoma važan izvor statističkih podataka informacija, značajan za ekonomska istraživanja privrede i finansiranje politike razvoja ekonomije države.

Od banaka se u savremenim uslovima očekuje primena efikasne racionalne kreditne politike. Da bi se to ostvarilo neophodan je odgovarajući kreditno – monetarni sistem, zatim izgrađeno tržište, kao i manji uticaj državnih institucija na banke.

Bankarska teorija i ekonomska praksa ukazuju na različite pristupe pojedinih zemalja u pogledu rasta bankarskog sektora. Pojedine države ovaj rast su ostvarivale preko osnivanja bankarskih subjekata kao posebnih organizacija, dok su druge države imale pozitivna iskustva sa širenjem bankarstva preko osnivanja poslovnih jedinica već postojećih banaka.

Srednja i manja preduzeća nemaju mogućnosti da preko emisije novca pribavljaju dugoročna sredstva za rad i njihovo finansiranje predstavlajlo bi imobilizaciju trajnije prirode koju banke žele da izbegnu. Kada su u pitanju pomenute grupacije preduzeća može se uočiti da poslovne banke pokazuju iste nedostatke kao i deponenti. To je karakteristika koja se odnosi na sve velike novčane zavode, zapravo oni uzimaju najveće poslove, oni svoje poslovanje izvršavaju sa najmanje rizika.

Nestabilno makroekonomsko okruženje karakteriše neuravnotežena uspešnost poslovanja, kao i nestabilnost kursa, a takođe i cene deonica načelno prouzrokuju nestabilnost finansijskih sistema. Poslujući u takvom okruženju, banka često nije u mogućnosti da izvrši realnu procenu sopstvene imovine, kao i tačnu izloženost finansijskim rizicima.

Najnovija istraživanja troškova banaka ukazuju, da oni zapravo imaju najveći uticaj na efikasnost njihovog poslovanja, a takođe to se dovodi i u vezu sa njihovom veličinom. Ova istraživanja su dokazala da većina banaka ne posluje po svojim minimalnim mogućim troškovima. Ispostavilo se da stepen efikasnosti ima tendenciju da ukupni troškovi budu 20 – 25% veći, nego što bi bili u uslovima maksimalne efikasnosti[7].

---

[7] Rose, P., Menadžment komercijalnih banaka, Mate, Zagreb, 2003.

3.3. Robna razmena i tržišna orijentisanost bankarsko - kreditnog sistema

Razvojem robne proizvodnje razvijaju se i odnosi robne razmene, i oni svojim delovanjem vrše diferencijaciju finansijskih odnosa koji se pojavljuju kao mehanizam rešavanja suprotnosti na robnom tržištu. Pre svega, ovde se misli na finansijske institucije koje kreiraju određene finansijske odnose u cilju obezbeđenja određenih instrumenata proširenja prodaje preko raspoložive novčane sume potencijalnih kupaca, a takođe s druge strane tu se uključuje i mehanizam ulaganja ušteđevina štediša koje su prikupljene kod banaka.

Finansijsko posredovanje javlja se kao vrlo važna institucija koja rešava suprotnosti robne proizvodnje koja se tokom ekonomskog razvoja povećava, što dovodi i do povećanja robnog i finansijskog prometa. Robna proizvodnja i robni promet predstavljaju jedinstvenu celinu međusobno povezanih robnih finansijskih tokova.

Razvijene ekonomije karakteriše postojanje mehanizma finansijskih transakcija preko koga se prenose viškovi finansijskih sredstava sa ciljem unapređenja robne razmene što za rezultat treba da ima i povećanje robnog prometa.

Banke kao finansijske institucije moraju da prate zbivanja na tržištu i da usmeravaju svoju poslovnu politiku ka minimizaciji razlika i gubitka u sopstvenom poslovanju. Jačanje pozitivnih ekonomskih odnosa između privrede i finansijskog sistema u skladu sa jasnim tržišnim kriterijumima, banke kao tržišne institucije, su mehanizmi konstituisanja kvalitetno novih metoda u ukupnom svom poslovanju.

Posmatrano sa aspekta pune afirmacije bankarskog sistema značajno je da banke obezbede opšte povećanje finansijske i tržišne discipline u sklopu svih učesnika na ekonomskom tržištu. Razvijeni bankarski sistem, kao i finansijski treba da omoguće poboljšanje mobilnosti i efikasnosti korišćenja finansijskih resursa, čime bi se obezbedila što veća masa finansijskih izvora i tako se plasirala sredstva u programe sa najvećom stopom prinosa.

Imajući u vidu teorijska saznanja i šira svetska iskustva, možemo navesti sledeće zadatke banaka u savremenim tržišnim makrosistemima:[8]

---

[8] Jović S., Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990. god.

1. Obezbeđenje zadovoljavajućeg nivoa finansijskog potencijala;
2. Postizanje optimalne strukture transakcija i plasmana;
3. Održavanje visokog stepena poverenja i sigurnosti;
4. Apsorbovanje kreditnog rizika i
5. Fleksibilno i brzo usklađivanje prema ekonomskim, finansijskim i tržišnim promenama.

Otuda se savremene banke shvataju kao multifunkcionalni, multiorganizovani i multiadaptabilni poslovni sistemi, koji mogu da usmeravaju privredna i investiciona kretanja, ali moraju biti osposobljeni i da se usklađuju i reaguju na strukturne i tržišne promene u privredi i makrosistemima.

U savremenim uslovima moraju se stvarati fleksibilniji mehanizmi regulacije, a to znači relativizaciju i značajno otklanjanje neobjektivnih administrativnih odredbi i uputstava i limita. Te uslove karakteriše novac koji se emituje finansijskim transakcijama, čime jednostavnost pretvaranja novca koji nije u funkciji u novac koji je na finansijskom tržištu, postaje složenija aktivnost, i tako finansijske institucije su važan učesnik ekonomske politike svake države.

Pretvaranje robe u novac, a zatim novca u robu, moguće je posmatrati sa mikro i makro nivoa, odnosno nivoa jednog pravnog subjekta ili države. Sa makro nivoa, roba se u vremenu T_0 prodaje i u tom vremenu stiče novac, koji se posle određenog vremena u vremenu T_1 menja za kupovinu druge robe. To znači da u vremenu T_1 - T_0 novac menja svoj kvalitet, jer je u trenutku plaćanja T_0 bio u opticaju da bi ga posle toga kupac primio u vremenu T_1 - T_0, i bio neaktivan novac, odnosno imovina u monetarnom obliku.

Interesantno je napomenuti da osim razmene u kojoj su novčana sredstva posrednici preko banaka, postoji i razmena, kada jedan pravni subjekt prodaje robu drugom na odloženo plaćanje (kredit) bez upotrebe novca, dok finansijske institucije, osim emitovanja novca, posreduju u prenosu postojećeg novca. Prodajom robe na opisani način, prodavac postaje kreditor, što je vrlo važno sa aspekta makro nivoa. To znači da se kreditni finansjski oblici razmenjuju umesto novca i pretvaraju prometnu u upotrebnu vrednost novca.

Razmena na tržištu obavlja se tako da jedna strana daje robu ili usluge, a druga novac, pa je kupovina pojam koji podrazumeva istovremeno spajanje prodaje i plaćanja.

Suština kreditnog odnosa je da se olakša prodaja i kupovina robe čime se roba pretvara u novac. Takav kreditni odnos je moguć, i kao namera obezbeđenja određene količine novca, kao na primer, kreditnih odnosa između pojedinaca ili pravnog lica i banke. Kod kreditnog odnosa uvek su u igri dve stranke: jedna, daje pozajmicu ili poverilac, i druga, kupac, odnosno dužnik koji je prima.

Na kraju, efikasno poslovno bankarstvo podrazumeva integrisano i jedinstveno tržište jedne nacionalne ekonomije. Pojedinačno tržište predstavlja kočnicu za slobodni protok finansijskih resursa u cilju kreditnog pokrivanja programa i projekata sa najboljim ekonomskim i finansijskim karakteristikama. Jedinstveno i slobodno tržište je uslov i za razmah kompetitivnosti i stalnog proveravanja sposobnosti i vitalnosti banaka da organizuju i realizuju veoma složene funkcije mobilizacije i alokacije akumulacije. U tom sklopu veoma je važan i uticaj centralne banke na formiranje adekvatnih uslova za normalno i zdravo funkcionisanje finansijskog sistema i tržišta. Neadekvatna monetarna i kamatna politika, finansijska nedisciplina banaka i privrednih organizacija mogu biti krupne prepreke za efikasno kreditiranje reprodukcije i racionalno poslovanje banaka. U sistemu moraju biti stvarani uslovi za razvijanje i širenje zdrave kompetitivnosti svih ekonomskih subjekata i samim time i banaka, preko mehanizama teritorijalne, cenovne i proizvodno - uslužne konkurencije.

Smatramo da je sa aspekta jasnijeg razumevanja makroekonomske efikasnosti bitno ukazati šta ona ustvari podrazumeva:

- efikasnost privrednog sistema u postizanju visokih performansi;
- efikasnost u formulisanju ciljeva makroekonomske politike;
- efikasnost makroekonomske politike da izabere adekvatne instrumente i mere primerene ciljevima;
- efikasnost makroekonomske politike da ostvaruje makroekonomske ciljeve.

Ekonomska efikasnost se može posmatrati sa aspekta:

- racionalne upotrebe resursa;
- adaptabilnosti na promene u okolini;
- dinamičnosti rasta nacionalnog bogatstva.[9]

[9] Preuzeto: Živković A., Kožetinac G., Monetarna ekonomija, CID ekonomskog fakulteta, Beograd, 2008.

Efikasnost se može ocenjivati u odnosu na realizaciju postavljenih ciljeva. Takav pristup mogao bi se primeniti na svaki od operativnih ciljeva i ako bi u svim slučajevima indikatori efikasnosti bili pozitivni, onda bi opšta ocena bila pozitivna. Ukoliko indikatori efikasnosti nisu u potpunosti usaglašeni, tj. kada je samo jedan pokazatelj ocenjen kao efikasan, a drugi kao neefikasan, problem se može rešiti svođenjem na određeni globalni cilj.

Makroekonomska efikasnost ima veoma značajan uticaj na efikasnost banaka, čije poslovanje je veoma zavisno od sledećih faktora: visine stope inflacije, imovinske strukture banaka i opterećenja strukture pasive izdvajanjima za pokriće rizika i troškova u budućnosti, politike kreditiranja, poslovnog okruženja, institucionalnih ograničenja koja utiču na produktivnost rada i troškove poslovanja.

3.4. Uzroci koji opredeljuju sigurnost poslovanja i poverenje u funkcionisanje banaka

Uzroci koji imaju značajan uticaj na sigurnost poslovanja bankarstva su mnogobrojni, ali smatramo da je dovoljno nabrojati i opisati nekoliko njih, pošto su oni zapravo i najvažniji.

Pre svega, jedan od najkritičnijih od svih problema u bankarstvu poslednjih godina odnosi se na prikupljanje i održavanje dodatnog kapitala. Ovaj pojam ima posebno značenje za bankare - kapital se, u principu odnosi na sredstva koja su uložili vlasnici banke, a sastoji se u najvećem delu od deonica, rezervi, i zarade koja se zadržava u banci. Kapital ostvaruje nekoliko važnih zadataka u poslovanju banke. To je primera radi obezbeđivanje sredstava kako bi nova banka otpočela sa radom, osiguranje osnovnih preduslova za rast i proširenje banke, zatim i zaštita banke od rizika, kao i održavanje poverenja javnosti (komitenata) prema deoničarima i menadžmentu banke.

Kapital na računu banke ostvaruje nekoliko vitalnih uloga u podržavanju dnevnih operacija i osiguranju banke za dugoročnu sposobnost opstanka, i to kako sledi.

Prvo mesto je rezervisano za kapital koji omogućava zaštitu da rizika poslovnih neuspeha, i to tako što apsorbuje finansijske i operativne gubitke, i to sve dok

menadžment ne reši probleme banke i ne obnovi profitabilnost institucije na čijem je čelu.

Drugo, kapital obezbeđuje sredstva neophodna za uspostavljanje, organizovanje i poslovanje banke, pre nego što počne priliv depozita na njen račun. Novoj banci pre svega potrebna su sredstva za nabavku zemljišta, izgradnju novih objekata, ili iznajmljivanje poslovnog prostora, zatim za opremanje tog prostora, kao i za zapošljavanje potrebnog osoblja.

Treće, kapital emituje sredstva za rast organizacije i razvoj novih usluga, programa i poslovnih objekata. U vreme kada banka raste, njoj je neophodan kapital za podršku tom rastu i za prihvatanje rizika koji se javlja usled pružanja novih usluga i tehnologija. Većina banaka zahvaljujući uspešnom poslovanju tokom rada premaši veličinu objekata u kojima je otpočela sa radom. Obezbeđenje dodatnog kapitala omogućiće banci proširenje u veći poslovni prostor, ili pak izgradnju novih poslovnih jedinica i to sve sa ciljem da održi korak sa sve širim tržišnim područjem, kao i korektnim servisiranjem svojih komitenata.

Četvrto, kamata služi kao regulator rasta banke, pomažući osiguranje da rast banke bude dugoročno prihvatljiv. Takođe, i institucije koje regulišu rad banaka, kao i finansijska tržišta zahtevaju da rast kapitala banke se približno poklapa sa rastom kredita i ostale rizične aktive banke. To zapravo znači da se prostor za apsorbovanje gubitka povećava onoliko koliko raste izloženost bankarske institucije riziku. Banka koja svoje depozite i kredite prebrzo širi, počeće da dobija signale od tržišta i institucija koje regulišu ovu oblast, da je neophodno da uspori rast ili pak da obezbedi dodatni kapital.

Peto, kapital populariše poverenje javnosti u banku i ponovo potvrđuje poveriocima (uključujući deponente) da je njena finansijska snaga pozitivna.

Kapital, takođe mora da bude dovoljno veliki, da time uveri zajmoprimce da će banka biti u mogućnosti da ispuni njihove kreditne potrebe, čak i u uslovima kada ekonomija pođe silaznim putem.

Poverenje je oduvek predstavljalo osnovu na kojoj su se i na kojoj se i danas stvaraju društveni odnosi.

Postojanje poverenja važan je deo svakodnevnog života, a posebno poslovnog i bankarskog. Tako na primer u bankarstvu dogovoreni ishod za deponenta predstavlja

obećanje banke da će u ugovorenom roku isplatiti deponentov iznos sa pripadajućom kamatom, dok je za bankara dogovoreni ishod da će zajmoprimac u ugovorenom roku vratiti iznos kredita sa kamatom. Pošto banke odobravaju kredite iz prikupljenih depozita, deponent veruje u njenu sposobnost da će ispuniti svoju ugovornu obavezu. Proizilazi da je važno da do nastanka nepoverenja dolazi u slučaju da jedna od navedenih strana ne ispuni svoju ugovornu obavezu.

Karakteristika savremenih novčanih sistema je da se u njihovim okvirima pojavljuje takozvani fiducijarni kapital (fidelis latinski: pošten, vredan, pouzdan, iskren) koji se sastoji od papirnog i depozitnog novca čija materijalna vrednost nije vezana za određeni oblik nego za osnovu ima tzv. standard poverenja, što podrazumeva da se za taj novac sada i u budućnosti može nabaviti željna količina robe ili usluga. Dakle, taj novac je novac na poverenje, i on je trenutno u upotrebi širom sveta. To znači da savremene papirne novčanice i depozitni novac vrše funkciju prometnog i platežnog sredstva i zamenjuju zlato u ulozi opšteg ekvivalenta (zlato je zamišljeni novac).

Do krize poverenja dolazi kada se odobravaju krediti zajmoprimcima koji ne mogu da ponude konkretna jemstva ili druge vrste garancija (zaloga) kao mogućnost da će kreditna sredstva biti vraćena. Pošto su na finansijskim tržištima kretanja rizika i profita idu prema istom smeru (veći rizik, znači veću zaradu), to znači da tako odobreni krediti obezbeđuju više kamatne stope, koja treba da obezbede i veće premije rizika za davaoca kredita (banku), krajnji rezultat emisije ovakvih kredita je ostvarenje većeg profita. Pomenute konstatacije ukazuju na praksu koja je bila prisutna u predhodnim periodima. to znači da su banke svesno odobravale kredite, za koje se unapred moglo predvideti da se neće uredno otplaćivati, i to sve sa ciljem ostvarenja veće zarade. proizilazi da čitav koncept ima za osnovu visok stepen rizika (nepoverenja).

Smatramo, da je za poverenje u funkcionisanju banaka bitno ukazati kako finansijske krize utiču na ovaj institut. Gubitak poverenja u takvim uslovima ogleda se: kroz depresijaciju kursa, rast kamatnih stopa, pad potražnje, kao i finansijske poteškoće državnih sektora. Svi pomenuti faktori bankarske krize prouzrokuju: povlačenje depozita zbog gubitka poverenja deponenata u sigurnost sopstvenog novca koji je uložen na račune banaka, kao i pad vrednosti bankarskih deonica na tržištima kapitala, što u krajnoj distanci može prouzrokovati propast banaka.

3.5. Tradicionalno i savremeno bankarstvo karakteristike

Tradicionalno bankarstvo je karakteristično za današnje razvijene zemlje u periodu od prve polovine XIX veka do druge polovine XX veka. Danas je ono prisutno u zemljama u tranziciji. Poslovne banke se najčešće u organizacionom smislu pojavljuju kao investicione, depozitne, hipotekarne i univerzalne. Tradicionalno bankarstvo karakterišu decentralizacija i široka mreža poslovnica u kojima se nude proizvodi i usluge. Široka mreža poslovnica omogućivala im je povećanje tržišnog udela. Takav im je nastup omogućivao da homogene (standardizovane) proizvode nude na velikom broju mesta, ali i potrebu zapošljavanja velikoga broja ljudi. Budući da su plaćali visoke fiksne i varijabilne troškove, naglasak su stavljali na minimizaciju troškova. Uz veoma izražene promene, podnosili su visoke troškove instaliranih kapaciteta. U isto vreme, "ulazni" troškovi novim ponuđačima bankarskih usluga su bili visoki, što je čuvalo od rasta konkurencije postojeće ponuđače bankarskih usluga i dovodilo je do stvaranja oligopolne tržišne strukture u bankarstvu. Za klijente to je značilo da oni moraju da se prilagode banci, a ne ona njima, bilo pri određivanju radnog vremena, bilo pri izboru proizvoda i usluga i cena (kamatne stope, naknade). Banke su posvećivale pažnju promenama u izveštaju o računu gubitka i dobitka, a ne potrebama i vrednostima koje su potrebne klijentu.

Zbog jačanja konkurencije i zbog nastalih problema bankari su bili prisiljeni da učine jedan korak dalje, pa su razvili prodajnu filozofiju, koju karakteriše sledeći stav:

- gubitak tržišnog udela rezultat je manjeg prodajnih napora,
- porast profitabilnosti dolazi od pojačanih promotivnih napora (prodaje),
- zaposleni moraju biti motivisani i moraju biti nagrađeni za povećanje prodaje.

Tradicionalna banka se relativno lako prepoznaje jer je njena osnovna delatnost prikupljanje depozita i odobravanje kredita. Karakteristike tradicionalne banke su:

1. banka je osnovni nosilac bankarskih usluga koje u prvom redu uključuju prikupljanje slobodnih sredstava i na toj osnovi odobravanje kredita,
2. banka je neosetljiva na konkurenciju zbog neravnoteže ponude i tražnje za kreditima, koja uvek ide u korist tražnje,
3. banka se bavi posredovanjem ali se ne osvrće mnogo na potrebe klijenata,

4. kao tržišno privilegovana institucija ona razvoj planira i realizuje na stihijski i proizvoljan način,
5. ponuda i tražnja palete proizvoda i usluga koju banka nudi je siromašna,
6. banka umesto naglaska na kvalitet i profesionalnost naglasak stavlja na propagandu i zaslepljivanje klijenata,
7. naglasak u razvoju je na broju organizacionih delova.

Porastom efikasnosti finansijskih tržišta, ali i usled razvoja tehnologije i sposobnosti klijenata da pronalaze i druge načine da dobijaju sredstava, a ne samo putem kredita od banaka (na primer, prodajom hartija od vrednosti na otvorenom tržištu), tradicionalne banke postaju sve manje značajne kada je u pitanju efikasno funkcionisanje finansijskog sistema. Možda je veliki broj fuzionisanja i bankrotstava ovih institucija širom sveta samo znak da je bankarska oblast pretrpana i da se suočava sa sve manjom potražnjom tradicionalnih usluga. Banke se, takođe, suočavaju i sa prevelikim teretom državne regulative, što nije slučaj sa ostalim finansijskim konkurentima.

Opadanje važnosti tradicionalnih banaka u finansijskom sistemu može da utiče na:

1. slabljenje sposobnosti centralne banke da vrši kontrolu rasta novčane mase, što ugrožava privredu cele nacije;
2. nanošenje štete onim klijntima, a to su uglavnom male firme i pojedinci, koji se najviše oslanjaju na banke kada su u pitanju zajmovi i druge finansijske usluge;
3. smanjenje mogućnosti pristupa klijenata bankarskim uslugama ako dođe od konsolidacije i zatvaranja bankarskih jedinica.

Mnoge banke, a naročito one najveće, pokušavaju da uzvrate udarac i sačuvaju svoje učešće na tržištu i to:

1. ponudom novih usluga (kao što je prodaja akcija investicionih fondova, poslovi sa anuitetima i izdavanje polisa osiguranja),
2. naplaćivanjem veće provizije za mnoge usluge koje su ranije obavljale bez provizije,

3. ponudom većeg broja usluga preko subsidijarnih jedinica (kao što je trgovina hartijama od vrednosti ili garantovanje emisija hartija od vrednosti), koje nisu pod tako strogom regulativom, ili sklapanjem poslova zajedničkog ulaganja sa nezavisnim kompanijama (kao što su osiguravajuće kompanije), čime se izbegavaju neki od opterećujućih regulatornih propisa.

Intervencionistički pristup koji je bio zastupljen u regulisanju finansijske strukture posle II Svetskog rata nastojao da je obezbedi sigurnost poslovanja putem ograničavanja konkurencije i na taj način da umanji rizik u funkcionisanju finansijskih institucija. Mada su u razvijenim tržišnim privedama funkcionisala finansijska tržišta i finansijske institucije na tržišnim principima, ipak je bilo dominantno državno regulisanje bankarskog poslovanja i ukupne finansijske strukture. Na ovaj način je vršena segmentacija finansijskog sektora na bankarske i nebankarske finansijske institucije koje su imale pravo da posluju samo na svom segmentu finansijskog tržišta. Vremenom je došlo do snažnih procesa marketizacije bankarstva i celokupnog finansijskog sistema, do jačanja procesa deregulacije, tržišne konkurencije, globalizacije poslovanja i razvoja i implementacije najsavremenijih dostignuća informacione tehnologije.

Tradicionalno shvatanje pojma banke i bankarskog poslovanja je u razvijenim tržišnim ekonomijama napušteno i prilagođeno zahtevima novog vremena i savremenim potrebama globalnog, nacionalnog i internacionalnog finansijskog tržišta.

Transformacijom konzervativnog bankarstva u savremeno, stvara se sasvim novi tip modernog bankarstva tržišnog tipa čija je osnovna delatnost emisija i plasman proizvoda na tržišno-preduzetničkim principima.

Poslednjih decenija došlo je do ozbiljnih promena u ekonomskom, tehnološkom i društvenom razvoju što je imalo uticaj na oblike i načine rada finansijskih institucija i njihovu organizaciju. Ove promene se odnose prvenstveno na:

1. ***deregulaciju bankarskog poslovanja*** tj. liberalizacija uslova poslovanja unutar zemlje i na međunarodnom tržištu i uklanjanje finansijskih barijera omogućava fleksibilnije poslovanje i tržišno ponašanje banaka tj. njihovu veću konkurenciju,
2. ***razvoj informacione tehnologije,*** napredak na polju informatike omogućio je prilagođavanje bankarskih poslova potrebama klijenata, bolje i lakše upravljanje

bankama i pojavu novih servisa tj. bankarskih proizvoda te kao posledica tehnološkog napretka došlo je do smanjenja troškova vođenja evidencije, komunikacija i platnog prometa, što je imalo odraz na izmenjenu organizaciju banaka,

3. ***globalizaciju finansijskog tržišta*** što podrazumeva jačanje poslovne aktivnosti domaćih banaka sa bankama u svetu, a na proces globalizacije uticali su liberlizacija nacionalnih bankarskih propisa, razvoj informacionih tehnologija, rast potreba za bankarskim uslugama i rast potreba preduzeća za servisiranjem na globalnom nivou, što za rezultat ima da se banke u procesu globalizacije organizaciono prilagođavaju, otvaranjem svojih predstavništava, filijala i subsidijara u drugim zemljama,
4. ***rast vrednosti pojedinačnih finansijskih transakcija i ukupnog obima poslova,*** što je posledica globalizacije, rasta spoljnotrgovinske razmene, rasta zaduženosti zemalja, te ovakav razvoj donosi i porast rizika bankarskih poslova,
5. ***nestabilnost i rizik*** pojedinačnih ekonomija i rast međusobne uslovljenosti i povezanosti sa ekonomijama na globalnom nivou uslovljava i povećanu neizvesnost i nestabilnost kojem bankarske institucije moraju da se prilagođavaju jer ni jedna bankarska institucija, ma koliko velika bila, ne može da utiče na globalne tokove, pa zato bankama jedino preostaje da se permanentno prilagođavaju nestabilnosti i promenama u okruženju,
6. ***porast zahteva klijenata,*** kompanije, kao i građani su vremenom postali obučeniji za evaluaciju pojedinih bankarskih usluga i poređenje različitih alternativa koje banke nude u smislu različitih bankarskih usluga i paketa.

Promene u okruženju uslovile su i promene u bankarskom menadžmentu tj. poslovnoj orjentaciji banaka. Ove promene se odnose prvenstveno na:

1. ***primenu bankarskog marketinga*** što daje banci mogućnost da izađe u susret najrazličitijim zahtevima klijenata, pa zato banka mora imati strateški marketing koncept,
2. ***kreditiranje sa promenljivom kamatnom stopom*** u uslovima neprestanih i brzih promena u okruženju, a poslovanje sa promenljivom kamatnom stopom predstavlja način pariranja neizvesnosti i promeni zahteva tržišta,

3. ***projektno i korporacijsko finansiranje privrede*** u uslovima visoke neizvesnosti banka se usmerava na procenu pojedinačnih kompanija i isplativost finansiranja takvih poslova, a ne ukupnog finansiranja ukupnog poslovanja kompanije,
4. ***pojava sekjuritizacije podrazumeva*** preusmeravanje banke na izdavanje, kupovinu i transfer HoV na teret klasičnih bankarskih depozitno-kreditnih operacija. Ovde je u stvari reč o transformaciji kredita u hartije od vrednosti što predstavlja način da se uspostavi adekvatan odnos između prihoda, rashoda i rizika,
5. ***elektronsko bankarstvo,*** znači sredstva se transferišu putem razmene elektronskih signala između finansijskih institucija i između tih institucija i klijenata umesto poslovanja sa gotovinom, tj. obračunskim novcem,
6. ***monitoring*** je nadzor nad poslovanjem banaka, naročito u uslovima liberalizacije koju vrši sa jedne strane sama banka, jačajući svoje funkcije revizije i interne kontrole i centralna banka ili drugo nadležno telo gde je osnovni cilj obezbeđenje ravnoteže između pojedinačnih ciljeva banaka i opštih društveno-ekonomskih ciljeva.

U savremenim bankama jedan od osnovnih problema predstvlja njihovo efikasno upravljanje. U uslovima globalizacije, sve više dolaze do izražaja sposobnost odnosno nesposobnost banke i njenog menadžmenta da ostvare ciljeve razvoja banke kao oganizacionog entiteta. U takvim okolnostima, kada su za svaku pojedinačnu banku okruženje i uslove poslovanja na tržištu dati, kvalitetan menadžment je jedan od ključnih uslova za efikasno upravljanje bankom za šta su potrebna univerzalna, ali i specifična znanja i sposobnosti.

Menadžeri su pojedinci ili tim koji su odgovorni za analizu, pripremu i donošenje odluka kao i njihovu realizaciju u korist organizacije koju predstavljaju. U savremenim uslovima poslovanja, menadžment tim banke mora da poseduje i liderska znanaja i sposobnosti. Liderstvo podrazumeva:

- stalno unapređenje znanja zaposlenih,
- razvijanje proizvoda i usluga koji idu u susret tražnji na tržištu,

- razvijanje fleksibilne i odgovorne organanizacione strukture,
- unapređenje produktivnosti,
- unapređenje kvaliteta usluga i
- razvoj prodajne kulture.

Liderstvo u savremenim uslovima je neophodno i ono predstavlja viši kvalitet u odnosu na menadžerske sposobnosti. Menadžerska znanja i sposobnosti u savremenim uslovima nisu dovoljni za efikasno upravljanje bankom, već su neophodne i liderske sposobnosti. Osnovna odlika lidera je da on ima razvojnu viziju organizacije koju predstavlja, kao i način kroz koji se mobilizacija i organizacija ljudskih resursa realizuje i ostvaruju postavljeni ciljevi. Liderstvo obuhvata sledeće osobine:

- posedovanje jasne vizije razvoja i poslovanja,
- jasno ekspliciranje razvojne i poslovne vizije zaposlenima i javnosti,
- preduzetnički duh i
- sklonost ka perfekcionizmu.

Jedan od najvažnijih elemenata neophodnih za savremeno vođenje banke je poznavanje procesa bankarske tehnike i tehnologije. Od najvišeg do najnižeg nivoa menadžment odluke moraju biti brze, odlučne i odgovarajuće što pretpostavlja potpuno poznavanje načina na koji će se pojedina odluka realizovati, ko će je realizovati i u kom periodu i kakve posledice će, tj. kakve rezultate imati ovakve odluke po banku, odnosno po njene pojedinačne delove i kako će se sprovođenje pojedinih odluka odraziti na bilanse banke.

Jedna od karakteristika globalizacije je povećan stepen rizika pojedinih operacija poslovnih banaka i poslovanja u celini. U takvim uslovima nema više striktnih, fiksnih kamatnih stopa i relativno visokih kamatnih marži. Banke su izložene brzim promenama uslova poslovanja, kao i sve snažnijoj konkurenciji nebankarskih institucija.

Jedan od kritičnih faktora efikasnog upravljanja bankama je top menadžment tj. njeno najviše rukovodstvo. U tom smislu za efikasno upravljanje su neophodni:

- sposobnost upravljanja promenama,
- strateško planiranje i strateški menadžment pristup,

- fleksibilna organizaciona struktura i
- snažna marketing orjentacija.

Početkom šezdesetih i sedamdesetih godina došla je do izražaja orjentacija na inoviranje poslovanja banaka i to na permanentnoj osnovi. Banka je okrenuta tržištu i osnovna delatnost je emisija i plasman bankarskih proizvoda na tržišno preduzetničkim principima. Savremeni pristup u bankarstvu podrazumeva:

- visina dobiti ili gubitka isključivo zavisi od kvaliteta i kvantiteta usluga, dobrog ili lošeg upravljanja i rukovođenja,
- banka je orjentisana na prihodovanje po osnovu kamate, provizije, interesa, rente, dividende, eskonta, lombarda, emisionog, berzanskog kursa,
- sadašnji vlasnici banke su od primarnog značaja u odnosu na osnivače banke, jer ona pripada njima,
- osnovna delatnost je kreacija, emisija i plasman bankarskih proizvoda,
- plasman proizvoda i usluga se ne ostvaruje pojedinačno već pružanjem paketa usluga,
- problemi koji se mogu pojaviti lokalizuju se u samoj banci i ne šire se na ostale učesnike na finansijskom tržištu,
- banka raspolaže savremenom, elektronskom opremom, znanjem i operativnim sistemom sa ljudima obučenim da njime rukuju,
- savremena banka počiva na principu podele ovlašćenja tj. na decentalizaciji odlučivanja do neposrednih izvršilaca sa jedne i centralizaciji informacija i strategije u rukama menadžmenta, sa druge strane i
- klijent u savremenoj banci ima svog ličnog bankara, koji je univerzalno obučen bankarski službenik.

Savremenu banku tržišnog tipa karakterišu:

- savremeni menadžment, kao zbir pojedinaca koji kolektivno rukovode i upravljaju bankom,
- profesionalni bankarski kadar, kao zbir pojedinaca koji kolektivno izvršavaju aktivnosti banke na finansijskom tržištu,

- savremena organizacija, tehnologija i kontola procesa kreacije, emisije i plasmana bankarskih proizvoda,
- marketinški način plasmana proizvoda iz ukupne delatnosti banke i
- tržišno i institucionalno restruktuiranje bilansa stanja i uspeha banke.

Moderno bankarstvo karakteriše svojevrsna centralizacija koju omogućuje primena novih tehnologija. Stvaranju povoljnijih uslova za razvijanje modernog bankarstva pridonosi i to da je svakim danom sve veći broj informatički pismenih ljudi, informatizovanih radnih mesta i da su troškovi pružanja novih proizvoda i usluga sve niži, što sve većem broju klijenata omogućava njihovo korišćenje. U takvim uslovima kada je moguće pružati usluge i bankarske proizvode sve većem broju klijenata uz relativno niže troškove, konkurencija u bankarskom sektoru sve više jača. Na taj se način otvaraju mogućnosti manjim bankama da se jače suprotstave tzv. velikim bankama koje postaju opterećene skupim mrežama svojih poslovnica i izraženijim problemom viška zaposlenih.

Moderno bankarstvo se zasniva na novoj, tržišnoj filozofiji, koja polazi od sledećeg:

- klijent zna šta hoće i prepoznaće banku koja ću mu to najbolje pružiti,
- odluke o proizvodima (uslugama) nikada ne treba oblikovati bez saradnje s klijentom i
- potreban je veliki broj varijacija u ponudi bankarskih proizvoda (usluga), i ponuda mora nadmašiti potražnju za bankarskim proizvodima (uslugama).

Praksa modernog bankarstva karakteristična je po sledećim detaljima:

- naglasak se stavlja na istraživanje tržišta;
- zaposleni se intenzivno obučavaju radi unapređenja veština u pružanju usluga klijentima i
- naglasak je na ostvarenju dobiti od naknada (provizije), a ne od kamata.

Iskustva poslednjih godina, u zemljama razvijene tržišne ekonomije, pokazuju da je, zbog porasta životnog standarda i zbog jačanja konkurencije, posebno iz

nebankarskog sektora, zbog primene novih tehnologija i deregulacije finansijskoga sektora, potrebno promeniti i odnos, između klijenta i banke. Tako danas teorija i praksa poznaju novu filozofiju u bankarstvu, a ona ide ka tome da se pruži klijentima nova poslovna filozofija.

Savremene banke moraju naučiti da:

- identifikuju vrednost koju mogu ponuditi za specifičan proizvod,
- kreiraju vrednost za specifičan proizvod i
- održavaju ili održe relaciju između vrednosti za specifičan proizvod.

Praktična stvarnost jasno ukazuje da se posebna pažnja obraća na rad konkurencije, održivom diferencijacijom vrednosti.

Istraživanja ukazuju na tri glavna poslovna modela samouslužnog bankarstva u Evropi:

- *Upravljanje odnosima s klijentom*, ovaj model banka fokusira na upravljanje odnosom između banke i klijenta, sa ciljem da se razvije i očuva dugoročna uspešna saradnja. Glavna su meta klijenti velike finansijske snage, kojima banka nastoji da bude ekskluzivni davaoc bankarskih usluga. Taj pristup uključuje razvijanje i ponudu veoma širokog asortimana proizvoda i usluga koji su podržani snažnim naporima različitih savetnika čije usluge banka nudi klijentima.
- *Specijalisti za određene potrebe*, ovim modelom banka je fokusirana na rešavanje određene vrste problema klijenata. Banke zaračunavaju visoke naknade svojim klijentima jer im pružaju veoma specifične i sofisticirane usluge. Unutar ovoga modela postoje tri glavna područja specijalizacije: investiranje, upravljanje fondovima i bankarski krediti.
- *Niže cene usluga*, ovim modelom banka pruža standardizovane usluge velikom broju klijenata, pa postiže niže jedinične troškove i niže cene usluga. U takvoj su situaciji Internet i telefonija, zbog svojih specifičnih karakteristika brzine, prilagodljivosti i niskih cena idealan distribucioni kanal bankarskih usluga.

4. KLASIFIKACIJA SAVREMENIH BANAKA I BANKARSKI POSLOVI

Prethodna poglavlja ovog rada dosta prostora su posvetila određivanju pojma bankarstvo sa više aspekata, ali smatramo da bi kod pristupa njihovoj klasifikaciji trebalo ukazati na značaj banke kao institucije. Neophodno je ukazati da su banke pre svega veoma značajne za privredu kao celinu, a takođe i za lokalne zajednice. Polazeći od pomenutih činjenica banka se može definisati u zavisnosti od nekoliko karakteristika i to:

1. Ekonomskih funkcija koje ostvaruje,
2. Usluga koje pruža svojim klijentima i
3. Pravne osnove sopstvenog postojanja.

Dakle, banke se mogu definisati po funkcijama koje imaju u privredi, te su one uključene u transfer sredstava od štediša do zajmoprimaca (finansijsko posredovanje), kao i u plaćanja za robe i usluge.

Banke su poznate po širokom nivou pružanja finansijskih usluga koje pružaju: od tekućih računa i sistema štednje, do odobravanja zajmova kompanijama, klijentima i državama. Poslovanje banaka u savremenim uslovima karakterišu usluge koje obuhvataju trgovinu hartijama od vrednosti i garantovanje emisija tih hartija, zatim zaštitu osiguranja, planiranje finansija, kao i pružanje savetodavnih usluga kompanijama proizilazi da se banke više ne ograničavaju samo na tradicionalne usluge, te pružaju i opšte finansijske usluge.

Što se tiče pravne osnove postojanja banke, tu je bitno napomenuti da je to ingerencija države na čijoj teritoriji određena banka funkcioniše.

Možemo citirati američku definiciju banke[10]:

Banka je bilo koja kompanija koja pruža usluge deponovanja sredstava koja podležu povlačenju na zahtev (na osnovu čeka ili elektronskog transfera sredstava) i

[10] Peter S. Rose, Silvia C. Hudgins: Bankarski menadžment i finansijske usluge, Delta status, Beograd, 2005. godine

odobrava zajmove komercijalne ili poslovne prirode (kao što je odobrenje kredita privatnim kompanijama koje žele da uvećaju zalihe robe ili kupe novu opremu).

Pomenutu definiciju koristi dosta država u svetu kod pripreme sopstvenih zakona o bankama.

Kada je u pitanju klasifikacija banaka neophodno je imati u vidu način kako banke obezbeđuju novčana sredstva za uspešno obavljanje svoje delatnosti. Smatramo da većinu izvora banaka možemo grupisati u nekoliko kategorija:

1. Izdavanje novčanica,
2. Odobravanje novčanih zajmova (kredita),
3. Primanje uloga na štednju,
4. Akceptovanje menica, i
5. Izdavanje obveznica (obligacija), založnica i deonica.

Banke svoje funkcije novčanih institucija, ostvaruju tako što primaju novac na čuvanje, s tim što takođe one i stvaraju prometna sredstva (menice i banknote, promet preko tekućeg računa, depozitni promet i čekovni promet). Dakle banke posreduju u kreditnom poslovanju tako što na osnovu svojih pasivnih poslova dolaze do novčanih sredstava preko kredita kao dužnici, a takva novčana sredstava ustupaju drugima u okviru svojih aktivnih poslova i to kao poverioci.

Opredeljenje ovog rada najbliže je klasifikaciji banaka sa aspekta izvora iz kojih banke dolaze do novčanih sredstava, te smatramo da je najprikladnija sledeća klasifikacija banaka:

1. Emisione novčanične (banknotne) ili centralne banke,
2. Poslovne (depozitne i kreditne) banke
3. Finansijske (specijalizovane) banke, i
4. Hipotekarne banke.

Za pomenute vrste banaka, osim emisionih, značajna karakteristika je da li se one bave kratkoročnim ili dugoročnim poslovima u oblasti kreditiranja.

4.1. Emisione banke

Delatnost izdavanja novca u savremenim nacionalnim ekonomijama predstavlja stožerni deo poslovanja centralnih (emisionih) banaka. Proizilazi, da je pravo emitovanja (izdavanja) novca povereno samo jednoj jedinoj centralnoj bankarskoj instituciji.

Centralizovanje prava izdavanja novčanica podrazumeva znatne prednosti koje se ispoljavaju kroz sledeće:

1. Obezbeđenje jedinstvenog načina regulisanja čitavog platnog prometa u državi,
2. Ostvarenje najefikasnijeg sprovođenja jedinstvene novčane kreditne politike u celoj državi,
3. Mogućnost najuspešnijeg preduzimanja odgovarajućih mera za održavanje i postojanje kupovne moći nacionalnog novca u državi, kao i obezbeđenje što stabilnije intervalutne vrednosti nacionalnog novca,
4. Organizovanje platnog prometa sa aspekta njegovog uprošćavanja, što za rezultat treba da ima stvaranje pogodnosti za poslovne i privredne subjekte.

Centralna banka je institucija koja posebno vodi računa o izvršavanju valutno – političkih zadataka koje joj poverava država. Centralne banke imaju može se reći dve najvažnije funkcije, i to:

1. Pravo izdavanja (emisije) novčanica, i
2. Refinansiranje svih ostalih banaka u državi kojima odobravaju primarne kredite.

Kada je u pitanju refinansiranje, centralna banka po funkciji postaje istovremeno i banka banaka.

Primarni krediti su bankarski krediti koji stvaraju bankarski novac (banknote ili potraživanja od banaka). Najvažniji zadatak emisionih banaka je stalno praćenje visine novčanih sredstava u prometu, tako da ih ne bude ni previše, ili pak ni premalo, a to znači to treba da bude optimalna visina. Ovo je posebno značajno za primaoce novca, koji treba

da budu sigurni da je novac kojim raspolažu po vrednosti dobar novac i da će tu svoju vrednost imati i ubuduće.

Karakteristično je napomenuti da su vremenom emisione banke, u cilju uspešnijeg obavljanja sopstvenih zadataka i to u interesu nacionalne privrede, morale da budu izdvojene iz sistema slobodne konkurencije sa ostalim bankama.

Pomenuti razlozi uticali su na zakonsku regulativu pojedinih država, koje su za zajednički imenitelj izabrale sledeće postulate:

1. Emisione banke su postale državne, ili su pak stavljene pod strogu državnu kontrolu,
2. Količina novčanica koja se može izdavati, ili je maksimizirana zakonskim propisima, ili pak posredno ograničena propisima o pokriću,
3. Osim što izdaju (emituju) novčanice, centralne banke mogu obavljati samo poslove sa minimalnim rizikom.

Kada je u pitanju regulisanje ukupne količine novca u okviru nacionalne ekonomije, ili regulisanja ukupne količine ponude novca, među brojnim merama koje centralnim bankama stoje na raspolaganju bitno je nabrojati sledeće:

1. Eskontna politika,
2. Politika otvorenog tržišta, i
3. Politika minimalnih rezervi.

Eskontna, ili reeskontna politika emisionih banaka ispoljava se kroz odobravanje kredita ostalim bankama, uz polaganje određenih obezbeđenja za njihov povraćaj (npr. menice), koje banke eskontuju (otkupljuju) od raznih pravnih subjekata. Sredstva eskontne politike koja obezbeđuju njeno ostvarenje su:

1. Sprovođenje kreditne restrikcije, što podrazumeva strožiji kreiterijum kada je u pitanju izbor pravnih subjekata koja su se obratila za emitovanje kredita, i
2. Podizanje visine eskontne stope ili pak njeno snižavanje.

Dakle, kamatne stope koje emisione banke primenjuju na odobrene kredite ostalim bankama nazivaju se zvaničnim eskontom, odnosno referentnim kamatnim stopama.

Politika otvorenog tržišta, zapravo predstavlja kupovinu i prodaju prvoklasnih hartija od vrednosti koje obezbeđuju utvrđene kamatne stope. Inače, emisiona banka putem prodaje hartija od vrednosti utiče na smanjenje kupovne snage u prometu. Ukoliko pak, želi da poveća kupovnu snagu, ona će sama otkupiti hartija od vrednosti.

Posmatrano sa aspekta uspešnosti vođenja eskontne poltike i politike otvorenog tržišta, bitno je pomenuti da su one u dobroj meri zavisne od ostvarenja poslovne politike ostalih banaka. To znači da je za pozitivno poslovanje emisione banke veoma značajno da poslovne banke sopstvenu ekonomsku politiku prilagođavaju onoj koju vodi emisiona banka.

Kada je u pitanju način vođenja kreditno – ekonomske politike, koji primenjuje centralna banka, bitno je spomenuti institut minimalne novčane rezerve, koje ostale banke moraju deponovati kod emisione banke. Preko ovog instrumenta emisiona banka reguliše kreditni potencijal države. Smatramo da je značajno istaći da politikom minimalnih rezervi centralna banka određene države, vrši neposredan uticaj na raspoloživa novčana sredstva. Dok prethodno opisani instrumenti se ispoljavaju posredno na rad banaka.

4.2. Poslovne (depozitne, kreditne) banke

Poslovne banke možemo definisati kao finansijske institucije koje se razlikuju od centralnih (emisionih) banaka. Za lakše razumevanje rada ovih institucija, smatramo da je neophodno razmotriti poslove kojima se one bave. Najvažniji među njima su:

1. Prikupljanje raspoloživih novčanih sredstava, i servisiranje čekova koje izdaju vlasnici uloga,
2. Odobravanje kredita pravnim licima i drugim poslovnim subjektima, i
3. Primanje uloga na štednju po viđenju, dakle s mogućnošću podizanja sredstava u svakom momentu, kao i oročenih depozita na duži vremenski period.

Ove banke se nazivaju kreditne banke, zato što one upotrebljavaju prikupljena novčana sredstva za odobravanje kredita svojim komitentima. Opštiji naziv ovih banaka, pošto se one bave poslovima koji se odnose na svakidašnje tranakcije pravnih subjekata, najbliži je izrazu poslovne banke.

Važna karakteristika poslovnih banaka je i to što one možemo reći stvaraju posebnu vrstu novca koji se naziva bankarski (žiralni) novac. To obeležje im i daje specifičan primarni značaj.

Jedna od najvažnijih funkcija poslovnih banaka je snabdevanje privrede, kao i fizičkih lica kratkoročnim kreditima. Može se konstatovati da pomenuti poslovi predstavljaju u stvari glavni izvor zarada ovih institucija.

Takođe, vrlo značajna funkcija poslovnih banaka je obavljanje unutrašnjeg i spoljnjeg platnog prometa za račun pravnih lica, kao i fizičkih lica.

Za poslovanje svake banke, bitno je napomenuti da je ona izložena velikom riziku, ako primljeni tuđi novac uloži u nesigurne poslove, kao i poslove iz kojih ne može tako brzo da dođe do gotovog novca. Navedene činjenice ukazuju na dve bitne okolnosti i to: kratkoročnost ulaganja i sigurnost ulaganja. Kratkoročnost ulaganja tuđih novčanih sredstava ima veoma značajan uticaj na likvidnost banaka, jer su i njehove obaveze na ta primljena sredstva kratkoročne. Međutim, sigurnost predstavlja mnogo veći problem od prethodnog.

Samtramo, da je vrlo značajno napomenuti bitnu karakteristiku svih poslovnih banaka, a to je – kreditna osetljivost. Veličina pojedinih poslovnih banaka određuje se prema visini kredita koje emituju. Dakle, specifičnost poslovanja banaka ogleda se velikoj zavisnosti od kredita svih njih.

Na osnovu prikaza suštine karakteristika poslovanja poslovnih banaka može se ukazati na nekoliko najbitnijih činjenica koje se na njih odnose, a to su:

1. Banke su mesta za prikupljanje raspoloživih novčanih sredstava od pravnih subjekata i fizičkih lica,
2. Bankarske institucije upotrebljavaju poverena novčana sredstva na čuvanje, za odobravanje novčanih kredita privrednim subjektima,

3. Banke su međusobno povezane i predstavljaju mrežu preko koje se u savremenim uslovima poslovanja sprovodi celokupan platni promet.

U narednim poglavljima ovoga rada detaljnije će biti obrađena suština poslovanja banaka sa aspekta njihovog bilansa.

4.3. Finansijske banke

Prethodne tačke ovog poglavlja izučavale su bankarske institucije opšteg tipa, dok ovaj tip banaka podrazumeva specijalizovane (specijalne) institucije, koje se bave poslovima određene vrste, odnosno posebnim finansijskim transakcijama. Takve specijalizovane bankarske organizacije predstavljaju finansijske banke. Značajno je napomenuti da ove bankarske institucije raspolažu novčanim sredstvima sa utvrđenim rokom dospelosti. Ta novčana sredstva mogu da se upotrebe sa pouzdanim sinhronizovanjem rokova naplate odobrenih kredita, s jedne strane i rokova dospelosti u odnosu na deponente, s druge strane.

Te specijalizovane banke obavljaju i poslove od društevnog interesa kao npr. banka za međunarodnu ekonomsku saradnju, koja pokriva izvoz od državnog značaja, sa tačno određenim uslovima i rokovima naplate odobrenih kredita izvoznicima.

Takođe, ovaj tip banaka obično je i bliže povezan finansijski sa velikim pravnim subjektima, i to posebno industrijskim gigantima, sa naglaskom na različite njihove oblike, a to su trustovi, koncerni i karteli.

4.4. Hipotekarne banke

Organizacioni oblik hipotekrnih banaka, za osnovnu delatnost ima odobravanje kredita, koji kao obezbeđenje da će biti vraćeni imaju hipoteku, odnosno intabulaciju kao zalog na nepokretnim dobrima. Ovi krediti odobravaju se na bazi hipoteke koja predstavlja realno imovinsko pokriće za odobreni kredit.

Osobine hipoteke založnog prava su:

1. Hipoteka je stvarno pravo, što znači da dejstvuje prema svakom, a ne samo prema licu koje je bilo sopstvenik nepokretnosti u momentu zasnivanja hipoteke,
2. Hipoteka je nepokretno pravo, jer njen predmet mogu biti samo nepokretne stvari i pravo na nepokretnostima,
3. Hipoteka je akcesorno pravo, a to znači da postoji uz tražnju onoga čijoj sigurnosti služi,
4. Hipoteka je nedeljiva, što znači da celo založno dobro odgovara za svaki deo duga,
5. Hipoteka je ekstenzivna, što znači da se ne odnosi samo na glavnu stvar na koju se stavlja već i nasporedne u vezi sa njom,
6. Hipoteka je imovinsko pravo, što će reći da se ogleda u obezbeđenju naplate izvesne tražnje koja glasi na novac[11].

Kvalitet hipotekranih kredita prati kretanje ekonomskog ciklusa. U vreme jake privredne aktivnosti formira se relativno povećana tražnja za ovim kreditima. Za vreme recesije se povećava broj korisnika hipotekrnih kredita za nepokretnosti koje nisu u stanju da izvrše ugovorene isplate mesečnih anuiteta[12].

U takvim situacijama dolazi do preuzimanja nepokretnosti od strane kreditorske banke, koja nastoji da te nepokretnosti proda na tržištu. Zato je za banku značajno da ustanovi takav odnos između hipotekarnog zajma i vrednosti nekretnine koji obezbeđuje da ako dođe do pada tržišne cene nekretnina, banka pri njihovoj prodaji po depresiranim cenama može da povrati uloženi novac.

Kada su u pitanju hipotekrni krediti za nepokretnosti značajno je spomenuti još jedan bitan momenat koji se sastoji u sekjuritazaciji. To znači da banke mogu da prodaju deo svojih hipotekrnih dugoročnih kredita i da na osnovu pula takvih zajmova grupe banaka, pa prema tome neka finansijska institucija emituje obveznice koje onda prodaje institucionalnim investitorima. Na taj način stvara se mogućnost da banke ponovo kreiraju kreditni potencijal, koji je već bio plasiran u obliku investicionih kredita.

[11] Preuzeto, Miloš R. Sofrenović: Bankarstvo i međunarodni platni promet, Beograd, 1966.
[12] Ćirović Milutin: Bankarstvo, Naučno društvo Srbije, Beograd, 2007.

5. SPECIJALIZOVANE FINANSIJSKE INSTITUCIJE

5.1. Uvod u analizu specijalizovanih institucija

Ovu vrstu institucija za razliku od onih koje smo izučavali u prethodnom poglavlju, možemo tretirati kao nebankarske finansijske institucije, i one čine specifične institucije koje formiraju posebna finansijska sredstva s ciljem finansiranja dugoročnih i većih investicionih ulaganja. Pomenute insitucije finansijska sredstva formiraju uglavnom specifičnim instrumentima i metodama, i uglavnom najveći deo potencijala plasiraju preko banaka. Posmatrano grupacijski ove institucije što se tiče sektorske pokrivenosti finansijski su okrenute investicijama i rashodima privrede, stanovništvu i javnom sektoru.

Izvori sredstava u bilansu ovih organizacija komponovani su iz štednje ukupne društveno – ekonomske zajednice, koja se mobiliše putem različitih instrumenata i metoda. Što se tiče aktive bilansa tu su koncentrisana sredstva različitih oblika plasmana društvene akumulacije, i oni za razliku od bankarskih nemaju klasična obeležja kredita i zajmova.

Značajno je napomenuti da ove finansijske institucije nisu članice monetarnog sistema pojedinih država, te prema tome na njih se ne odnose mere i odredbe centralnih banaka u realizaciji monetarno – kreditne politike. Ove institucije možemo svrstati u nekoliko grupa:

- Finansijske organizacije u oblasti štednje,
- Finansijske institucije u oblasti potrošnje,
- Finansijske organizacije na tržištu kapitala,
- Finansijske institucije za finansiranje zemljoradnika,
- Finansijske organizacije za stambenu izgradnju.

Posmatrano sa aspekta uticaja ovih institucija na obim štednje, obim novčane mase i promenu koeficijenata novčanog opticaja, može se konstatovati da povećanje broja i poboljšanje njihove strukture, ima uticaja na povećanje stope štednje u odnosu na odgovarajući dohodak domaćinstava. Takođe, značajno je istaći da ne postoji direktan uticaj ovih organizacija na formiranje obima novčane mase, i to iz razloga što samo

centralna banka i sistem poslovnih banaka mogu direktno da povećavaju obim kreirane novčane mase. Međutim, one ipak mogu indirektno da utiču na povećanje ili pak smanjenje obima novčane mase u makroekonomiji. To se ogleda u smanjenju ili povećanju kamatne stope koje ove organizacije primenjuju. Ukoliko se one povećaju, smanjiće se visina monetarnog multiplikatora, što za posledicu ima usporenje rasta obima novčane mase.

Smatramo da je klasifikacija nebankarskih usluga finansijskih isntitucija prema vrstama i prirodi izvora ili potencijala, uz kombinaciju prema vrstama njihovih funkcija najprikladnija i ona ubuhvata sledeće[13]:

1. Depozitne finansijske organizacije,
2. Institucije za ugovorenu štednju,
3. Investicione finansijske organizacije,
4. Finansijske kompanije,
5. Mešovite finansijske organizacije.

Depozitne finansijske institucije imaju izvore formiranja finansijskog potencijala dosta slične izvorima poslovnih banaka.To su pre svega mešovite štedne banke, štedno – kraditna udruženja kao i kreditne unije.

Institucijama koje oragnizuju ugovornu (dugoročnu) štednju pripadaju osiguravajuće oragnizacije kao i penzioni fondovi.

Investicione finansijske organizacije formiraju sopstveni potencijal na osnovu izdavanja ili transfera dugoročnih vrednosnih hartija i uključuju: mešovite fondove, investicione kompanije, lične i strategijske fondove i strategijske kompanije. Izvori ovih kompanija sastoje se iz komercijalnih papira, bankarskih kredita i akcija.

Mešovite finansijske organizacije obuhvataju: državne i poludržavne kreditne agencije za finansiranje i osiguranje specijalnih trgovinskih i investicionih aranžmana, investicione i brokerske kuće za pospešivanje finansijskih investicija i razne minijaturne organizacije, kao što su zalagaonice.

---

[13] Preuzeto, Jović Srboljub: Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

5.2. Osiguravajuća društva

Osiguravajuće institucije svrstavaju se u grupu organizacija čija je delatnost razvoj ugovorne štednje. Najznačajnija klasifikacija ovih društava, može se izvršiti kako sledi:

- Osiguravajuće organizacije za osiguranje života i
- Organizacije za osiguranje imovine.

Može se ustanoviti da je zajedničko obeležje za obe ove vrste stalan i stabilan priliv sredstava u vidu uplata premija osiguranja, iz kojih se formiraju vrlo stabilni iznosi sredstava za finansiranje osnovne namene. Sredstva prikupljena na pomenuti način po karakteru su dugoročna, i njih karakteriše dugogodišnji period dospelosti, što ovim institucijama omogućava plasman slobodnih sredstava na različite oblike investicionih ulaganja. Ta činjenica obezbeđuje ostvarenje zadovoljavajućeg nivoa prihoda koji obezbeđuje isplatu ugovorenih obaveza. Za stabilno poslovanje ovih institucija neophodno je potrebno da ostvaruju predvidljive i niske stope prinosa, izvora i plasmana.

Osnovni ciljevi osigranja su obezbeđenje pojedincima i pravnim licima veći stepen sigurnosti u ostvarivanju budućih planova i aktivnosti. Korisnici osiguranja smanjuju osećaj rizika od finansijskih gubitaka, vezanih za određene rizične operacije. Pravi rizik gubitaka ne može se putem osiguranja pokriti, ali se može smanjiti proporcionalno finansijski gubitak u slučaju pojave rizika. Da bi se ovo ostvarilo, odnosno normalno pokrivali i finansirali nastali gubici u ovim institucijama, neophodan je dovoljan broj članova i korisnika, koji treba da obezbedi zadovoljavajući obim njihovih fondova.

Značajno je nagovestiti da su osnovne funkcije osiguravajućih organizacija usmerene na redukovanje nesigurnosti u finansijskom poslovanju, zatim obezbeđivanje dodatne zaštite za rizike u ukupnom poslovanju pravnih lica, kao i pružanje ostalih oblika zaštite i usluga subjektima. Sve ove okolnosti obezbeđuju formiranje srazmerno visokih finansijskih fondova, a time i određenu pravilnost tokova priliva i odliva finansijskih resursa, što predstavlja osnovu preusmeravanja finansijskih sredstava na realizaciji

sektora štediša prema sektorima koji investiraju. Najznačajniji uslovi za postizanje takvih efekata su[14]:

1. Visok stepen dohotka po stanovniku,
2. Finansijska snaga i poslovnost privrede, i
3. Poslovna sposobnost osiguravajućih institucija.

Insitucije za osiguranje života garantuju u oblasti politike osiguranja samo niske stope prinosa osiguranja, odnosno prihoda za korisnike, što im omogućava da ulažu svoje slobodne fondove u plasmane sa takođe niskim stopama prinosa, kao i sa visokim stepenom stabilnosti. Na osnovu izloženog, proizilazi da kod ovih organizacija ne postoji problem likvidnosti, što obezbeđuje princip plasiranja sredstava kao vid dugoročne aktive. Ona se ispoljava kroz državne obveznice, obveznice pravnih subjekata ili stambenih kredita. Pošto plasmani imaju relativno niže kamatne stope, oni se mogu koristiti i u uslovima opšte restrikcije kreditne aktivnosti u finansijskom sistemu. Pojačana konkurencija ostalih institucija i promenljiva kamatana stopa na tržištu smanjuju značaj ovih institucija. Ali, povećanje socijalne sigurnosti povoljno utiče na njihov razvoj.

Za razliku od pomenutih institucija, one koje se bave osiguranjem imovine nemaju tako stabilan i predvidljiv priliv sredstava. Karakteristika poslovanja ovih organizacija je da one moraju održavati veći stepen likvidnosti i veći stepen prinosa na svoje plasmane. Ovi plasmani se odnose na likvidnosne plasmane u državne hartije i na akcije preduzeća koje nose veći prinos.

Kada treba da se da opšta karakteristika institucija za ugovornu štednju, značajno je da kod njih postoji relativno stabilan i trajan priliv dela finansijskih sredstava sa novčanog tržišta. Takođe, oscilacije u tokovima priliva i odliva sredstava zantno su manje u odnosu na kretanja kod banaka. Samtramo da treba istaći i činjenicu da ove organizacije nemaju nikakvog uticaja na formiranje koeficijenata opticaja novca.

U poređenju sa poslovanjem banaka i ostalih depozitnih organizacija, institucije za životno osiguranje (prema istraživanjima izvršenim u nekoliko razvijenih zapadnih

[14] Preuzeto, Jović Srboljub: Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

država) nisu propadale u velikom broju, što je i jedan od razloga da vlade tih zemalja ne preduzimaju određene regulativne mere.

Osiguravajuće organizacije poslednjih godina započele su i prodaju investicionih instrumenata kada je u pitanju penzionisanje, preko anuiteta, odnosno sporazuma preko koga klijent plaća godišnju premiju, a za uzvrat omogućen mu je niz godišnjih isplata i to naprimer od određenog životnog doba od 65 godine, pa do kraja života.

Bitno je ukazati na institucije koje se bave neživotnim osiguranjem štite svoje klijente od gubitaka nastalih usled: požara, krađe, nemara, zloupotrebe, zemljotresa i saobraćajnih udesa. Ako je osiguranje nekog gubitka previše veliko za jedno osiguravajuće društvo, može se nekoliko njih udružiti i da na taj način podele rizik uz zajedničko davanje polise. Kada je u pitanju osguranje velikih vrednosti, osiguravajuća društva mogu smanjiti izloženost riziku, tako što će obezbediti reosgiranje. Reosiguranjem se deo rizika prebacuje na drugu instituciju, kojoj se za uzvrat daje deo premije. Ovakav princip poslovanja veoma je značajan za mala osiguravajuća društva.

Reosiguranje možemo posmatrati i kao osiguranje osiguravajućih institucija. Najpoznatija reosiguravajuća kompanija u svetu je Lojd iz Londona. To je zapravo udruženje u kojem razne osiguravajuće institucije određenim delom učestvuju u osiguranju po osnovu polise osiguranja. Karakteristično je da pomenuta kompanija osigurava i u slučaju da dođe do nepredvidivih događaja, s tim što je tarifa odnosno cena za te usluge posebna.

5.3. Štedionice

Štedno – kreditne organizacije, kada je u pitanju njihova struktura i regulativa, koja se na njih primenjuje vrlo su slični principima koji se odnose i na poslovanje bankarskog sektora.

Štedionice, ili kako ih na zapadu često nazivaju zajedničke ili mešovite banke, mogu se svrstati u depozitne nebankarske finansijske organizacije, čiji je glavni zadatak pospešivanje i mobilizacija štednje u državi. Kada je u pitanju upravljanje ovim organizacijama, njima zapravo upravljaju depozitari i štediše, i pored toga što oni nisu formalno vlasnici, a takođe kod ovih organizacija, ne postoji princip akcionarstva. Neto

prihodi koji su ostvareni, raspoređuje se prema ugovorenim ključevima i to štedišama i depozitarima. Ove organizacije su organizovane i organizuju se sa specijalnim statusom, koji ne podleže preduslovima za formiranje i delovanje, odnosno poslovanje banaka. Posmatrano sa aspekta vremena nastanka, možemo konstatovati da su to jedne od najstarijih finansijskih insitucija, i one su u početku imale karakter dobrovoljnih organizacija, da bi se vremenom taj karakter uskladio sa potrebama poslovne organizovanosti štedionica.

Regulisanje poslovanja ovih organizacija u ingerenciji je lokalnih državnih organa ili određenih administrativnih jedinica koje vode računa da o obezbeđenju depozita i zaštiti od rizika. Štedionice u principu osiguravaju uloge iznad određenog iznosa kod specijalizovanih osiguravajućih institucija. S tim u vezi bitno je istaći da u radu ovih organizacija postoji takozvana tradicionalna sigurnost depozita.

Štedionice kao pravni subjekti ne mogu izdavati vrednosne hartije koje obezbeđuju dugoročne izvore finansijskih sredstava. Karakteristično je da ove institucije u principu ne mogu koristiti kredite i druge pozajmice koji su svojstveni poslovnim bankama i drugim finansijskim organizacijama. Što znači da su za njih dosta restriktivni uslovi privlačenja dopunskih finansijskih fondova. Likvidnost ovih organizacija obezbeđuje se putem držanja odgovarajućih likvidnih rezervi i državnih obveznica, kao i preko usklađivanja plasmana i amortizacije plasiranih finansijskih sredstava.

Svrha štednje ima ekonomski značaj tek upotrebom tog kapitala u produktivne svrhe. Ako pojedinac (štediša) upotrebi u produktivne svrhe sam ušteđeni kapital, onda je štednja ekonomski korisno upotrebljena, ali izostaje važnost štednje sa gledišta kreditne organizacije[15]. Prema tome da bi štednja bila ekonomski korisna potrebno je da ušteđeni kapital stave drugom subjektu na raspolaganje u produktivne svrhe. Suština funkcionisanja štedionica ogleda se u karakteru štediša, odnosno istraživanja su pokazala da veoma mali broj štediša, svoju štednju ulaže u preduzetnički biznis, što za posledicu ima da ove organizacije najveći deo štednje preko banaka upućuje na kreditno tržište.

---

[15] Vasiljević Kosta: Kreditni sistem i poslovni princip banaka u Francuskoj, Zavod za savremenu organizaciju poslovanja, Beograd, 1967.

5.4. Investicioni fondovi

Investicioni fondovi su finansijski posrednici koji prikupljaju i udružuju sredstva mnogih manjih investitora prodajući im udele, a potom ta sredstva ulažu u kupovinu hartija od vrednosti. Kroz proces transformacije sredstava, odnosno emisije udela malih denominacija i kupovine velikih paketa hartija od vrednosti, investicioni fondovi su u mogućnosti da iskoriste popust na količinu i tako smanje brokerske provizije i kupe diversifikovan portfolio hartija od vrednosti.

Savremeno tržište ekonomije karakteriše veliki razvoj investicionih fondova kao finansijskih posrednika. Delatnost ovih fondova je prikupljanje sredstava od stanovništva preko prodaje svojih certifikata (akcija) i tako fomrirani finansijski potencijal plasira se u akcije i obveznice preduzeća i obveznice države. Ove institucije kao finansijski posrednici imaju za cilj da poboljšaju proces kupovine hartija od vrednosti od strane domaćinstava.

Investicioni fondovi prema strukturi mogu se klasfikovati u dve grupe:

1. Otvoreni investicioni fondovi, čija je karakteristika da se kod njih akcije mogu otkupljivati bilo kada po ceni koja je vazana za vrednost aktive fonda,
2. Zatvoreni investicioni fondovi su oni kod kojih je utvrđen broj neotkupljivih akcija i one se prodaju po početnoj ponudi, što za posledicu ima da se s njima trguju kao i sa običnim akcijama. Tržišna cena ovih akcija fluktuira u skladu sa vrednošću aktive kojom fond raspolaže.

Interesantno je napomenuti da u praksi postoji veće interesovanje za saradnju sa fondovima otvorenog tipa, što se može objasniti njihovim karakterom, da oni garantuju veću likvidnost sopstvenih otkupivih akcija u odnosu na neotkupive akcije fondova zatvorenog tipa.

Pojava većine fondova otvorenog tipa u prvo vreme bila je karakteristična po tome što su njihove akcije prodavali trgovci (pre svega brokeri) koji su za to naplaćivali proviziju. Savremeni investitori u principu ne zaračunavaju proviziju što znači da se prodaja vrši neposredno i bez provizije.

Karakteristično za oba tipa fondova je da njihovi menadžeri ostvaruju zaradu tako što akcionarima naplaćuju naknadu za organizovanje posla. Praksa pokazuje da ta naknada godišnje iznosi u principu 0,5% vrednosti aktive fonda.

Prinos koji ostvaruju vlasnici akcija investicionih fondova sastoji se iz dve komponente[16].

Prvu komponentu čini prinos u vidu kamata na obveznice i dividende na akcije koje se nalaze u portfoliju investicionog fonda.

Druga komponenta sastoji se od promene tržišne cene portfolija investicionog fonda, a što se u potpunosti reflektuje na tržišnu cenu akcije investicionog fonda.

Ako dođe do povećanja vrednosti neto aktive investicionog fonda, povećava se vrednost akcija u posedu individualnih investitora i to u srazmeru jedan prema jedan.

Investicioni fond je asocijacija akcionara koji biraju odbor menadžera, koji imenuje investicionog menadžera. Ali, značajno je istaći da je organizator i nosilac investicionog fonda investiciona kompanija.

Investicione kompanije bave se prodajom udela novčanim investitorima i ulaganjem finansijskih sredstava u akcije ili obveznice. Takođe, ove institucije pružaju pomoć sitnim štedišama, kako bi oni postigli najbolji plasman svojih sredstava i omogućavaju da se krupnija finansijska sredstva prelivaju u povećanje kapitala privrednih subjekata. Najbitnija funkcija ovih organizacija sastoji se od ulaganja finansijskih resursa na osnovu pažljivog praćenja tržišnih uslova i kriterijuma. Bazni potencijal formira se preko izdavanja i transfera hartija od vrednosti. Postoje četiri vrste ovih organizacija[17]:

1. Investicione kompanije sa fiksnim fondovima,
2. Investiciono starateljstvo u oblasti realne imovine,
3. Investicione kompanije zatvorenog tipa. i
4. Investicione kompanije otvorenog tipa.

Organizacije pod rednim brojem jedan kupuju akcije i obveznice na osnovu fondova uloženih od strane novčanih investitora (krajnjih štediša), a organizacija pod rednim brojem dva plasira mobilizovane fondove u realnu imovinu.

---

[16] Ćirović Milutin, Bankarstvo, naučno društvo Srbije, Beograd, 2007.

[17] Jović Srboljub, Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

Investicione starateljske organizacije ulažu svoje fondove u finansiranje stambenih i građevinskih kredita, dok se u pogledu mobilisanja sredstava razlikuju od prethodnih finansijskih organizacija.

Smatramo da je u prvom delu ove podtačke dosta detaljno dat prikaz o institucijama zatvorenog i otvorenog tipa, te možemo samo konstatovati da kada je u pitanju kupovina akcija i obveznica, važi isti princip kod njih kao i kod pomenutih investicionih kompanija sa fiksnim fondovima.

Značajna činjenica je da svaki investicioni fond mora da objavi kakvu investicionu strategiju primenjuje tako da investitori mogu da biraju investicioni program koji im najviše odgovara.

5.5. Ostale nebankarske finansijske organizacije

Za klasifikaciju ovih organizacija posotiji nekoliko metodoloških pristupa. Naše opredeljenje je da pristup američkog ekonomiste F. Miskina[18] najviše odgovara potrebama ovog rada.

Pre svega generalno se može izvršiti sledeća klasifikacija pomenutih organizacija:

1. Prodajne,
2. Potrošačke i
3. Poslovne.

Kompanije za finansiranje prodaje su u vlasništvu određene trgovačke ili proizvodne kompanije i one odobravaju kredite potrošačima radi kupovine proizvoda te kompanije. One takođe finansiraju prodaju trajnih dobara pre svega automobila i drugih dobara, i to na osnovu formiranja posebnih programa otplate korišćenja zajmova. Ove kompanije su neposredni konkurenti bankama kada su u pitanju potrošački krediti,a potrošači ih više koriste jer do kredita uglavnom dolaze brže i na licu mesta, odnosno tamo gde i obavljaju kupovinu.

Kompanije za finansiranje potrošača odobravaju potrošačima kredite da bi oni kupili primera radi nameštaj, kućne aparate, renovirali stan ili otplatili manji dug. Te kompanije mogu biti zasebne (samostalne), a takođe mogu biti u vlasništvu banaka. Ovaj

[18] Mishkin Frederic, Monetarna ekonomija, Bankarstvo i finansijska tržišta, Delta pres, Beograd, 2006.

tip kompanija odobrava kredite onim potrošačima koji ne mogu da dobiju kredit negde drugde, te zato naplaćuju više kamate.

Kompanije za finansiranje poslovnih organizacija obezbeđuju posebne, spacijalizovane kredite poslovnim organizacijama, tako što im pozajmljuju sredstva, a otkupljuju njihova potraživanja uz određeni diskont. Obezbeđivanje kredita na pomenuti način naziva se faktoringom. Takođe ti specijalizovani zajmovi privrednim subjektima mogu biti i u slučajevima kada oni nemaju dovoljno visok stepen kreditne sposobnosti za dobijanje većih bankarskih kredita.

Smatramo da u grupu ostalih nebankarskih treba nabrojati i investicione fondove tržišta novca. Ova grupa nebankarskih organizacija pripada porodici investicionih fondova, s tim što oni investiraju u kratkoročne dužničke instrumente visokog kvaliteta, kao što su trezorski zapisi, komercijalni zapisi i depozitni certifikati. Tržišna vrednost tih instrumenata u principu fluktuira, ali pošto je njihov rok dospeća uglavnom kraći od šest meseci, promena u tržišnoj vrednosti je dovoljno mala, pa ti fondovi dozvoljavaju da njihove akcije budu otkupljene po fiksnoj vrednosti.

Takođe da bi još detaljnije prikazali ovu grupu organizacija, mišljenja smo da bi još neke trebalo spomenuti.

To su pre svega strategijski fondovi koji su specifične institucije kojima upravlja posebno strategijsko odeljenje poslovnih banaka, sa ciljem da se formirana finansijska štednja plasira na siguran i efikasan način. Kod plasiranja mobilizovanih sredstava poštuje se pravilo brižljivog i sigurnog izbora očuvanja uloženog kapitala. Najveći deo fondova plasira se u vidu zajedničkog osnivačkog kapitala, obveznice i stambene zajmove.

Na kraju među ostalim finansijskim institucijama treba ukazati da postoje i državne agencije za formiranje krupnijih finansijskih resursa i finansiranje specijalizovanih oblasti ekonomije. Ove institucije posluju pod sponzorstvom države i odobravaju preferencijalne kredite za finansiranje poljoprivrede i urbane privrede. Ove institucije odobravaju direktno povoljne kredite odgovarajućim kategorijama stanovništva i stimulišu ostale finansijske organizacije na povećanje stambenog kreditiranja. Tako je teret subvencionisanog kreditiranja vezan za državu, a banke i

finansijske organizacije primenjuju pune ekonomske i finansijske kriterijume transfera i plasmana novca.

6. CENTRALNA (EMISIONA) BANKA

Centralne banke u svetu su najvažniji učesnici na finansijskim tržištima, i one su državni organ zadužen za sprovođenje monetarne politike. Aktivnosti centralnih banaka utiču na vođenje kamatne politike, kao i visinu kamatnih stopa, zatim količinu kredita i novčanu masu, što sve ima izuzetno važan uticaj ne samo na finansijska tržišta nego i na agregatnu (ukupnu) proizvodnju i inflaciju. Za jasnije razumevanje uloge centralnih banaka na finansijskim tržištima i u celokupnoj privredi moramo pre svega izučiti kako te organizacije funkcionišu. Takođe, značajno je i ko kontroliše rad centralne banke i određuje njihove aktivnosti.

Zanimljivo je napomenuti da centralna banka predstavlja banku poslovnih banaka i ostalih finansijskih organizacija, i kao takva ima centralnu ulogu u organizovanju, usmeravanju i regulisaju savremenih monetarnih i bankarskih sistema država.

Aktivnost centralna banke usmerena je na dinamizaciju, usmeravanje i stabilizovanje ukupne privredne aktivnosti zemlje, posebno u uslovima veće razvijenosti tržišnog mehanizma i veće integrisanosti zemalja na svetskom tržištu[19]. Ove banke obavljaju poslove od najšireg interesa društvenih zajednica i u svom poslu se ne rukovode motivima maksimizacije profita ili dobiti. Na međunarodnom planu centralne banke uspostavljuju čvrstu poslovnu saradnju sa svetskim finansijskim organizacijama i to: Međunarodnom bankom za obračune (BIS), Međuanrodnim monetarnim fondom (MMF) i Svetskom bankom (SB).

6.1. Obeležja i karakteristike institucije

Najznačajnija karakteristika centralne banke je da ona treba da bude dovoljno jaka kao institucija i vrlo preduzimljiva i da kao takva predstavlja jednu od najvažnijih institucija u ekonomskim i politički stabilnim državama. Odnos ove institucije prema parlamentu i vladi može se pratiti sa nekoliko aspekata: pravnog, ekonomskog i političkog nivoa. Zbog toga se njena odgovornost u ekonomskim raspravama tretira na

[19] Jović Srboljub, Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

kako sledi: prvo da je ona zavisna, zatim autonomna ili pak nezavisna od političke vlasti. Međutim, u principu poslovi centralne banke mogu se grupisati u dva najvažnija i to sa ekonomskog i pravnog aspekta. To dalje znači da se njena delatnost ispoljava kroz njen odnos prema političkoj vlasti, i dalje to je i odnos prema poslovnim bankama i to u pravcu pravne regulative, odnosno sa aspekta zakonske postavke.

Nezavisnost centralne banke jedan je od bitnih preduslova njenog uspešnog poslovanja i ona je pre svega povezana sa monetarnom koja je u trajnoj vezi sa ekonomskom politikom države, a samim tim uopšte njenom vladom. Pošto celokupne mere centralne banke nazivamo jednim imenom monetarna politika, te je vrlo značajno pomenuti da se ona pojavljuje kroz postavljanje strateških i taktičkih ciljeva, planiranje, koordiniranje, obaveštavanje i nadzor šta je urađeno u odnosu na postavljene zadatke. Takođe, jedan od bitnih preduslova je da ova institucija kadrovski bude tako ekipirana, da njihovo terijsko znanje i praktično iskustvo omogućavaju uspešno vođenje poslova centralne banke i na taj način se ostvarila svrha njenog postojanja i uticaja na ukupnu ekonomsku politiku države.

Kada je u pitanju opredeljenost za nezavisnost centralne banke vrlo je važno istaći i primenu nauke i s tog aspekta postići afirmaciju monetarne politike centralne banke vrlo je važno istaći i primenu nauke i s tog aspekta postići afirmaciju monetarne politike. Kao osnovne društvene vrednosti. Monetarna analiza je deo nauke koja proverava zakonitosti monetarne teorije, i tako omogućava izvor ciljeva i mera značajnih za afirmaciju svrhe monetarne politike. Rasprava o nezavisnosti centralne banke podrazumeva i uključivanje učesnika koji su za njenu nezavisnost (ekonomski i politički argumenti), kao i one protiv nezavisnosti (demokratska legitimnost, inicijativa birokratije) centralne banke.

Posmatrano sa aspekta nauke centralna banka je u principu konzervativna institucija u kojoj zaposlene čine finansijski eksperti koji su stračnjaci za monetarne ciljeve. Ekonomsko poznavanje poslovanja centralne banke utiče na prosperitet preko odgovarajućih odluka.

Sa ekonomskog aspekta, zadatak monetarne ekonomije i politike centralne banke je podsticanje stabilnsoti cena i relanost rasta, što podrazumeva izbegavanje direktnog finansiranja planiranog deficita i ostvarenje realne kamatne stope koja povećava privatnu štednju i destimuliše investicije sa niskim prinosom. Takođe, neophodno je da ova

institucija sarađuje sa vladom određene države na podsticanju deviznog kursa koji aktivira domaći izvoz i na taj način povećava devizne rezerve. Takođe, centralna banka preko količine novca u opticaju i kredita implementira državni rast i političku stabilnost. Centralna banka, sve pomenuto ostvaruje preko sledećih grupa instrumenata monetarne politike:

1. Rezervi poslovnih banaka,
2. Zajmova poslovnih banaka i tekućih kamata,
3. Kupovanja i prodaje različitih finansijskih proračunatih hartija od vrednosti.

Značajno je da centralna banka se uvek nalazi između dve strane i to s jedne su pravila i postulati, a sa druge diskrecija, što za posledice može imati i sukob između nivoa autonomije i demokratske odgovornosti centralne banke. Često se misli da svaka promena zakonske regulative centralne banke može garantovati njenu autonomnu poziciju u sadržajnom smislu sa aspekta njene uloge u stvaranju društvenih vrednosti, ali to u praksi nije uvek tako. Jedan od razloga kojim se ova konstatacija može bliže objasniti, je i taj što novac nije samo ekonomska kategorija, odnosno pojava, već je on znatno šira društvena pojava, pa zato i ulogu centralne banke kao monetarne institucije u društvu nije uvek moguće sagledati isključivo sa ekonomskog gledišta.

Autonomija i nezavisnost centralne banke otvaraju brojna društvena pitanja, posebno u pogledu političke suverenosti. Istorijski posmatrano ima dosta takvih primera u praksi i to posebno kada je u pitanju različita formulacija monetarnih proizvoda, među kojima je proizvodnja novca, i preko njega sudbina stanovništva. Finansijska kriza to potvrđuje i ona je uvek opomena i ekonomistima i političarima u tom smislu da se ne smeju olako menjati sopstvene analize i uverenja da će se ona savladati.

Dosadašnje izlaganje u prethodnim poglavljima detaljno je proučilo poslovanje poslovnih banaka i specijalizovanih finansijskih institucija sa svim njihovim specifičnostima i karakteristikama, te smatramo da je potrebno prikazati poređenje poslova centralne banke u odnosu na poslovne banke, i to kako sledi:

1. Emisija novčanica i kovanog novca, kao i kontrola depozitnog novca. To je i razlog što se one često nazivaju emisionim bankama,
2. Regulisanje potencijala banaka i usmeravanje njihove kreditne politike,

3. Supervizorska, odnosno nadzorna uloga nad ukupnim poslovanjem banaka,
4. Uloga poslednjeg utočišta, odnosno garanta likvidnosti bankarskog sistema,
5. Neprofitne institucije,
6. Ne uspostavlaju se direktni kreditni odnosi, odnosno relacije sa nebankarskim sektorima,
7. Predstavlja instituciju sa dve značajne uloge: novčanu koju formira i dozira cirkulišući novac, i bankarsku, koja uspostavlja niz kreditnih i depozitnih odnosa sa bankama, inostranstvom i državom,
8. Ne postoje konkurentski odnosi centralne i poslovnih banaka.

Centralna banka najznačajniju saradnju ostvaruje u odnosima sa institucijom Ministarstva finansija pojedinih država, koje ima odlučujući uticaj u uslovima postavljenih koncepcija monetarne i kreditne orijentacije. Značajno je da u odnosima ove dve institucije karakteriše i povratni metodološki i operativni uticaj centralne banke na formulisanje finansijske strategije i politike države.

Najznačajnija uloga centralne bake je regulisanje nivoa novčane mase i kredita u makrosistemu, kao i determinisanje stopa rasta ovih agregata u skladu sa optimalnom stopom rasta društvenog proizvoda, relativnom stabilnosti cena i platnog bilansa. Centralna banka može samo indirektno da usmerava novčane i kreditne tokove, ali ne raspolaže mehanizmom distribucije novčanih i kreditnih agregata u nebankarskim sektorima.

Centralne banke u razvijenim tržišnim ekonomijama orijentisane su na širi koncept monetarne politike i na tržišne mehanizme konkretnog realizovanja programiranih ili traženih količina novca i kredita.

Osim navedene ključne uloge centralne banke u savremenim uslovima obavljaju i dodatne važne funkcije, kao što su obezbeđenje likvidnosti bankarskog sistema, a to podrazumeva da se ne garantuje likvidnost svake banke ponaosob, nego se isključivo pokriva likvidnost ukupnog bankarskog sistema države.

Takođe, potrebno je istaći da je vrlo značajna i uloga centralne banke u svojstvu kontrolnog organa, kao i supervizorstva nad poslovnim bankama, čime se obezbeđuje njihovo poslovanje u skladu sa zakonskim propisima. Pored pomenutog centralne banke

često se pojavljuju ulozi bankara i državnih agenata, uz konkretne kreditne, depozitne i registarske operacije.

Sa aspekta bilansa centralne banke može se konstatovati da se on znatno razlikuje u poređenju sa bilansom poslovne banke. Na pasivnoj strani bilansa evidentiraju se stanja i obimi primarnog novca, a na aktivnoj strani tokovi kretanja primarnog novca[20]. Na strani izvora (pasive) bilansa nalaze se pozicije: gotov novac + depozit banke + specijalni depozit + depoziti države + devizne obaveze. Na strani aktive (plasmana) imamo sledeće pozicije: krediti + državne obveznice + devizna potraživanja. Pored ovih čisto monetarnih i kreditnih pozicija, bilans centralne banke sadrži i fondove (kapitala), interne rezerve, ostale račune i neraspoređenu dobit (profit) ili nepokrivene gubtke.

Naša Narodna (centralna) banka izvršava sledeće poslove:

- izdavanje novčanica i kovanog novca,
- Reguliše količine novca u opticaju,
- Održava likvidnost zemlje prema inostranstvu,
- Reguliše likvidnost poslovnih banaka,
- Finansijsko servisiranje države.

Smatramo da smo sasvim detaljno prikazali najznačajnije funkcije centralne banke.

6.2. Načini, metodi i instrumenti poslovanja

Način, metodi i instrumenti poslovanja centralne banke mogu se grupisati u nekoliko opštih funkcija[21]:

- Emisija novca i upravljanje deviznim rezervama zemlje,
- Delovanje u ulozi „Banke države“,
- Delovanje u ulozi „Banke banaka“,
- Regulisanje i nadgledanje aktivnosti domaćih finansijskih institucija, i

---

[20] Jović Srboljub, Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

[21] Živković Aleksandar i Kožetinac Gradimir, Monetarna ekonomija, CID Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2008.

- Sprovođenje monetarne politike.

Obezbeđenje države nacionalnom valutom obuhvata izardu i distribuciju novčanica i sitnog kovanog novca, kao i operacije na deviznom tržištu, a takođe i rukovanje deviznim rezervama koje se drže radi obezbeđenja spoljne vrednosti nacionalne valute.

Kada je u pitanju uloga bankara države, ta funkcija podrazumeva, deponovanje novčanih sredstava koja pripadaju državi, kao i njihovo pozajmljivanje državi, uz obavljanje i fiksalnog posrednika (agenta) i jemca države. Ova funkcija podrazumeva i pružanje stručnog mišljenja izvršnoj državnoj vlasti, u vezi monetarnih i finansijskih poslova.

Uloga bankara za domaće poslovne banke obuhvata prihvatanje depozita koji služe kao rezervne likvidnosti ovih banaka.

Nadgledanje aktivnosti poslovnih banaka podrazumeva obezbeđenje uslova da one vode svoje poslove u skladu sa zakonskim propisima. Uz to se uključuje i regulisanje stope obavezne rezerve.

Kod sprovođenja monetarne politike, centralna banka utiče na monetarne i druge finansijske uslove, i to sa ciljem da se ostvare koncepti makroekonomske politike države. Dakle, centralna banka svojim instrumentima koji su navedeni, rukuje monetarnom politikom.

Već je napomenuto da je bitno razgraničiti funkcije centralne banke i poslovne banke, i to: centralne banke regulišu rast novčane mase, likvidnih rezervi u makroekonomiji, kao i ukupan kreditni potencijal banaka, a poslovne banke asporbuju, koncentrišu i alociraju kreditna sredstva za nebankarski sektor.

Između najznačajnijih operativnih zadataka centralne banke je regulisanje obima kreiranja novca i kredita kojim se pokriva likvidnost makroekonomskog sistema, tekuće finansiranje privrede, kao i podržavanje spoljnotrgovinskih tokova i obezbeđivanje stabilnosti domaće monetarne jedinice. Centralna banka, takođe, mora da održava visok stepen kredibilnosti, odnosno poverenja subjekta u ispravnost operativne politike i stabhilizacionu strategiju, koja omogućava suzbijanje inflacije.

Kada posmatramo razvijene tržišne ekonomije možemo konstatovati da kod njih postoji nekoliko osnovnih isntrumenata realizacije monetarne politike u funkciji kontrole kreditnog potencijala i kreditne politike poslovnog bankrastva:

- Rediskontni krediti bankama,
- Operacije na otvorenom tržištu,
- Stopa obavezne rezerve,
- Specijalni depoziti,
- Eskontna (referentna) ili diskontna kamatna stopa,
- direktivne mere.

Rediskontne operacije, odnosno kupovina robnih menica ili drugih komercijalnih vrednosnih hartija od poslovnih banaka, predstavljaju klasični instrument momentarne i kreditne regulacije centralnih banaka. Na taj način vrši se prenos meničnog potraživanja na centralnu banku, kao i kreditna alokacija na račune drugih banaka.

Posmatrano principijelno postoje dve vrste kredita koji se emituju poslovnim bankama: rediskontni i krediti pokriveni dokumentima.

Rediskontni krediti su osnovni način kreditiranja poslovnih banaka, čime se povećava obim finansijskog potencijala banaka. Priliv sredstava, odnosno svežeg novca na osnovu kupovine od banaka komercijalnih menica njihovih komitenata po nižoj tržišnoj vrednosti u odnosu na njihovu nominalnu vrednost. Direktni krediti banaka odobravaju se uz prilaganje vrednosnih hartija ili drugih dokumenata same banke koja koristi kredite. Poznato je da je nasigurniji oblik pokrića državna obveznica.

Operacije na otvorenom tržištu su znatno pogodniji i efikasniji instrumenti kreiranja novčanih i likvidnih sredstava na makroekonomskom nivou. Centralna banka u pomenutoj aktivnosti ima aktivnu ulogu i inicijativu, kada je u pitanju promena kreditnog potencijala i ukupnih rezervi poslovnih banaka.

Može se konstatovati da operacija na otvorenom tržištu uglavnom se sastoji u kupovini ili prodaji državnih obveznica na finansijskom tržištu, i tako se povećava ili povlači obim rezervi i novčane mase u ekonomiji. Likvidnost i ostvarivanje kamatne marže osnovni su motivi za banke ili druge ekonomske subjekte koji se tim poslom bave.

Institucija obavezne rezerve je zakonski uvedeno ograničenje na iznos aktive koju depozitna organizacija može imati u odnosu prema njenom kapitalu. Te obaveze su uvedene u obliku minimalno dopuštenog nivoa kapitala i sredstava.

Sa aspekta istorijata smatramo da je važno napomenuti da se posle osamdesetih godina prošlog veka uvodi držanje obavezne rezerve u nivou kapitala – sredstava. Tačnije 1981. godine je počelo funkcionisanje pojma obavezna rezerva.

Stopa obavezne rezerve koristi se kao alternativa ili korektivni instrument operacija na otvorenom tržištu, koji je i osnovni način operativne monetarne kontrole i regulisanja. Zapravo regulisanje obavezne rezerve banaka može se prikazati kao mera kojom se od poslovnih banaka traži da određeni deo svog portfelja drže u novcu kod centralne banke i to u obliku depozita.

Smatramo da je za spoznaju pojma obavezna rezerva značajno ukazati na njeno tumačenje dva naša eksperta iz oblasti monetarne ekonomije[22].

Obavezna rezerva banaka danas se koristi kao instrument kojim se utiče na kreditni i monetarni multiplikator, a time i na kretanje kredita i količine novca i to na različite načine:

- primenom na različitu osnovicu: jedinstvenu osnovicu ili diferenciranu, obuhvatajući stavke bilansa banaka u pasivi ili u aktivi, i to na stanje određenog dana, ili na prosečne iznose stavki u bilansima banaka i na kraju na stanje ili na promene stanja (marginalna osnova),
- primenom jedinstvene stope ili diferencijalnih stopa,
- deponovanje obavezne rezerve na poseban račun kod centralne banke, ili na njenom regularnom računu,
- dozvola privremenog korišćenja obavezne rezerve za obezbeđivanje likvidnosti banaka ili bez ove dozvole,
- uz plaćanje kamate na deponovana sredstva u vidu obavezne rezerve od strane centralne banke ili bez kamate,
- primena obavezne rezerve kao osnovnog instrumenta monetarnog regulisanja ili kao sporednog instumenta, i to kao stabilnog ili kao fleksibilnog

[22] Živković Aleksandar i Kožetinac Gradimir, Monetarna ekonomija, CID Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2008.

instrumenta, sa većim ili manjim ograničenjima odlučivanja o obaveznoj rezervi od strane centralne banke.

Stopom obavezne rezerve centralna banka utiče na obim viškova ili deficita slobodnih rezervi banaka. Kada se poveća ova stopa, sledi smanjenje slobodnog bankarskog potencijala, što uslovljava monetarnu restrikciju. A, suprotno znači da se povećava slobodan bankarski potencijal.

Smatra se da koncept obavezne rezerve u stvari predstavlja vrstu skrivenog oprezivanja banaka, pošto posmatrajući sa aspekta prihoda efekti su ravni držanju državnih obveznica sa niskom ili nultom stopom prinosa.

Značajno je zaključiti da obavezna rezerva ima prednost u odnosu na druge monetarno – kreditne instrumente u pogledu i ravnotežnog usklađivanja sistema. Kada se vodi restriktivna monetarna politika, centralna banka će postupiti povećanju stope obavezne rezerve i u kombinaciji sa doziranim operacijama na otovrenom tržištu postići efekte redukcije kredita, bez stvaranja poremećaja na finansijskom tržištu.

Jedan od instrumenata kojima centralna banka utiče na vođenje monetarno – kreditne politike predstavljaju i takozvani specijalni depoziti, koji su poslovne banke u obavezi da drže kod centralne banke i to samo u uslovima kada ona smatra da je potrebno ograničiti ekspanziju bankarskih kredita. Njihovo formiranje označava dodatno smanjenje obima raspoloživih sredstava bankarskih rezervi, čime se sprečava multiplikovano povećanje kredita i novih depozita. Onog trenutka kada se situacija na kreditnom tržištu stabilizuje centralna banka oslobađa centralne depozite.

Kamatna stopa po kojoj centralna banka kreditira poslovne banke naziva se referentna, eskontna ili pak diskontna. Preko ovog instituta centralna banka usmerava kreditne tokove i tako utiče na formiranje ostalih kamatanih stopa na finansijskom tržištu, uz istovremeno održavanje odgovajućeg njenog kretanja. Visina ove kamatne stope ima dvojaku ulogu. Kada centralna banka želi da smanji tražnju za novim kreditima ona će njenu stopu povećati, a suprotno kada hoće da poveća emisiju novih kredita smanjiće je.

Direktivne mere kao još jedan instrument centralne banke mogu se svrstati u dve grupe: kvantitativne i kvalitativne. Kvantitativne odnose se na ograničavanje obima kredita bez obzira na kretanje i rast njihovih depozitnih potencijala. Kvalitativne mere

odnose se na sugestije i uputstva, koja centralna banka daje u određenim periodima, odnosno može pojedinim sektorima dati prioritet, dok drugima može i da uskrati dalje kreditiranje.

6.3. Supervizorska uloga

Supervizorska uloga centrane banke, predstavlja zapravo njen nadzor nad poslovanjem bankarskog, odnosno i celokupnog finansijskog sistema, kao i praćenje i usaglašavanje ekonomskih kretanja u državi, a pored toga obuhvaćeni su i ekonomski odnosi sa inostranstvom.Može se reći da je ova aktivnost centralne banke usmerena na sprečavanje pojave ekonomskih i finansijskih tokova i na minimizaciju rizika kada je u pitanju transfer i alokacija novčanih i sredstava akumulacije. U stvari to je još jedan od pokušaja da centralna banka doprinese skraćivanju i pojavi recesionih perioda ekonomskog razvoja, što za rezultat treba da ima umanjenje negativnih efekata inflacije, kao i ostvarenje razvoja ekonomske politike. Jedna od karakteristika supervizorstva je da se njegovi metodi menjaju u skladu sa promenama u finansijskim sistemima tržišnih ekonomija.

Posmatrano sa aspekta cilja koji se želi postići supervizorstvom treba pomenuti dva glavna[23]:

1. Stalno poboljšavanje performansi i strukture poslovnog bankarstva, i
2. Održavanje zadovoljavajućeg nivoa stabilnosti i poverenja u bankarske institucije.

Centralna banka je ključna institucija monetarnog sistema i u toj ulozi se i pojavljuje kao i institucija koja učestvuje u kreiranju makroekonomske politike i u tom smislu nastoji da nadzire i kontroliše aktivnosti banaka u sprovođenju transmisije ekonosmkih mera. Supervizorstvo među svojim aktivnostima vrši i sledeće: koordinira stabilnost bilansa banaka, štiti depozitne resurse kao i solventnost i likvidnost, što treba

[23] Preuzeto: Jović Srboljub, Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

da bude i garancija da će preko poslovnog bankarstva biti obezbeđena adekvatna realizacija monetarne politike.

Neophodno je pomenuti i osnovne principe supervizorstva, među kojima su: metodološka racionalizacija, kontinuelnost, brižljivost i osetljiva ravnoteža u pogledu održavanja neophodnopg nadzora i potrebnog nivoa poslovne autonomije banaka. Supervizorstvo, takođe ima zadatak da sprečava defekte u monetarnom i kreditnom sistemu, koji nastaju zbog nelikvidnosti, nesolventnosti, gubitaka i bankrotstva pojedinih banaka.

Banke su pod stalnom kontrolom i nadzorom između ostalog i zbog toga što su ovlašćene da stvaraju novac i to u formi odmah potrošivih depozita preko odobravanja zajmova i investiranja. Promene količine novca koje banke poseduju zavise od ekonosmkih uslova, povećanja broja radnih mesta i inflacije. Pošto su banke kao institucije koje stvaraju novac i na taj način utiču na vitalnost privrede, to neminovno dovodi do potrebe uspostavljanja kontrolne funkcije, odnosno regulatve od strane centralne banke. Ta činjenica je veoma bitan faktor koji obezbeđuje sigurnost klijentima banaka da će one ispoštovati sve ugovorne obaveze prema njima, zašta jemči (garantuje) zakonodavna vlast, uz već pomenute mere koje sprovodi centralna bankia, kada je u pitanju visina novčane mase i uopšte uspešno vođenje monetarne politike, pošto po prirodi stvari vlada države i njena centralna banka su uvek na istom zadatku

Regulativa kojoj su poslovne banke podvrgnute, proističe i zbog toga što one odobravaju zajmove pojedinicima i kompanijama, pa je to još jedan od razloga da ekonomska javnost bude zainteresovana za visinu obima zajmova koji cirkulišu na finansijskom tržištu i u okviru njegovog sistema.

Karakteristika funkcionisanja bankarskog sistema je i ta da postoje određene državne kontrolne institucije koje sprovode prudencionu (opreznosnu) regulaciju i superviziju poslovanja banaka (jedna od tih je i centralna banka). Regulacija banaka sastoji se u uspostavljaju određenih pravila koja se pre svega odnose na minimiziranje bankarskih rizika i očuvanje solvenstnosti njihovog poslovanja. jače supervizorstvo primenjuje se kod onih banaka koje češće ulaze u aranžmane korišćenja kredita kod centralne banke i koje su kada je u pitanju likvidnost uvek na granici nesolventnosti. To se isto odnosi i na banke koje su sklone ka visokom riziku poslovanja, kao i one sa

niskom stopom kapitala, uz primenjivanje principa osiguranja sopstvenih depozita. Supervizorstvo ima zadatak da sprečava defekte u montarnom i kreditnom sistemu usled nelikvidnosti, nesolventnosti, gubitaka i bankrotstva banaka. Za sprovođenje u praksi ovog instituta značajno je da je on zasnovan na kontinuelnom otkrivanju slabih tačaka ukupnog bankarstva. Bez prudescione kontrole i supervizije banaka, ispoljena deregulacija u ovoj oblasti mogla bi da stvori sistemske bankarske i finansijske krize.

Može se zaključiti da ovakav vid regulatornog pristupa bankarskim organizacijama, u stvari obezbeđuje zaštitu deponenata (klijenata), od gubitaka koji mogu da nastanu ako banke uđu u preterano velike rizike, uz prateće opasnosti da i nemaju sredstva za njihovo pokriće. Sve napred pomenuto ima za cilj da se svi učesnici u ekonomskom sistemu zaštite od nastanka krize, koji može prouzorkovati bankarski sistem.

6.4. Poslednja zaštita (utočište) poslovnih banaka

Pojam poslednja zaštita (utočište) poslovnih banaka karakterističan je po tome što egzistira poslednje tri decenije. To zapravo znači da centralna banka, možemo reći, obezbeđuje i paralelni mehanizam vanrednog snabdevanja banaka kreditima i novcem u uslovima kriznih perioda njihove likvidnosti. Dakle, kad nastupe pomenute okolnosti centralna banka se pojavljuje kao poslednje utočište za pokrivanje opšteg deficita novčanih sredstava banaka i kao krajnji garant stabilnosti i solventnosti bankarstva. Najbitnija karakteristika ovog oblika funkcionisanja podrazumeva da se sistem poslednjeg utočišta poslovnih banaka odnosi na ceo sektor bankarstva i za osnovicu ima oštrije uslove emisije kredita u odnosu na redovno ili tržišno kreditiranje.

Može se uočiti da postoji nekoliko linija odbrane likvidnosti poslovnog bankarskog sistema. Prva je da banke svoje primarne rezerve likvidnosti drže kod centralne banke. Druga se uspostavlja na osnovu formiranja sekundardnih rezervi likvidnosti u vidu sredstava rezervnih fondova ili kratkoročnih hartija od vrednosti. Treća linija je karakteristična po tome što se likvidnost brani korišćenjem kredita na novčanom tržištu. Za četvrtu je značajno da se koriste krediti kod centralne banke.

Kada je u pitanju klasičan pristup funkcionisanja centralne banke može se konstatovati da postoje dve vste kredita koje one emituju poslovnim bankama.

Prvu čine standardni (redovni) kreditni aranžamani za konstantno povećanje kreditnog potencijala banaka i ukupne novčane mase u državi.

Druga grupa kredita centralne banke su krediti za likvidnost i kratkoročno uravnoteženje bilansa poslovnih banaka u periodima kada dolazi do šokantnog iscrpljivanja bankarskih rezervi likvidnosti.

Praksa centralnih banaka u svetu pokazuje da ne postoji automatsko pravo poslovnih banaka na dobijanje kredita za likvidnost, niti obaveza centralne banke da te kredite odobrava.

Na kraju značajno je istaći da sistem poslednjeg utočišta kredita za likvidnost banaka je uglavnom zastupljen na sledeća tri elementa stroge kontrole[24]:

1. Povišena kamata na kredite,
2. Obavezno pokriće hartijama od vrednosti,
3. Provera boniteta banaka.

Smisao navedenog je da banke nateraju na praksu korišćenja svojih bilansa, a da se samo u izuzetnim situacijama uzimaju sredstva za likvidnost kod centralne banke. Tako se održava tržišna i finansijska disciplina poslovnog bankarstva i obezbeđuje ograničenje obima kretanja za likvidnost od strane centralne banke.

6.5. Preduslovi za funkcionisanje efikasnog monetanrog sistema

Makroekonomska efikasnot večita je tema ekonomista koji se bave izučavanjem ove vrlo značajne ekonomske kategorije. Kada je u pitanju njena decidna definisanost, smatramo da je ona oličena u sledećem radu[25]:

Pod makroekonomskom efikasnošću treba podrazumevati:

- Efikasnost privrednog sistema u postizanju visokih performasni,
- Efikasnost u formulisanju ciljeva makroekonomske politike,

---

[24] Jović Srboljub, Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

[25] Živković Aleksandar i Kožetinac Gradimir, Monetarna ekonomija, CID Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2008.

- Efikasnost makroekonomske politike da izabere adekvatne instrumente i mere primerene ciljevima,
- Efikasnost makroekonomske politike da ostvaruje makroekonomske ciljeve.

Pošto je ekonomska efikasnot u velikoj sprezi sa prethodnom kategorijom, neophodno je i njoj dati određeno mesto sa sledećeg aspekta:

- racionalne upotrebe resursa,
- adaptabilnosti na promene u okolini i
- dinamičnosti rasta nacionalnog bogatstva.

Opredeljujući se za ovakav pristup modelu efikasnosti nužno je istaći da se ona može ocenjivati i u odnosu na realizaciju postavljenih ciljeva. On se može primeniti i na svaki od operativnih, i ako bi u svim slučajevima indikatori efikasnosti bili pozitivni, onda bi opšta ocena bila pozitivna.

Status racionalne privrede koji deluje ograničavajuće na efikasnost i korektno ostvarenje makroekonomske politike, s tim što je ona otvorena, lakše dolazi do podataka značajnih za formulisanje politike sprovođenja. Takođe, značajno je istaći i uticaj ekonomskih odnosa sa inostranstvom na instrumente i ciljeve monetarne politike.

Centralna banka u razvijenim državama predstavlja glavni aspekt makroekonomskog i privrednog sistema. Na bazi informacija koje poseduju i stručnih analiza one form ulišu strategiju i taktiku monetarnih, kamatnih i deviznih odnosa i tako pravovremno uvode kod tržišnih subjekata sa aktuelnim ekonomskim dešavanjima.

Pristup konceptu monetarne politike zahteva znatno širi i efikasniji instrumentarijum realizovanja monetarno kreditnih varijanti. Savremena svetska iskustva pokazuju da centralne banke uglavnom manje emituju selektivne kredite, i da se oni zamenjuju sa operacijama na otvorenom tržištu. Takođe, praksa pokazuje da se u razvijenim ekonomijama i visina stope obavezne rezerve smanjuje. Značajno je ukazati i na činjenicu da samo uspešne poslovne banke mogu očekivati priliv primarnog novca od strane centralne banke i time obezbediti svoje kreditne potencijale, za emisiju novih kreditnih linija.

Opšta bankarska teorija ističe tri cilja monetarno – kreditnog regulisanja[26]:

1. Optimalni obim kreditnog potencijala poslovnih banaka,
2. Optimalnu cenu finansijskih resursa (koja deluju na adekvatan način) i
3. Plafoniranje obima kreditnih plasmana u uslovima ozbiljne destabilizacije monetarnog i kreditnog sistema.

Prvi cilj ostvaruje se korišćenjem šire strukture emisionih kanala i čvrstih kreditnih standarda. Drugi, obuhvata sistem koji se ostvaruje preko kamate ili cene finansijskih resursa i treba da doprinse ograničavanju nelegitimne tražnje za kreditima, odnosno stalnom uravnotežavanju finansijskog i kreditnog tržišta. Što se tiče trećeg cilja limitiranje kreditnih plasmana banaka primenjuje se u vanrednim uslovima, kada treba da se vrati monetarni sistem u ravnotežu, i time spreči nestabilnost sistema.

Na kraju smatramo da i pored toga što smo supervizorstvu centralne banke posvetili značajnu pažnju u jednoj od podtački ovog poglavlja, treba istaći da savremenim uslovima poslovanja centralne banke ovom institutu daje poseban značaj. Pre svega ciljevi su usmereni na zaštitu štediša i ulaganja kod banaka, kao i klijenata i integriteta finansijskog sistema.

[26] Jović Srboljub, ope t citirano delo

7. IZVORI BANKARSKIH SREDSTAVA

U bilansu banke na jednoj strani je (pasiva), odnosno grupisanje kapitala vlasnika i poverilaca, a na drugoj strani je (aktiva) zapravo grupisanje finansijskih potraživanja i realnih ulaganja.

Funkcionalna povezanost aktive i pasive u bilansu banke determiniše poslove i funkcije banke. Kreditiranje i pozajmljivanje novca i drugih, manje likvidnih finansijskih oblika je delatnost banke. Evolucija poslova tako određenih, dovela je do tri osnovna kriterijuma njihove podele po:

1. Bilansno – analitičkom obeležju,
2. Načelu funkcionalnosti bankarskih poslova,
3. Ročnosti, odnosno odnosima pozicija u bilansu banke.

Podela bankarskih poslova po bilansno – analitičkom principu zasnovana je na činjenici da se u banakrskom poslu banka javlja ili kao dužnik, ili kao poverilac i na kraju kao glavni posrednik. Poslovi koje obavlja u sferi posredovanja samo se evidentiraju u računovodstvu banke, bez njihovog uticaja na njen bilans,.

Po bilansno – analitičkom načelu bankarski poslovi mogu se svrstati u sledeće grupe: pasivne, aktivne i neutralne poslove. Dakle, u pitanju su raznovrsni bankarski poslovi iz kojih nastaju različiti oblici finansijske aktive i pasive, odnosno novac u jednom od pojavnih oblika.

Podela bankarskih poslova po načelu funkcionalnosti nastala je po ekonomskoj funkciji pojedinih vrsta bankarskih poslova i kao takva odgovara savremenim uslovima i njihovoj složenosti. Po pomenutom načelu bankarski poslovi dele se na:

- Poslove prikupljanja i koncentracije finansijskih oblika,
- Kreditne poslove,
- Posredničke i
- Sopstvene poslove.

Ovakva podela zasniva se na kompleksnosti finansijskog i kreditnog potencijala banke, sa aspekta izvornih obeležja finansijskih oblika u kojima je uložena imovina

vlasnika i klijenata banke. Podela poslova po ročnosti, odnosno po odnosima pozicija u bilansu banke proizilazi iz karaktera finansijskih oblika u pogledu njihovog dospeća, pa kao takva utiče na različite veze banke i finansijskog tržišta, kako banke tako i klijenta. Ova podela je povezana sa načelom likvidnosti, te će iz tog razloga dalje izlaganje biti uglavnom usmereno na aktivne i pasivne poslove, i to imajući u vidu transformacijski učinak i ulogu principa ročnosti kod poslovanja banke, posebno sa aspekta likvidnosti i količine novca u opticaju, a što je u vezi sa strukturom i veličinom finansijskog i kreditnog potencijala banke.

7.1. Bilans banke

Praktični pristup izučavanju problema koji su povezani sa sektorom bankarstva i njegovom regulacijom, podrazumeva da neophodno mora da se posveti pažnja razvoju teorije o tome kako banke donose odluke i kako međusobno deluju na tržištima finansijskih instrumenata koje drže kao sredstva (aktiva), i izdaju kao obaveze (pasiva).

Možemo sa aspekta savremenog pristupa bankarstvu, te institucije i ostale depozitne organizacije posmatrati kao preduzeća. Ovo je jedna slobodnija interpretacija zapadnih ekonomista, pre svega američkih. Oni pretpostavljaju da banke, kao i svaka druga preduzeća, žele da ostvare maksimalni sopstveni profit.

Za izučavanje ovog tako značajnog problema bankarskog poslovanja poslužili smo se istraživanjima koje su prezentirali američki ekonomisti[27].

Ovi autori posmatraju kao jednostavnu instituciju koja ima dve specijalizovane delatnosti. Prva se odnosi na izdavanje čekovnih računa (računi po viđenju) svojim komitentima (klijentima). Banka plaća kamatu svim svojim depozitarima. Zato su svi depozitni računi koje banka izdaje identični kamatnosnim tekućim računima, uz napomenu da banka ne prima depozite po viđenju na koje ne plaća kamatu. Pomenuti autori u svom modelu zbog lakšeg razumevanja modela ističu da su ti su ti čekovi jedini izgvor sredstava za tu banku, a baš zbog uprošćavanja modela ona ne izdaje ni deonice.

[27] R.L. Miler, D.D. Vanhoose, Moderni novac i bankarstvo, Mate, Zagreb, 1997.

Takođe, sledeća pretpostavka je da depoziti koje banka prima ne potpadaju pod obaveznu rezervu, što znači da banka može dati u kredit ove depozite koje primi, ako tako odluči.

Druga delatnost prema pomenutim autorim a, usmerena je na pretpostavku da banka koristi depozitne fondove za svoju drugu delatnost, a to je davanje specifične vrste zajmova, primera radi, komercijalnih zajmova. Takođe, svi zajmovi koje banka odobrava su pomenutog karaktera uz napomenu da su i bančini komitenti slični, tu se pre svega misli da nijedan komitent ne nosi veći ili manji rizik neotplaćivanja zajma. Uz sve pretpostavke je i ta da svi zajmovi imaju jednak rok dospeća. Kao naknadu za davanje takvih zajmova, banka prima kamate od primaoca kredita (zajma).

Bankarski bilans možemo posmatrati i sa aspekta troškova i izvora prihoda. Značajno je napomenuti da analiziraju tri vrste tokova:

- Prihodni i troškovni,
- Bilansni, i
- Kapitalni tokovi.

Najopštiji smisao bilansa banaka je uvid u suštinu i strukturu njihovih operacija, odnosno poslova. Osnovni zadaci banaka su da mobilišu depozite i odobravaju racionalne kredite najbolje se mogu pratiti na principima bilansnih stanja i tokova. Bilans pokazuje stanje izvora (fondova) i plasmana banke u određenom periodu. Izvori sredstava su najvećim delom oličeni u depozitima, a plasmani u kreditima, vrednosnim hartijama i likvidnim sredstvima, Pored osnovnog bilansa, banke sačinjavaju i pregled neto prihoda i gubitaka[28].

Savremene banke su orijentisane na maksimizaciju profita po osnovu optimalnog obima i strukture aktive i pasive i maksimalizacije razlike između nivoa prihoda i troškova banke.

Bilans banke je uravnotežen ako su u ročnom i valutnom pogledu izbalansirane vrednosti aktive i pasive. Ročna usklađenost aktive i pasive garantuje pokrivanje nelikvidnosti. Solventnost banke se iskazuje bilansno preko obima kapitala i rezervi, čime se brani poslovni sistem banke.

[28] Preuzeto: Jović S., Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990. godine

Kada je u pitanju bilansni pristup utvrđivanja fundamentalne ravnoteže banke značajno je istaći nekoliko pristupa ovoj problematici koje ističemo u sledećim obeležjima.

Bilansni pristup utvrđivanja fundamentalne ravnoteže banke ističe sledeće tri jednačine[29]:

1. Aktiva = Obaveze + Fondovi (kapital),
2. Fondovi (Kapital) = Aktiva – Obaveze,
3. Obaveze = Aktiva – Fondovi (Kapital).

Ovakav pristup podrazumeva pregled stanja aktive (imovine), pasive (obaveza) i fondova (kapitala) u određenom vremenskom intervalu. Bilans uspeha daje periodični pregled tokova prihoda i rashoda.

Bilans stanja banke, ili izveštaj o finansijskom stanju daje prikaz aktive, pasive i akcijskog kapitala (sredstva vlasnika) određene institucije ili investicije u određenu instituciju. Kada se zna da su banke poslovne kompanije koje prodaju određenu vrstu proizvoda, osnovna forma bilansa stanja je:

Aktiva = Pasiva + Akcijski kapital.

(Obaveze) + (Vlasnički kapital)

Samo treba istaći da ova forma važi za sve banke, nebankarske finansijske institucije i druge.

Prema istraživanjima Pitera S. Rousa u bankarskoj delatnosti postoje četiri osnovne vrste aktive u bilansu stanja[30]:

- Gotovina u trezoru i depoziti koji se drže kod druge deponentne institucije,
- Državne i privatne hartije od vrednosti koje vuku kamatu i koje su kupljene na otvorenom tržištu,
- Zajmovi odobreni klijentima i finansiranje lizinga, i
- Razna aktiva.

Prema pomenutom autoru pasivu čine dve glavne kategorije:

---

[29] Goldfeld/Shandler: The economics of money and banking, 1986.

[30] Rose Peter, Bankarski menadžment i finansijske ulsuge, Delta status, Beograd, 2005.

- Depoziti koje su deponovali klijenti i koji se duguju klijentima, i
- nedepozitna zaduživanja na tržištima novca i kapitala.

Akcijski kapital po citiranom autoru čine dugoročna sredstva koja predstavljaju doprinos vlasnika banke. Bilans stanja prema pomenutim navodima može imati sledeće prikaze:

C+S+L+MA=D+NDB+EC

Gotovina (C) služi za pokrivanje potreba za likvidnošću, hartije od vrednosti (S) su sekundarni izvor likvidnosti i predstavljaju jedan od izvora prihoda. Krediti (L) se uglavnom odobrava radi prihoda, dok mešovitu imovinu (MA) uglavnom čini fiksna imovina u vlasništvu banke. Depoziti (D) su glavni izvor sredstava za banku i zajedno sa nedepozitnim zaduženjima (NDB) koja pokrivaju depozite daju dodatnu likvidnost koju novčana sredstva i hartije od vrednost ne mogu postići. Na kraju prema ovom konceptu, osnovni kapital daje dugoročnu, relativno stabilnu osnovu finansijske sigurnosti na koju se banka oslanja u rastu i pokrivanju mogućih nepokrivenih gubitaka.

Na kraju, značajno je istaći da bilans banke mora biti uravnotežen, kako sledi:

Akumulativno korišćenje bankarskih sredstava (aktiva)	=	Akumulirani izvori sredstava banaka (obaveze i vlasnički kapital, odnosno pasiva i akcijski kapital)

Ono što je značajno napomenuti je da svako korišćenje sredstava mora da bude stvoreno izvorima sredstava, pa tako i akumulirano korišćenje sredstava mora da bude jednako akumulirano izvorima sredstava.

Poslovi u finansijskom potencijalu su u stvari pasivni bankarski poslovi koji su jedan od glavnih oblika bankarskih poslova kojima banka prikuplja i disperzira sopstveni depozitni potencijal, koji se uglavnom formira kroz:

- Depozite nosilaca ekonomske aktivnosti, koje isti polažu na njhove računa kod banaka, a služe za različita plaćanja bezgotovinskim nalozima,

- Različite nemonetarne finansijske oblike sektora domaćinstva, javnog sektora i nerezidenta koji se aktiviraju ulaganjem u banke uz poštovanje njenog finansijskog potencijala, i
- Tekuće zarade (plate) zaposlenih, penzije i slična druga primanja pojedinaca koja se odmah ne troše, već se njihova potrošnja odlaže za buduće potrebe.

Pored pomenutih poslova mobilizacije i koncentracije u finansijskom potencijalu, depoziti nastaju i odobravanjem bankarskih kredita klijentima, i tako postaju deo finansijskog potencijala, koji je stalno raspoloživ za plaćanje. Tada se količina novca u opticaju povećava, odnosno tada banka aktivno utiče na robno – monetarne odnose, kao i na ekonomski tok, posebno na finansijskom i robnom tržištu. Na sličan način nastaju i depoziti kada banka kupuje devize, i tako se menjaju devizne rezerve banke.

Preko depozitnih poslova banka oblikuje finansijski potencijal, čime i određuje karakter i nivo njenih ulaganja, a time i tekućih prihoda i rashoda.

Razne vrste poslova kojima se formira finansijski bankarski potencijal uslovljava i njegovu strukturu u kojoj najveći uticaj imaju depoziti. Depozitni oblici različiti su s obzirom na:

- Poreklo istih,
- Imovinsko – pravna obeležja i
- Ročnosti, odnosno načinu njihovog raspolaganja od strane vlasnika depozita.

Po poreklu depoziti se dele na:

- Primarne depozite, odnosno depozite koji potiču od uloga u banku, bilo uplatom u banku, bilo uplatom u gotovini, ili prenosom određenog iznosa s drugog depozita kod banke i doznakom sa računa kod neke druge banke,
- Sekundarne depozite, odnosno depozite koji nastaju ulaganjem na račun kod banke iz iznosa odrobrenog kredita, čime se stvara novi depozitni novac, i
- Depozite koji nastaju prodajom depozita i isti se mogu, kao takvi, svrstati u primarne depozite.

Po imovinsko – pravnim obeležjima vlasnika depozita, može se izvršiti sledeća podela:

- Poslovni depoziti, odnosno ulozi klijenata na računima kod banke, kao što su njihovi tekući iznosi koje oni kao vlasnici koriste za plaćanja u zavisnosti od njihovih poslovnih aktivnosti, i
- Depoziti stanovništva, odnosno štediša koje banka mobiliše od raznih pojedinačnih vlasnika finansijskih viškova. Može se reći da su to raznovrsne uštede sektora stanovništva, koje ono ulaže da bi ih kasnije trošilo, u zavisnosti od njihovih potreba.

Prema ročnosti, odnosno načinu raspolaganja depozitom od strane vlasnika depozita, oni se dele na:

- Depozite po viđenju, i
- Oročene depozite koji su za njihove vlasnike ograničeni sa aspekta tekućeg raspolaganja.

Depoziti po viđenju su monetarni oblici na računima kod banaka, koje njihovi ulagači mogu bez ikakvih ograničenja upotrebiti za plaćanja ili da ih pretvore u gotov novac, ili na teret njih da izvrše bezgotovinsko plaćanje u korist depozitnog računa svojih poverilaca, čime se plaćaju obaveze. Kod depozita po viđenju, za banku je važno da ona uredno izvršava preuzete obaveze prema depozitaru.

Oročeni depoziti su neaktivni depoziti sa aspekta mogućnosti raspolaganja sa njima od strane njihovih vlasnika, a to znači da su uloženi u banku sa ugovorenim rokom i mogu se upotrebljavati kada taj rok istekne.

Pored poslova mobilizacije i koncentracije raspoloživih finansijskih viškova, vrsta pasivnih bankarskih poslova obuhvata i ostale pasivne bankarske poslove, na osnovu kojih banka obezbeđuje povećanje finansijskog potencijala stvaranjem obaveza, ili dobijanjem kredita kod druge banke, bilo prikupljanjem štednje pojedinaca i pravnih subjekata emisijom obveznica ili različitih zapisa, odnosno dužničkih finansijskih oblika.

U zavisnosti koji su kriterijumi u pitanju (kratkoročni ili pak dugoročni), pasivne bankarske poslove možemo svrstati u sledeće dve:

- Kratkoročne pasivne bankarske poslove, i
- Dugoročne pasivne bankarske poslove.

Obe vrste pomenutih poslova moraju da se posmatraju sa aspekta bilansnih odnosa u vertikalnoj strukturi bilansa banke, a posebno činjenica da mulitiplikacijskim tokom iz kredita nastaju depoziti kao osnov finansijskog potencijala banke.

7.2. Finansijski potencijal i plasmani banke

Finansijski potencijal možemo definisati kao zbir svih izvora sredstava koje banka preusmerava u različite vrste plasmana. Sa aspekta definicije kvantitativnog finansijskog potencijala, može se reći da on odgovara ukupnoj aktivi bilansa ili zbiru ukupnih kreditnih i nekreditnih plasmana banke.

Finansijski plasmani banke odgovaraju zbiru ukupne aktive bilansa i prema osnovnom bilansnom principu odgovaraju kvantitativno finansijskom potencijalu. Ukupna pasiva, odnosno aktiva bilansa banke, ukazuju na obim i, propulzivnu snagu svake banke. Ukupno, aktiva bilansa služi kao osnova, odnosno denominator za izračunavanje važnih indikatora perfomansnosti banaka.

Osnovne relacije mogu se simbolima predstaviti kako sledi[31]:

$$FP = \Sigma \mathrm{R} = \mathrm{DP} + \mathrm{KI} + \mathrm{OI} \qquad (1)$$

$$FL = \Sigma \mathrm{A} = \mathrm{K} + \mathrm{HV} + \mathrm{R} \qquad (2)$$

$$FP = PL \qquad (3)$$

$$\Sigma A = \Sigma P \qquad (4)$$

$$DP + KI + OI = K + HV + R \qquad (4)$$

Korišćeni simboli označavaju sledeće:

FP = finansijski potencijal,

PL = ukupni plasmani,

ΣA = ukupna aktiva,

ΣP = ukupna pasiva,

DP = depozitni potencijal,

[31] Preuzeto: Opet citirano delo Jović Srboljub

KI = kreditne obaveze,

OI = ostale obaveze,

K = kreditni plasmani,

HV = hartije od vrednosti,

R = rezerve, i

Σ = ukupne rezerve.

U bankarstvu se poštuje zauvek aksiom, da bilansno i statički posmatrano ukupni plasmani moraju uvek biti u potpunosti pokriveni izvorima sredstava, a to znači da banka može da povećava svoje plasmane jedino na bazi već ostvarenog povećanja svojih izvora, odnosno resursa.

Kreditni potencijal i kreditni plasmani su uvek najznačajniji bankarski agregati. Zato ćemo njima posvetiti značajnu pažnju u ovom radu.

Kreditni potencijal predstavlja nivo slobodnih sredstava banke koji može da se plasira kao kredit ili drugačije transferisan, uz uslov da se održi likvidnost i solventnost banke i propisana stopa obavezne rezerve.

Posmatrano metodološki kategorija kreditni potencijal označava ukupni iznos slobodnog ili raspoloživog potencijala banke, koji se koristi za plasiranje u vidu kredita, hartija od vrednosti i zajedničkih ulaganja.

Za upravljanje izvorima sredstvima banke značajno je spomenuti da ono potiče od klasične teorije politike likvidnosti banke. Novije teorije politike resursa banaka ukazuju na znatno šire kriterijume i principe u odnosu na parametre likvidnosti.

Prema prethodno citiranom autoru značajno je istaći da bilansni i strukturni aspekt osnovnih bankarskih agregata može da se grupiše u tri karakteristične pozicije banaka:

1. Ravnotežna pozicija,
2. Superlikvidna i solventna banka i
3. Nelikvidna i nesolventna banka.

Kada su u pitanju kreditni plasmani, oni obuhvataju plasirane kredite i ostale prinosne plasmane. Struktura bankarskih agregata određuje neke bitne stope kapitala, kao što su stopa prihoda, rashoda, troškova, rizika i dr. Značajnija analiza bankarskih agregata obezbeđuje dobijanje predstave o ukupnim karakteristikama poslovanja. Analiza

strukture pomenutih pokazatelja pojedinih banaka omogućava njeno upoređivanje sa trendovima u bankarskom sistemu države. Precizno definisanje agregata omogućava i bolju koordinaciju i harmonizaciju nadzornih i kontrolnih funkcija autoritativnih institucija.

7.3. Bankarski sektor

Osnovna i najvažnija delatnost banaka ogleda se prvenstveno u posredovanju pri odobravanju kredita i obavljaju platnog prometa. Za uspešno obavljanje pomenutih zadataka banke su upućene u znatnoj meri na tuđa novčana sredstva, kao i na sopstvena. Prema tome, bankarski resursi podrazumevaju izvore i potencijale na osnovu kojih banke formiraju plasmane u vidu kredita, hartija od vrednosti, likvidnih rezervi... Značajnu ulogu za povećanje bankarskih resursa ima nivo formiranja depozita kod banaka, dok ostali izvori imaju uglavnom dopunsku ulogu.

U okviru izučavanja bankarskih resursa, bitno je da još jednom naglasiti da se oni grupišu u dve osnovne kategorije i to:

- Sopstveni izvori, i
- Tuđi izvori.

Ako u pojmovmnom smislu banke posmatramo kao vrstu preduzeća, proizilazi da one do novčanih sredstava najvećim delom dolaze prikupljanjem tuđih raspoloživih sredstava iz oblasti pravnih lica, kao i fizičkih lica. Ali, sopstvena novčana sredstva bankama su potrebna kako sledi:

1. Za stvaranje većeg kreditnog poverenja kod pravnih i fizičkih lica koja bankama poveravaju svoja raspoloživa novčana sredstava na čuvanje.
2. Kao garancija javnim institucijama u smislu sigurnosti obavljanja pojedinih vrsta bankarskih poslova, kao i radi poverenja koje osnivači mogu da uživaju kod posmatrača,
3. Radi pokrivanja eventualnih gubitaka koji bi nastali pri obavljanju delatnosti, i
4. Kao mogućnost obavljanja takvih poslova koji zahtevaju trajnije ulaganje i vezivanje novčanih sredstava.

Kada je u pitanju tendencija formiranja bankarskih resursa, posebnu pažnju treba obratiti na činjenicu kakvu poziciju ima banka u makroekonomskom i finansijskom sistemu. Rast bankarskih izvora na osnovu depozita po viđenju predstavlja proces monetarizacije. Krediti odobreni na tim osnovama utiču i na proces kreiranja novčane mase. To za krajnji rezultat ima i povećanje depozita po viđenju.

Na osnovu praktičnih i teorijskih iskustava razvijenih zemalja mogu se pomenuti tri grupe faktora formiranja bankarskih resursa[32].

1. Prva grupa odnosi se na makrofinansijske uslove formiranja društvene akumulacije i štednje. Ako postoji niska akumulativna baza, relativno skromne stope nacionalne štednje, rast bankarskih resursa biće ograničenih razmera, što uslovljava i deformisanje otpimalne strukture ukupnih depozita.
2. U okviru druge grupe faktora možemo spomenuti institucionalne i strukturne komponente finansijskog sistema, gde je bitna pozicija sektora poslovnih banaka u odnosu na nebankarsko – finansijski sektor.
3. Ova grupa faktora odnosi se na mikrofinansijske momente, odnosno na sve one faktore koji se vezuju za pojedinačnu banku, kao organizovani finansijski mehanizam.

Sopstvena novčana sredstva poslovnih banaka imaju određen značaj.

Pre svega za pojedine ulagače je važno kolikim novčanim sredstvima raspolaže pojedina banka. Zatim bitno je i pitanje pokrivanja poslovnih gubitaka banaka, pošto se njihova delatnost ne ograničava na šematski sigurne poslove. Takođe, značajna je i činjenica da se poslovnim bankama poverava tuđi novac kratkoročno, ali treba imati u vidu da one mogu obavljati izvesne poslove i sopstvenim sredstvima, ukoliko bi tuđa bila ranije povučena. Na kraju ukoliko su u pojedinim državama investicione potrebe veće od priliva novčane štednje kod banaka, onda se javlja potreba za odobravanjem investicionih kredita. To se može postići formiranjem konzorcijuma od nekoliko banaka.

Klasifikacija tuđih novčanih sredstava kojima raspolažu banke može se izvršiti s različitih stanovišta[33]:

1. Prema načinu na koji banke dolaze do tuđih novčanih sredstava,

---

[32] Opet citirano delo: Jović Srboljub, Naučna knjiga, Beograd, 1990.
[33] Sovrenović Miloš, Bankarstvo i međunarodni platni promet, VŠST, Beograd, 1966.

2. Po rokovima dospelosti vraćanja tuđih novčanih sredstava,
3. Prema domicilu poverilaca: domaći ili inostrani, i
4. Po vrstama valuta na koje glase obaveze (na domaću ili inostrane valute), što se ne sme zamenjivati s obaveznim načinom plaćanja (u domaćoj ili inostranim valutama).

Za tuđe izvore iz kojih banke pribavljaju novčana sredstva u obliku zajmova bitno je spomenuti i poslove emisije obveznica i deonica. U ovu kategoriju uključeni bi bili i svi slučajevi u kojima banke dolaze do novčanih sredstava korišćenjem zajmova na osnovu kredita, ili da tako pribavljena novčana sredstava upotrebljavaju za finansiranje tuđih ili sopstvenih aktivnih poslova. Bilansno posmatrano, sva pribavljena tuđa novčana sredstva po bilo kom osnovu predstavljaju pasivne kreditne poslove banaka.

Smatramo da je značajno napomenuti i nekoliko kategorija tuđih sredstava kod poslovnih banaka.

Pre svega to su poslovni depoziti u koje se ubrajaju raspoloživa novčana sredstva pravnih lica kod banaka na tekućim računima. Novčani depoziti pravnih subjekata su obično depoziti po viđenju ili (avista). To znači da ti subjekti mogu raspolagati ovakvim svojim potraživanjima kod poslovnih banaka u svakom momentu prema sopstvenom nahođenju. Za razliku od pomenutih depozita postoje i depoziti koji su terminski, odnoso oročeni na određeni period.

Kod uloga na štednju privatnih lica bitno je napomenuti da oni predstavljaju ušteđevine jednog dela njihovog dohotka. To znači da one čine odlaganje upotrebe toga dela za neko docnije vreme.

Smatramo da je potrebno ukazati i na kategoriju nostro obaveza. To znači da banke mogu dolaziti do novčanih sredstava i korišćenjem zajmova, obično kod druge banke. To je obično slučaj kada te banke treba da odobre zajmove sa dužnim rokovima otplate.

Značajno je ukazati i na aspekte rasta bankarskih resursa koji strukturno obeležavaju ravnotežne i neravnotežne odnose osnovnih agregata i elemenata u komponovanju ukupnih bankarskih izvora. Teorijska i praktična istraživanja ukazuju da

depozitni izvori treba da čine oko četiri petine ukupnih izvora, dok se samo jedna petina oslanja na nedepozitne izvore.

7.4. Načini formiranja resursa

Standardna bankarska teorija ukazuje da banke nastoje da formiraju dodatne izvore sredstava sve do nivoa kada su marginalni prihodi od plasmana sredstava iznad marginalnih troškova formiranja potencijala. Marginalni prinosi koji se očekuju koriguju se odgovarajućom stopom obavezne rezerve na depozite i stopom očekivanih gubitaka. Jedinična vrednost dodatnih resursa ravna je kamatnoj stopi koja se ostvaruje od plasmana sredstava, korigovana za stopu obavezne rezerve i očekivanih gubitaka. Uz pretpostavku jedinstvene stope rezervi i tržišne kamatne stope, dolazi se do nestanka razlike između karaktera pojedinih vrsta izvora sredstava i banke nastoje da prilagođavanjem nivoa kamate i kvaliteta kreditnih i drugih usluga maksimalno asporbuju finansijske resurse. Detaljni prikaz matematičkih relacija ovog modela delo je Simpsona[34].

Značajno je istaći da klasični modeli i instrumenti banaka da uspešno privlače depozite koji nose srazmerno veći nivo prinosa, su besplatni transferi, kontrola novčanih tokova, privremeni nulti saldo na računima, kao i kreditne olakšice i ostale finansijske pogodnosti.

Za formiranje finansijskih resursa u savremenim uslovima banke su znatno inovirale svoje metodologije za prikupljanje, odnosno asporbovanje slobodnih finansijskih resursa, kao osnova njihovih potencijala. Prema američkom autoru D. Luckett, najvažniji finansijski instrumenti su[35]:

1. Depozitni certifikati,
2. HOV računi,
3. Aranžmani o rekupovinama hartija,
4. SVIP aranžmani,
5. Depozitni računi novčanog tržišta,

[34] Simpson T.D., Money, banking and economik, analisis, 1976.

[35] Jović Srboljub, opet citirano delo.

6. Zajednički fondovi novčanog tržišta i
7. Overdraft aranžmani.

Depozirni certifikati predstavljaju specifične vrednosne papire koje su prve počele da emituju najveće američke banke u cilju privlačenja slobodnih finansijskih sredstava od nebankarskih subjekata. Značajne karakteristike ovih hartija su utrživost odnosno transferibilnost, zadovoljavajući stepen likvidnosti, viša kamatna stopa u odnosu na klasične depozite i visoka novčana denominiranost. Pošto ove hartije emituju uglavnom krupne banke, njih kupuju isključivo velika i snažna preduzeća. Tako ove banke i povećavaju sopstvene depozitne potencijale, preko pomenutih hartija, a ujedno se i vrši mobilizacija bankarskih resursa.

HOV aranžmani predstavljaju specijalne račune kod banaka i štedionica, koji obezbeđuju kamatu i mogućnost automatskog povlačenja sredstava depozitara. Tekući račun pripada kategoriji štednih aranžmana sa normalnom kamatom, ali ustanovljena je mogućnost plaćanja preko računa, usled čega imaju i odlike tekućih računa. Ovi računi pokrivaju tekuća plaćanja, obezbeđuju likvidnost i nose odgovarajuću kamatu. Oni obezbeđuju šire funkcije i kvalitet u odnosu na klasične tekuće ili štedne račune, i zato su znatno atraktivniji za nebankarske transaktore. Banke su na taj način stvorile novi kanal privlačenja slobodnih finansijskih resursa i formiranja finansijskog i kreditnog potencijala.

Sporazumi ili aranžmani o rekupovini hartija, predstavljaju instrument novčanog tržišta i fleksibilni mehanizam privlačenja slobodnih finansijskih resursa u bankarske kanale. To su kratkoročni državni vrednosni papiri koje banke privremeno transformišu subjektima sa polaznim viškovima likvidnih sredstava. Transakcije su pokrivene ugovorima u kojima se precizira jedinična vrednost hartija, cena transfera, dospelost i kamata. Tako transaktori prelivaju slobodna finansijska sredstva u bankarske potencijale i ostvaruju odgovarajući kamatni prihod. Uložena sredstva nemaju karakter depozita i zato nisu osigurana.

SVIP aranžmani predstavljaju novi pristup utvrđivanju salda na računima komitenata i značajni instrument mobilizacije slobodnih sredstava kod banaka. Ovde je reč o utvrđivanju individualnih likvidnih pozicija pojedinih transkatora na tekućim

računima i intervencijama banke u slučaju probijanja gornje ili donje granice likvidnih sredstava. Prema specijalnim ugovorima između transaktora i banke treba da se održava nivo likvidnosti sredstava u okviru instaliranih zona, pri čemu banke u slučaju viška likvidnih sredstava automatski vrše konverziju viška u kamatosne hartije. Situacija je obrnuta kada dolazi do opadanja salda gotovine ispod donje granice, banka će konvertovati hartije u likvidna novčana sredstva.

Depozitni računi novčanog tržišta predstavlaju novi instrument mobilisanja slobodnih finansijskih resursa i utvrđivanja kompetitivne pozicije banaka u razvijenim zapadnim državama. Kod ovih računa određuje se minimalni nivo depozita koji treba da bude održavan, kao uslov da transaktor dobija od banke odgovarajući tržišni prinos. Prinosi su odrđeni prema prosečnim tržišnim kamatama, a depoziti su osigurani od strane odgovarajuće državne institucije. Kada nivo depozita padne ispod određenog minimalnog iznosa, banka obara kamatnu stopu ili nivo kamatnog prihoda. Ovi računi su ustvari aspekt finansijskog investiranja trasnaktora, gde su precizno određena pravila korišćenja sredstava.

Zajednički ili mešoviti fondovi novčanog tržišta, takođe su novi i specijalizovani tipovi visoko kvalitetnih i kratkoročnih finansijskih instrumenata, koje banke koriste za mobilizaciju slobodnih sredstava i naročito disperziju štednje trasnaktora. Mobilizovana sredstva ulažu se najčešće u kvalitetne bankarske certifikate, vrednosne papire preduzeća sa visokim rangom boniteta, eurodolarske hartije i dr. Značajna karakteristika ovih oblika ulaganja je likvidnost i kamatnost.

Overdraft računi predstavljaju faktički kreditne linije koje banka otvara za svoje transaktore i štediše. Banka automatski pokriva povlačenje sredstava čekovima za koje ne postoji dovoljan iznos sredstava na računima. Kreira se automatski krdit na bazi pristiglih čekova transaktora za iznos koji je iznad nivoa depozita komitenata kod banke. Pogodnost ovog instrumenta je automatizam instaliranja kreditnog aražmana preko priliva čekova, ili putem kreditnih kartica. Kod ovih računa nije potrebno zaključivati ugovore o kreditu, kao ni ispitivanje kreditne sposobnosti i obračuna operativnih troškova. Tu je uglavnom reč o ličnim kreditima koji se realizuju na indirektan način, posredstvom odgovarajućih instrumenata platnog prometa.

7.5. Principi formiranja potencijala plasmana banke

Ovaj rad je koncipiran ma dostignućima, pre savremenih pristupa bankarskim potencijalima, koji su imali takoreći tradicionalni pristup toj problematici, sa nagoveštajem da pokuša da prikaže neke međufazne elemente između tradicionalnih i savremenih pristupa ovom vrlo značajnom elementu poslovanja.

S tim u vezi značajno je napomenuti da bankarska teorija i praksa pokazuju da se banke u proteklim vremenima u većoj meri usmeravaju ka razvijanju strategije obima i strukture plasmana u cilju ostvarivanja zadovoljavajuće efikasnosti, sigurnosti i livkidnosti. Tradicionalna funkcija banaka bila je obezbeđenje sigurnosti uloženih sredstava, s ciljem privlačenja i mobilizacije resursa, čiji je cilj održavanje pasivne pozicije.

Smatramo da je važno napomenuti da savremena orijentacija pokazuje da se naglašava važnost strategije formiranja resursa banaka u cilju održavanja kvantitativne i strukturne ravnoteže poslovnog sistema i ostvarivanja zadovoljavajuće efikasnosti, sigurnosti i likvidnosti.

Tradicionalna funkcija banaka bila je obezbeđena sigurnošću uloženih sredstava, s ciljem privlačenja i moblizacije resursa, i bila je dugo održavana pasivna pozajmica.

Savremena orijentacija pokazuje da se pažnja obraća na važnost formiranja resursa banaka u cilju održavanja kvantitativne i strukturne ravnoteže zadovoljavajuće efikasnosti, sigurnosti i likvidnosti.

Kada je u pitanju postavljanje strategije i politike banke, treba da se poštuju osnovne determinantne formiranja njenih agregata. Najznačajniji agregat je kreditni potencijal, odnosno višak rezervi banaka iznad nivoa standardnih ili programiranih rezervi. Prema opštim standardima, postoje sledeće specifične kategorije, i to na nivou sektora poslovnih banaka.

Posmatrano sa aspekta prethodnih podataka ovog poglavlja može se konstatovati da ova podtačka znači sublimovanje prethodne dve. Poštujući istraživanja koja je prof. dr Jović napravio kada je reč o slobodnim faktorima treba istaći:

1. Diskontne operacije centralne banke,
2. Kreditiranje poslovnih banaka od strane centralne banke,

3. Državne obveznice kod centralne banke,
4. Monetarne rezerve zemlje,
5. Gotov novac u opticaju,
6. Obavezne rezerve,
7. Depoziti države kod centralne banke,
8. Depoziti inostranstva kod centralne banke.

Sa principom diskontnih operacija centralne banke pokušavaju da povećaju depozite. Slični efekti nastaju kreditiranjem banaka od strane centralne banke. Bitno je da se preko ovih transakcija ostvaruje rast rezervi banaka u punom iznosu neto obima diskonta i kreiranih kredita.

Savremeni uslovi kreditiranja podrazumevaju formiranje plasmana (izvora) upravljanje bilansom bilansnom strukturom. Strategija formiranja plasmana (izvora) sadrži tri bitne komponente:

1. Strukturu stope rizika,
2. Razmatranje totalne pozicije banke, i
3. Eksplicitno procenjivanje neizvesnosti.

Uvažavajući citiranog profesora smatramo da je u ovoj podtački posmatranog poglavlja dosta pažnje posvećeno ovoj problematici.

8. BANKARSKO – KREDITNI POSLOVI (PLASMANI)

Razvoj ekonomskog sistema ima vrlo snažan uticaj na razvoj bankarskih kredita čija je osnova vezana za mobilizaciju i koncentraciju finansijskog potencijala. Posmatrajući sistem bezgotovinskog plaćanja, banka u principu odobrava veći iznos kredita u odnosu na depozite u sopstvenom finansijskom potencijalu, kada u stvari počinje depozitno – kreditni multiplikacioni tok. Zahvaljujući tom principu banka ima velike mogućnosti uticaja na regulisanje poslovanja njenih komitenata, odnosno klijenata. Takva uloga kredita u finansiranju ekonomije uticala je i na njegov razvojni tok i funkcije, što je tokom istorije imalo značajnog uticaja na pojavu različitih vrsta kreditnih oblika finansiranja. Savremeni kreditni odnos pojavljuje se u monetarnom obliku, ili tako što se kombinuje predmet prometa novca, ili paralelno promet robe u adekvatnom prometu monetarnih iznosa, koji su predmet kreditnih odnosa.

Kreditni odnos podrazumeva dve strane, odnosno s jedne strane je poverilac, a sa druge strane dužnik. Na strani poverilaca i dužnika mogu se pojaviti pojedinci, javne institucije, banke i trgovinske institucije.

Posmatrano sa aspekta poverilaca kredite možemo grupisati kako sledi:

- Lične,
- Javne,
- Bankarske, i
- Komercijalne.

Kada su u pitanju državni sektor, koji pravi posebnu klasifikaciju dužnika, krediti se mogu svrstati u sledeće grupe:

- Javni,
- Potrošački krediti, i
- Krediti privredi.

Pošto korisnik kredita, davaocu jemči (garantuje povraćaj kredita lično ili njegovom imovinom) te kredite možemo razvrstati kako sledi:

- Lične, i
- Stvarne, odnosno realne.

Lični krediti su oni kada dužnik odgovara lično za vraćanje kredita, a stvarni su oni kada on to čini sopstvenom imovinom. Međutim, u savremenim uslovima, praksa pokazuje da se ličnim kreditom kreditni iznos jemči uopšteno imovinom, a kada je u pitanju stvarni (realni) kredit, tada se pored imovine zalaže i nekretina (hipoteka), kao i pokretna vrednost (lombardna imovina).

Posmatrajući dalje klasifikaciju kredita može se praviti i razlika i po njihovom trajanju, načinu nastanka i prenosu dugovanja.

Po ročnosti kredite klasifikujemo kako sledi:

- bez roka povraćaja (primera radi, štedni ulozi kod banaka bez fiksiranja roka povratka),
- sa rokom povraćaja (npr. vezani štedni ulozi kod banaka).

Kada su u pitanju krediti sa rokom povraćaja može se napraviti i njihova selekcija na:

- kratkoročne i
- dugoročne kredite.

Poznata je praksa u svetu da kreditni odnosi nastaju usmenim ili pismenim ugovorom (dogovorom), pa sa tog aspekta kredita delimo na sledeće vrste:

- Kredite kod kojih potraživanje nije opredeljeno pri nastanku finansijskog odnosa, i
- Kredite kod kojih je potraživanje jasno definisano u finansijskom obliku.

U pogledu slobodnijeg pristupa dalje klasifikacije savremenih vrsta kredita, moguća je njihova podela i prema nešto slobodnijim kriterijumima, kao što su:

- Predmet kredita
- Delatnost davaoca kredita,
- Trajanje kredita,
- Namena (svrha) kredita,
- Načini i osiguranja kredita,
- Insistucionalni sektor korisnika kredita,
- Načini osiguaranja kredita, i

- Rezidentnost davaoca kredita kao korisnika istoga.

Sa ciljem da klasičnu specifikaciju kredita prevedemo na savremene uslove, moramo nastaviti i sa sledećim njihovim klasifikacijama.

U zavisnosti od predmeta kredita, postoje:

- Naturalni, i
- Finansijski krediti.

Naturalni kredit je u stvari robni kredit, koji se odobrava u robnom obliku, dok je finansijski kredit izražen u finansijskom obliku.

Po delatnosti koju kreditor obavlja možemo razlikovati sledeću vrstu kredita:

- Komercijalni kredit, i
- Bankarski kredit.

Komercijalni krediti su krediti koje prodavac robe odobrava kupcu za kupljenu robu , s tim da kupac vrednost odobrenog kredita vrati u novcu. Kada je u pitanju banakrski kredit njega odobrava banka klijentima, ili pak drugim bankama iz sopstvenog finansijskog potencijala.

Jedna klasifikacija zavređuje poseban aspekt o kome ćemo u kasnijim poglavljima dati više prostora. Ta klasifikacija se odnosi na vreme trajanja kredita, a to je:

- Kratkoročni kredit sa rokom vraćanja do jedne godine za tekuće potrebe klijenta, i
- Dugoročni kredit koji se odobrava s rokom vraćanja dužim od deset godina i služi za finansiranje investicija.

Kada je u pitanju podela kredita kako je naznačeno, posebno u situaciji posmatranja vremena njihove amortizacije, još uvek ne postoji potpuna saglasnost u teoriji i praksi, bankarskog poslovanja. U stvari to je povezano sa prethodnim aspektom kada su uz pomenute dve kategorije postojali i srednjeročni krediti, što je savremena praksa odbacila.

Da bi tradicionalni pristup preveli na savremeni bankarski moramo, još neke vrste kredita napomenuti u cilju iskazivanja njhove svrhe i načina odobravanja, a to su:

- Krediti koji se odobravaju za potrebe proizvodnje ekonomskim jedinicama i pojedincima da bi oni dobijenim kreditom ostvarili određenu proizvodnju i promet i tako direktno uticali na povećanje poslovanja, i
- Potrošačke kredite koji se odobravaju za povećanje kupovne moći štediša, koji dobijene kredite koriste za kupovinu potrošačke robe.

Ne želeći da sledeća nabrajanja vrsta kredita naiđu na neslaganje sa tradicionalnim pristupima ekonomista koji se bave problemom bankarstva, dajemo sebi pravo da ukažemo na još neke vrste ovih oblika.

Posle svih ograda koje su napomenute možemo nastaviti sa iskazivanjem vrsta kredita u zavisnosti od sledećih okolnosti.

Prema nameni kredite razvrstavamo:

- Krediti za tekuća ulaganja, i
- Krediti za investiciona ulaganja.

Smatramo da čitaoca ovog dela nećemo mnogo opteretiti, ako ukažemo na još nekoliko vrsta kredita koji su prisutni u savremenom bankarstvu.

Pošto živimo u uslovima značajnih rizika uopšte u poslovanju, mišljenja smo da treba napomenuti i sledeće vrste kredita:

- Otvorene kredite koji se odobravaju osobi na bazi poverenja kreditora i zato se odobravaju bez pokrića i jemstva, i
- Pokrivene kredite koji se odobravaju na osnovu polaganja određenog pokrića bilo u vrednosim hartijama, nekretnini ili drugim oblicima zaloga (hipoteke).

U zavisnosti od delatnosti koje korisnici kredita obavljaju možemo ih grupisati u sledeće vrste, prema tome kome se odobravaju:

- javni sektor,
- domaćinstva,
- privreda, i
- banke.

O grupama pojedinih kredita u narednim podtačkama ovog poglavlja, kao što smo već napomenuli daće se detaljniji prikaz.

8.1. Organizaciono – analitička osnova

Savremene tržišne ekonomije poznaju tri osnovna modela finansiranja ekonomskih subjekata. To su:

1. Kreditno finansiranje,
2. Direktno, odnosno akcionarsko finansiranje,
3. Samofinansiranje ili interno finansiranje.

Kada je u pitanju način finansiranja, on se realizuje uglavnom preko bankarskih mehanizama kreditiranja i znači uspostavljanje klasičnih kreditno – debitorskih odnosa sa fiksonim uslovima otplate i varijabilnim stopama zaduženosti u odnosu na odgovarajuće indikatore realnog dohotka ili akumulativnosti preduzeća.

Direktno, odnosno akcionarsko finansiranje predstavlja potražni način ulaganja resursa u razvoj, gde mora da postoje opšte prihvaćeni načini prenosa kapitala na sekundarnom tržištu, varijabilni prinosi i cene instrumenata, uz pretpostavku da ne postoji povećanje zaduženosti preduzeća. Treći oblik finansiranja preduzeća bitan je za preduzeća koja su postigla dobre ekonomske rezultate i finansijske performanse, gde ne postoji porast zaduživanja, ni prenos tržišnih instrumenata između različitih subjekata.

Teorija bankarskih sistema govori o povezanosti, kao i metodološkoj neusklađenosti između kredita i zaduženosti. Kredit omogućava da kreditori transformišu dobra, ili kupovnu sposobnost deficitarnim debitorima, da mogu u okviru preuzetih obaveza da otplate vrednost transfera uz određene kamate.

Kada su u pitanju visoko razvijene finansijske strukture i tržišta, potencijalni korisnici kredita, u principu koriste tri izvora finansiranja i to[36]:

1. Sa ciljem maksimiziranja prinosa po jedinicma ulaganja,
2. Maksimiziranja ukupne imovine, i

[36] Opet citirano delo: Jović Srboljub, Naučna knjiga, Beograd, 1990. godine

3. Vrednost uloženog kapitala.

Kreditna politika banaka treba da koriguje neželjene efekte tržišta i poteze poslovne politike preduzeća, kako bi se formirali optimalni odnosi između poslovnih rezultata, performansi kapitalnih fondova i stepena rizika.

Finansijska teorija ukazuje na četiri izvorišta tražnje privrede za dodatnim finansijskim resursima. To su:

1. Finansiranje obrtnih sredstava,
2. Likvidna sredstva za pokrivanje robnih kredita,
3. Fondovi za zamenu osnovnih sredstava i opreme, i
4. Kapitalni fondovi za nove investicije.

Poznato je da je tradicionalno banakarstvo podrazumevalo, da je pokrivanje prva dva oblika tražnje finansijskih resursa bilo na strani banaka, dok su druga dva oblika pokrivana internim finansiranjem, odnosno kreiranjem udela (akcija) i obveznica preduzeća.

Savremeni pristup bankarstvu, ugovornih kredita sve više pokriva i tražnju fondova za kapitalna ulaganja privrede.

Teorijski posmatrano ključna teza je da svaki oblik aktive ili imovine mora da bude adekvatno finansiran, odnosno mora da ima odgovarajuće izvore finansiranja. Ovi oblici aktive treba da odbace određene obime ili odgovarajuće stope prinosa ili priliva novca, dok svaki oblik izvora finansiranja zahteva odliv ili transfer novca kreditorima. Zato možemo razlikovati tri tipa finansiranja i finansijskih pozicija ekonomskih subjekata:

1. Stabilni metodi finansiranja,
2. Dugovni izvori finansiranja i
3. Kraći rok priliva gotovine.

Metodi finansiranja na osnovu prethodnih kreiranja dugova karakteristični su po ročnoj nesinhronizaciji priliva i odliva novca na strani aktive i pasive. Očekivana stopa prinosa je iznad stope kamatnih troškova koji su formirani na osnovu dugovnih resursa,

što će uticati da prilivi gotovine budu formirani iznad očekivanih obima plaćanja obaveza poverilaca.

Kada je u pitanju kraći rok priliva gotovine od aktive u odnosu na rokove plaćanja obaveza, to znači da je priliv formiran ispod kamatnih troškova pribavljenih resursa.

U uslovima realno pozitivne ili rastuće kamatne stope, uvek će biti formirana negativna neto sadašnja vrednost novčanih tokova ili dohotka. Svako povećanje kratkoročnih kamatnih stopa dovodi u pitanje održavanje strukture finansiranja, a duže održavanje visokih kamatnih stopa transformiše početni kratkoročni deficit novčanih resursa u stalni finansijski deficit. Značajne karakteristike pomenutih načina ovom pristupu su kratkoročni izvori finansiranja razvoja, komunikacija zaduženosti, veće kreditne obaveze, i to u odnosu na očekivani priliv novca, a i velika osetljivost na povećanje kamatne stope.

8.2. Vrste kredita i kreditnih poslova

Kada je u pitanju odgovor na pomenutu podtačku ovog poglavlja, može se uopšteno reći da banke odobravaju veliki broj kredita i to različitih vrsta, mnoštvu komitenata, za veliki broj različitih namena, misli se na kupovinu automobila, novog nameštaja, odlaska na odmor, ili nastavka fakultetskog obrazovanja, ili gradnju kuća i poslovnih zgrada.

Među brojnim podelama kredita prema kategorijama, kao i razgraničenosti po svrsi mi smo se opredelili za ovu kako sledi:

1. Hipotekrni krediti koji su osigurani nekretninama – zemljom, zgradama i drugim građevinskim objektima, a mogu biti kratkoročni za gradnju i razvoj zemlje, kao i dugoročni krediti za finansiranje kupovine državnog zemljišta (farme), kuće, stanovi, trgovinske zgrade, i strani posedi.
2. Krediti finansijskim institucijama, uključujući kredite bankama, osiguravajućim društvima, finansijskim kompanijama i ostalim finansijskim institucijama.
3. Poljoprivredni krediti koji se odobravaju za poljoprivredu i stočarstvo u cilju pomoći setve i žetve, kao i radi pomoći u gajenju i brizi stoke.

4. Poslovni i industrijski krediti, odobravaju se poslovnim subjektima za pokriće troškova kao što je kupovina inventara, plaćanje poreza i isplata plata.
5. Krediti pojedincima (potrošački), uključujući kredite za kupovinu automobila, pokretnih kuća, uređaja i ostalih maloprodajnih dobara za popravku i modernizaciju kuća, pokriće troškova medicinske nege i ostalih ličnih troškova datih ili direktno pojedinicima ili indirektno kroz maloprodaju.
6. Mešoviti krediti, koji uključuju sve one kredite koji nisu navadeni u prethodnim grupama, što znači i za kredite za kupovinu vrednosnih akcija.
7. Potraživanja od finansijskog iznajmljivanja (lizinga), kada banka kupuje opremu ili vozila i daje ih svojim korisnicima na lizing.

Posmatrano sa aspekta složenosti metodoloških i analitičkih pristupa kreditnoj politici, značajno je ukazati da je neophodno utvrditi što pogodniju strukturu i oblik kreditnih transfera, kao i zadovoljavanje selekcije tražnje subjekata na finansijskom i kreditnom tržištu. Kod poređenja nekadašnje monokreditne strukture sa savremenim uslovima kreditne politike, možemo utvrditi značajnu razliku, u smislu da se ona vremenom transformisala u multikreditnu strukturu, koja zadovoljava tražnju na finansijskom tržištu u cilju obezbeđanja i stabilnosti banaka.

Multikreditna struktura banaka podrazumeva sistematizaciju kreditnih oblika prema sledećim kriterijumima[37]:

1. Ročna struktura kredita (dospelost),
2. Obezbeđenost (osiguranje) kredita,
3. Metodi otplate kredita,
4. Namene kredita,
5. Izvori kreditnih resursa i
6. Ostali oblici.

Ročna struktura ili dospelost otplate obuhvata dva tradicionalna oblika kreditiranja: kratkoročne i dugoročne kredite. Kratkoročni imaju rokove dospeća do godinu dana, i uglavnom se koristi za finansiranje tekuće aktivnosti i likvidnosti

[37] Opet citirano delo: Jović Srboljub, Naučna knjiga, Beograd, 1990. godine

subjekata i pokriveni su kratkoročnim izvorima. Dugoročni krediti imaju rokove dospeća iznad pet godina, i služe za finansiranje krupnih investicionih i razvojnih programa i emituju se isključivo iz dugoročnih finansijskih fondova i potencijala.

Specijalna kategorija prema ročnoj strukturi su tzv. revolving krediti, koji se formalno mogu svrstati u kratkoročne, a u praksi oni dospevaju u rasponu 2-3 godine, i oni imaju karakteristike i kratkoročnih i dugoročnih kredita. Ovi krediti se mogu ugovarati sa klauzulom konverzije, koja u stvari ukazuje da je to dugoročni kredit.

Osigurani i neosigurani krediti su takođe važna kategorija kreditnih resursa kreditne politike banaka. Osigurani krediti imaju kreditno pokriće, odnosno specifičnu zalogu u obliku različitih vrsta imovine, kao što su nepokretnosti, zalihe, kapaciteti i oprema, potraživanja, vrednosni papiri, obveznice i akcije.

Osnovni kvalitet zaloga je utrživost, odnosno mogućnost prodaje na tržištu, čime se smanjuje rizik gubitaka u slučaju nemogućnosti otplate kredita. Praktično zaloga nije garancija da će se kredit otplatiti, već ona samo smanjuje rizik kreditne nesposobnosti debitora (kreditnog dužnika), što se posebno odnosi na prioritetnu naplatu kreditnog potraživanja u slučaju bankrotstva dužnika. Takođe, značajno je da vrednost zaloga mora da bude jednaka, ili iznad vrednosti ugovorenog kredita.

Još jedan od načina osiguranja kredita je insitucionalno obezbeđenje i garantovanje bankarskih kredita kod koga specijalizovane državne institucije ugovaraju sa bankama metode i instrumente osiguranja naplate kreditnog potraživanja pod odgovarajućim uslovima.

Neosigurani krediti odobravaju se u uslovima visokog stepena stabilnosti i integriteta debitora, zadovoljavajućih finansijskih i kreditnih preduslova. U razvijenim državama pomenuta vrsta kredita vezuje se za finansiranje krupnih kompanija.

Metodi otplate kreditnih obaveza mogu biti dvostrukog karaktera: jednokratni i višekratni. Kratkoročni krediti uglavnom imaju klauzulu jednokratne otplate osnovnog duga o roku dospeća, dok se plaćanje kamata može ugovarati na kraće intervale ili sa dospećem otplate osnovne obaveze. Kreditni rizik kod ovakvog načina otplate kredita znatno je manji, ali zato je teret otplate dugova srazmerno veći. Prema pristupu koji primenjuju komercijalne banke, najsigurniji oblik kreditnih plasmana su kratkoročni

krediti, samolikvidirajući krediti, koji su pokriveni prilivom svežeg novca od realizacije roba i usluga i kratkoročnim obimom dobiti (profita).

Višekratni metodi otplate vezani su za dugoročne kredite, kod kojih se ugovaraju periodične otplate osnovnog duga u jednakim iznosima ili ratama. Periodični ritmovi otplata mogu da budu mesečni, kvartalni, polugodišnji ili godišnji. Ovaj metod zasniva se na principu amortizacije zajma u toku ugovorenog perioda dospevanja obaveza.

Prema nameni krediti mogu biti: privredni (komercijalni, industrijski i dr.), potrošački, stambeni i ostali. Jasno je da je po prirodi stvari najveći obim kreditnih plasmana banaka namenjen finansiranju tekuće i razvojne produkcije.

Načini finansiranja kredita industrijskih, trgovinskih i agrarnih institucija su uglavnom identični u pogledu potrebe zadovoljenja uslova kreditne sposobnosti, selekcije kreditnih zahteva na osnovama mikroekonomskih i finansijskih kriterijuma i uspostavljanja sankcija u slučaju nesolventnosti.

Potrošački krediti odobravaju se domaćinstvima za privremno povećanje kupovne moći, i predstavljaju u makroekonomskom sistemu važnu kategoriju održavanja željenog nivoa konjukture u privredi ili delovanja države na oživljavanje proizvodnje pojedinih privrednih grana. I u oblasti potrošačkog kreditiranja banke mora da koriste rigoroznu proceduru provere kreditne sposobnosti, kako bi se suzbili rizici i sprečila kreditna neregularnost.

Stambeni krediti, vrlo su važna kategorija kredita koji su namenjeni za dugoročno finansiranje stambene imovine domaćinstava, koji su po ukupnom obimu iznad nivoa potrošačkih kredita. Ali, u ovoj oblasti, bankama konkurišu razni tipovi parabankarskih finansijskih organizacija (štedionice, osiguravajuće organizacije i dr.). Izvori za finansiranje stambenog kreditiranja su pre svega: dugoročna namenska štednja, ali je zato pokriće obezbeđeno kroz zalaganje predmeta kreditiranja (kuća, stan). Zajmovi se otplaćuju prema amortizacionim planovima, ali problem nastaje kada se pojavi problem u uslovima inflacije.

Među ostalim vrstama kredita javljaju se oni koji su kombinacija do sada pomenutih.

Smatramo da prema naslovu ovoga rada koji pokušava da uporedi tradicionalno sa savremenim bankarstvom, i tako da neke odgovore koji ih zbližavaju, ali i odvajaju u smislu unapređenja, moramo još malo prostora posvetiti ovom prvom (tradicionalnom).

U tom smislu navešćemo neke pristupe jednog od najvećih naučnika ekonomske oblasti na ovim prostorima. To je uvaženi prof. dr Kosta Vasiljević koji je u svojoj doktorskoj disertaciji posvetio i deo koji se odnosi na aktivne bankarske poslove[38].

Uvaženi profesor navodi da je u aktivnim poslovima znatno veća razlika između pretežno poslovnih i pretežno dispozitivnih banaka. On, s razlogom navodi da je to zbog toga što je kod jednih to jedna vrsta operacija, a kod drugih druga vrsta.

Kada su u pitanju finansijske operacije težnja svih banaka je da ne dođe do imobilizacije sredstava. Depozitne banke ne žele da se upuštaju u operacije, koje bi mogle da izazovu pomenutu pojavu.

Posmatrano sa aspekta participacije, načelno banke ne ulaze u participacije, ali to se ipak dešava. Prvi slučaj je kada jedna ili više banaka stvaraju novo preduzeće, najčešće banku sa ciljem da ono preuzme poslove do kojih dolazi depozitna banka, ali koji ne odgovaraju prirodi njihovih sredstava, i u koje ne želi da uđe. Takve participacije u kapitalu depozitne banke, nastoje da eliminišu, ne stvarnim napuštanjem poslova, već otpisivanjem bilansne vrednosti papira u kojima je izražen odnos participacije.

Drugi oblik participacije kod depozitnih banaka nastaje silom okolnosti. Kreditiranje jednog preduzeća, koje u normalnim prilikama odgovara strukturi sredstava banke, može u određenim prilikama da se imobiliše, i da tako dođe u situaciju suprotnu od bančine namere prilikom ulaženja u posao.

Poslovne banke vode drugu politiku u odnosu na finansijske operacije, ali je i ona osnovana na principu izbegavanja imobilizacije trajnog kapitala.

U finansijskim operacijama poslovnih banaka princip mobilizacije sopstvenih sredstava došao je do izražaja u svim oblicima poslova ove vrste. I operacije u vezi sa težnjom da se zadrži kontrola nad određenim brojem preduzeća i kod finansiranja postojećih preduzeća, i kod osnivanja novih preduzeća, javlja se ovaj princip.

---

[38] Vasiljević Kosta, Kreditni sistem i poslovni princip banaka u Francuskoj, Zavod za savremenu organizaciju poslovanja, Beograd, 1967.

Princip imobilizacije što manje sopstvenih sredstava dolazi do izražaja i pri finansiranju pojedinih preduzeća od strane poslovnih banaka. načelno se pristupa finansiranju samostalnih preduzeća koja su u stanju da posle kraćeg ili dužeg vremena izmire svoju obavezu, bilo na taj način što će pristupiti emisiji novog paketa akcija, ili što će obaviti emisiju obveznica.

Poslovne bake primenjuju princip što manje imobilizacije i kod garantovanih emisija. Ako se desi da pri emisiji akcija i obveznica jedne firme izvesna količina ne bude upisana, a banka je preuzela garanciju emisije, onda nastupa imobilizacija sredstava. Ta imobilizacija neće imati veliki značaj, ako imobilisana sredstva odgovaraju proviziji koja pripada banci za rad.

Ako zaostala emisija prelazi iznos dobitka, pristupa se plasiranju emisije preko berze i tom prilikom se obilno koristi propaganda kako bi se postigao što bolji uspeh.

Ovo je još samo jedan pokušaj da se napravi uporedni prikaz tradicionalnih, prema savremenim pristupima bankarstvu.

8.2.1. Kratkoročni kreditni poslovi za pravna lica

U prethodnim podtačkama ovog poglavlja dosta pažnje je posvećeno problematici kredita i kreditne politike, naš sledeći zadatak je detaljniji prikaz pojedinih najznačajnih vrsta kredita. U tom smislu dalja izlaganja i počinjemo sa jednom najrasprostranjenijom vrstom, a to su kratkoročni krediti za pravna lica.

Kreditni poslovi čine glavne bankarske poslove kojima banka aktivira prikupljeni finansijski potencijal, odnosno to je pozajmljivanje raznim nosiocima ekonomskog toka raspoloživog kreditnog potencijala. Struktura bilansa oblikuje se na finansijskom tržištu, čija su osnova kratkoročni depoziti i kratkoročni bankarski krediti, čemu treba dodati i prikupljene štednje.

Suština kredita i kreditiranja je njihov uticaj na količinu novca u opticaju, i to u trenutku kada se odobrava kratkoročni kredit. Zato je bitno i ukazati na podelu bankarskog kreditiranja na kratkoročno kreditiranje iz potencijala kratkoročnih depozita klijenata banke, koji imaju svoje račune kod banke, i kratkoročnih kredita centralne banke i drugih banaka. Odobravanjem kratkoročnog kredita banaka menja količinu novca

u opticaju i tako utiče na robno - monetarne odnose na nivou države. Ta činjenica je vrlo značajna u poređenju sa emisijom dugoročnih kredita, čiji izvori imaju za osnovu oročenu štednju, tako da se ustvari vrši samo preraspodela tih izvora, koja nema uticaja na nivo postojeće količine novca u opticaju.

Još jednom je bitno ukazati da banka odobrava kratkoročne kredite iz mobilisanih depozita po viđenju, kratkoročnih kredita od centralne banke i kratkoročnih kredita drugih poslovnih banaka.

Kod emitovanja kratkoročnih kredita, odnosno njihovog odobravanja, važno je poštovati načela likvidnosti i sigurnosti u poslovanju, kao i osiguranje urednog vraćanja uzetog kratkoročnog kredita. Za ispunjenje navedenog banka redovno analizira i ocenjuje kreditnu sposobnost budućeg korisnika kredita. To ostvaruje tako što analizira njegovo poslovanje, ocenjuje sposobnost povratka kredita u ugovorenom roku i iznosu.

Savremene banke imaju posebno organizovane službe koje analiziraju i ocenjuju kreditnu sposobnost, budućeg korisnika kredita, kako kroz neposredne odnose sa budućim klijentom, tako i preko posebnh organizacija koje se bave davanjem obaveštenja o poslovanju i kreditnoj sposobnosti. Bankarsko kreditiranje je dosta složen i stručno značajan specijalistički posao, zašta je neophodno široko teorijsko i praktično znanje i veštine.

Banka odobrava kratkoročne kredite iz raspoloživog kreditnog potencijala, vodeći računa o principima bankarskog poslovanja, zbog čega utvrđuje kreditnu sposobnost klijenata, i na osnovu toga donosi odluku o odobravanju kreditnog iznosa i vrsti kredita koji u zavisnosti od načina odobravanja i korišćenja može biti:

- kontokurentni kredit,
- akceptni kredit,
- eskontni kredit,
- lombardni kredit,
- rambursni kredit i
- avalni kredit.

Kontokurentni kredit je najčešći oblik kratkoročnog bankarskog kredita, a u pitanju je kredit po tekućem računu, koji banka odobrava kijentu do ugovorenog iznosa i sa ugovorenim rokom. Pošto klijent preko tekućeg računa kod banke ostvaruju svoje

finansijsko poslovanje, to znači da banka ima uvek uvid u njegovo poslovanje. Zaključen ugovor sa klijentom je pravna osnova kontokurentnog kredita.

Akceptni kredit je vrsta kredita kojim banka svom klijentu neposredno ne odobrava iznos kratkoročnog kredita, već koristi njegovu menicu povećavajući time njen bonitet, čime se omogućava trasantu menice dobijanje eskontnog kredita kod druge banke. Takve kredite banka odobrava svojim stalnim klijentima. Menicu klijent trasant, posle akcepta banke, koristi za plaćanje kupljenje robe i usluga, ili za dobijanje eskontnog kredita.

Eskontni kredit je u praksi široko rasprostranjen, a njegova osnovna karakteristika je dobijanje kratkoročnog kredita na osnovama nekog budućeg potraživanja na primer po menici. U pitanju je opcija da banka kupuje potraživanje pre njegovog dospeća, pa na vrednost otkupljenog potraživanja, banka daje diskont na dan kupovine umanjujući od nomnalne vrednosti kamatu, proviziju i troškove, a klijentu isplaćuje diskontovanu vrednost. U pravom smislu, kod eskonta u pitanju je kratkoročni kredit koji banka odobrava na osnovu meničnog pokrića.

Lombardni kredit je kratkoročni bankarski kredit, koji banka odobrava na osnovu založne realne pokretne vrednosti, kao što su zlato ili hartije od vrednosti. Kod tih kredita osnova je prometna vrednost robe koja se zalaže, a u zavisnosti od te vrednosti, odobrava se i iznos kredita.

Rambusni krediti su akceptni krediti koje banka odobrava uvozniku za plaćanje uvoza robe uz pokriće robnih dokumenata koji su preneti na banku. Kod ove vrste kredita uvoznik i izvoznik, ugovorom se obavezuju da će se plaćanje izvršiti akceptom rambusne banke, koji će zatim izvoznik kao prodavac eskontovati kod svoje banke ili ga dalje koristiti tokom plaćanja. Posmatrano sa aspekta obaveze rambusne banke i banke izvoznika, prema izvozniku može doći do sledećih situacija: opozivi neutvrđenih rambusa, kod kojih se rambusna banka ne obavezuje pismeno da će izvršiti akceptiranje menica; neopozivi nepotvrđeni rambus, kod koga se rambusna banka obavezuje da će dati akceptiranu menicu, a banka izvoznika odnosno prodavca ne obavezuje se da će je eskontovati; neopozivi i ne potvrđeni rambus, kod koga se rambusna banka obavezuje da će dati akcept na menicu, a banka izvoznika, odnosno prodavca da će izvršiti njen eskont.

Avalni kredit je vrsta kratkoročnog bankarskog kredita, preko koga banka obezbeđuje sigurnost klijentu na njegovu meničnu obavezu. Banka se obavezuje da će isplatiti menični iznos ako to ne uradi njen klijent.

Banke koriste sredstva pribavljena preko izdavanja obaveza da bi nabavile imovinu koja donosi prihod. Zato, aktiva (imovina) banaka se ponekad naziva i upotreba sredstava, dok su kamate ostvarene na imovini, osnova za ostvarenje dobiti banke.

Bankarska teorija smatra da su kratkoročni krediti bili osnov finansiranja trgovinske i komercijalne populacije, kao robnih hartija od vrednosti, čime su se sticali uslovi za odobravanje samolikvidirajućih kredita koji su pokriveni bonitetnim hartijama. Primarna funkcija banaka bila je kvantitativno usklađivanje kreditne ponude sa legitimnom tražnjom privrede za likvidnim resursima, a zadatak centralne banke bio je da se olakšaju procesi usklađivanja ponude i tražnje kredita.

Najnovija istraživanja pokazuju da se kratkoročna kreditna politika banaka posmatra kao deo kompleksne i globalne kreditne politike. Kreditna analiza i politika banka na području kraktoročnog kreditiranja obuhvata sledeće komponentne ocene kreditnog rizika, kreditne sposobnosti debitora i kreditne sposobnosti banke:[39]

1. Analiza kreditnog obima,
2. Analiza solventnosti debitora,
3. Kreditna sposobnost preduzeća i
4. Portfolio analiza.

Posmatrajući navedene komponente, uočava se da postoji čvrsta povezanost među njima, posebno kada je u pitanju kreditni rizik, određivanje uslova prihvatanja kreditnog zahteva, uslova i pravca alokacije kreditnih resursa i pristupa apsorbovanja eventualnih gubitaka banaka.

Analiza kreditnog obima predstavlja utvrđivanje realnosti kreditnog zahteva u pogledu egzaknosti potrebe preduzeća za dodatnim bankarskim resursima. Banka na bazi iskustva, već u prvom koraku vrši testiranje kreditnog rizika na osnovu procenjivanja stepena realnosti tražnje debitora za kreditima, kako bi se u ranim fazama analize odbacila nerealni i neprihvatljivi obimi kreditne tražnje.

---

[39] E.I. Altman: Menanaging the Commercial Landing Process, Aspinvall, 1985.

Bankarska analiza ima zadatak da utvrdi stepen neophodnog eksternog finansiranja preduzeća u određenom periodu. Polazna osnova za to je upoređivanje projektovanog i tekućeg obima resursa preduzeća kad bi se definisali potrebni iznosi eksternih izvora.

Posmatrano sa aspekta visine tekuće aktive, koja treba da se umanji za obim ukupnih tekućih izvora, dobija se obim eksternog finansiranja tekuće reprodukcije preduzeća. Opšta formula izračunavanja potrebnog obima eksternih (bankarskih) sredstava finansiranja preduzeća je kako sledi:[40]

$$\text{Obim potrebnih bankarskih izvora} = \left[\frac{\text{Tekuća aktiva}}{\text{Realizacija}} \times \text{Očekivane promene stope realizacije}\right] - \left[\frac{\text{Tekuća pasiva}}{\text{Realizacija}} \times \text{Očekivane promene stope realizacije}\right] - \left[\text{Obim neto dobiti} \times \text{Očekivana realizacija}\right]$$

Ovo je najgrublji prikaz potrebnih bankarskih izvora finansiranja preduzeća, što podrazumeva i dodatne analize i procene ukupnih izvora i plasmana sredstava.

Navedena formula, takođe se može koristiti i za šire prikazivanje potrebnih izvora finansiranja preduzeća, pri čemu se koriste spomenuti agregati, odnosno, profit umanjen za poreze i dividende. Bitno je napomenuti da u slučaju kada je kvantum ukupne aktive iznad odgovarajućg dela pasive, uvećane za iznos dobiti (profita) namenjenog za razvojna ulaganja, to je razlog da se preduzeće mora obratiti za dodatna bankarska sredstva. Banka ta sredstva može plasirati i kroz kratkoročne kredite. Za emisiju pomenutih sredstava od strane banke neophodno je da tražioci kredita moraju da zadovolje stroge kriterijume kreditne sposobnosti.

Kada je u pitanju način odobravanja kredita, značajno je istaći da postoji nekoliko faza koje se moraju ispoštovati, kada se kreditna praksa počinje primenjivati i to:

1. Postupak traženja kredita,
2. Način proveravanja kreditne sposobnosti tražilaca kredita,
3. Bankarsko - tehnički način puštanja sredstava u otpicaj za odobrene kredite i

[40] Jović Srboljub, Opet citirano delo

4. Oblici ugovora o kreditu.

Pravno lice (preduzeće A.D. ili D.O.O.) koje se opredelilo za kreditno zaduženje kod banke, mora da se pismeno obrati banci sa takvim svojim zahtevom. U svojim formalnim zahtevima, pravno lice navodi: visinu traženog kredita izraženog u novčanom iznosu, oblik u kojem želi da dobije kredit, obezbeđenja koja nudi kao sigurnost da će traženi kredit biti otplaćen, kao i rok otplate kredita koji će koristiti. Takođe banka zadržava pravo da među traženim podacima, zatraži i detaljniji pristup.

Prema sopstvenim normativnim aktima svaka banka, prilikom pripreme za obradu podnetih kreditnih zahteva, pristupa redovno svestranijem proveravanju kreditne sposobnosti tražioca kredita. Pod ovim pojmom podrazumeva se njegovo imovinsko stanje, njegova likvidnost, stanje u kome se nalazi privredna delatnost kojoj pripada, solidnost i urednost izmirivanja prethodnih obaveza, umešnost i stručnost obavljanja poslova, opravdanost i celishodnost predviđene namene. Pošto kredite ne odobravaju samo banke već i druge finansijske i nebankarske institucije, veoma je važno da se vodi računa o riziku kome se izlaže davalac kredita, kao i prodavac robe kada je prodaje na kredit nepoznatom kupcu bez potpuno sigurnih obezbeđenja.

Za odobravanje kredita važno je naglasiti, da pošto je izvršena provera kreditnih sposobnosti tražioca kredita (neposredno, posredno ili kombinovano), nadležni organ banke donosi konačnu odluku o podnetom traženju kredita. Kada banka odobri traženi kredit, ona o tome pismeno obaveštava korisnika kredita. Kada korisnik pismeno potvrdi da prihvata sve bančine uslove o odobrenom kreditu, i kada stavi banci na raspolaganje uslovljena obezbeđenja, smatra se da je ugovor o kreditu definitivno zaključen i tim momentom postoje operativan.

Ugovor o kreditu između banke i pravnog lica može biti sačinjen kao poseban, ili kao aneks već postojećeg, a podrazumeva se da je u pisanoj formi.

Kratkoročno kreditiranje pravnih lica u principu je usmereno na finansiranje cikličnih obima obrtnih sredstava i to iz razloga što pojedina od njih prolaze kroz periode angažovanja nadprosečnih i ispod prosečnih kvantitativnih veličina obrtnog kapitala. Za prve pomenute periode neophodna su dodatna finansijska sredstva, koja se jednim delom obezbeđuju kreditima banaka, a u drugom periodu, od stvorenog novca dolazi do razduživanja u bilansu pravnih lica. Takođe, smatramo da je bitno reći da pored

bankarskih, preduzeća mogu da koriste i robne kredite kod drugih pravnih lica, kao i druge oblike kratkoročnog kreditiranja. Ovde se dakle, radi o kratkoročnom kreditiranju koje je namenjeno za finansiranje deficita sredstava u tekućem poslovanju pravnih lica.

Bankarstvo razvijenih država koristi uglavnom dva oblika kratkoročnog kreditiranja pravnih lica:

- kreditne linije za pokrivanje njihovih sezonskih potreba i
- obnavljajuće (revolving) kredite za pokrivanje razvojnih i strukturnih potreba u obrtnim sredstvima.

Kada je reč o kreditnim menicama njihova karakteristika je da su one specijalni i efikasan način bankarskog finansiranja pravnih lica. To podrazumeva praćenje preduzeća određenom visinom finansijskih resursa, i njihovo aktiviranje u vremenskim intervalima, kada dođe do bilansnih deficita u tekućem poslovnaju. One su najčešće godišnji kreditni aranžmani sa određenim depozitom korisnika kredita kod banke, što podrazumeva i povoljniju kamatnu stopu. Kreditne linije se ugovaraju samo sa izuzetno kreditno sposobnim firmama, te zato za njih nije neophodno osiguranje za povraćaj kredita i smatra se da je nivo rizika minimalan.

Druga grupa pomenutih kredita, revolving, možemo reći predstavlja vrstu hibridnih kredita, koji ujedno imaju obeležja kratkoročnih i dugoročnih kredita. Veoma su pogodni za finansiranje obrtnih resursa i razvojnih programa preduzeća. Prosečni rokovi dospeća ovih kredita su dve do tri godine. Kod odobravanja ovih kredita banke kompleksnije ocenjuju kreditnu sposobnost tražioca kredita, zbog toga što mora da se sagleda uspešnost poslovanja za duži vremenski period. Najčešće se koristi procena kreditne sposobnosti i rizika, putem analize novčanih tokova firme i njihovih očekivanih stopa prihoda.

8.2.2. Dugoročni kreditni poslovi pravnim licima

Dugoročno kreditiranje, predstavlja vrste kredita koji su odobreni na duži rok, i u tom smislu su specifični po funkcijama u odnosu na kratkoročne, odnosno u osnovi se razlikuju. Već smo naglasili, ali smatramo da radi poređenja moramo istaći da su kod kratkoročnog kreditiranja u pitanju poslovi kod kojih nastaje nova količina novca u

opticaju, a dugoročno kreditiranje obuhvata poslove posredovanja i mobilnosti štednje. Zajednočko obleležje oba pomenuta oblika kreditiranja je njihov uticaj na likvidnost ekonomije. Kratkoročni krediti vezani su za tekuće finansiranje i svrha im je osiguranje tekuće likvidnosti, odnosno održavanje aktivnosti u proizvodnom ciklusu i prometu na kraći rok. Dugoročno kreditiranje uvek se odnosi na ulaganje u realne i finansijske investicije, koje posredno utiču i na likvidnost poslovnog toka. Na osnovu pomenutih razlika jasno se može konstatovati funkcija i značaj dugoročnog kreditiranja za razvoj ekonomije kao celine.

Sama činjenica da se dugoročnim kreditima finansiraju ulaganja u realne investicije, uslovljava i principe po kojima se ta ulagnaja mogu finansirati od prikupljene štednje. Očigledno je da ta sredstva predstavljaju finansijski potencijal sa kojim se raspolaže za kreditiranje na duži rok. Suština dugoročnog bankarskog kredita je posredovanje banke između klijenata koji stvorenu štednju ne troše na sopstvene realne investicije, i klijenata kojima nedostaje finansijska pomoć za finansiranje njihovih realnih investicija, te zato ta sredstva pozajmljuju od banaka u obliku kredita. Banka u ovakvom slučaju prenosi kupovnu moć prvih, odnosno štedno suficitarnih, na druge, štedno deficitarne klijente, i na taj način, taj kreditni posao ne utiče na postojeći nivo količine novca u otpicaju.

Sledeća specifičnost dugoročnog kreditiranja odnosi se na izbor svrhe kreditiranja, odnosno ulagnaja. Prikupljena štednja u finansijskom potencijalu banke ulaže se u finansiranje realne aktive, pa je veoma važno da banka unapred utvrdi, da li će ta ulagnaja biti profitabilna, kvalitetna i rentabilna i hoće li imati sigurnu realizaciju na domaćem i inostranom tržištu. Da bi se dobio realan odgovor na ova pitanja, značajno je analizirati predmet investiranja koji se kreditira, očekivanu produktivnost i rentabilnost proizvodnje i pripadajuće troškove. To su glavne determinante koje opredeljuju vraćanje dugoročnog kredita u ugovorenom roku. Karakteristike finansiranja na bazi dugoročnog bankarskog kredita uticale su i na evoluciju dugoročnog kredita.

U cilju boljeg razumevanja problematike kredita i kreditiranja moramo dati još nekoliko uporednih prikaza dvaju glavnih kredita: kratkoročnih i dugoročnih. Kod prvih, kao što smo uočili, izvori za bankarsko kreditiranje su kratkoročni depoziti, kratkoročni krediti kod centralne banke i kratkoročni krediti kod drugih banaka (međubankarsko

kreditiranje), dok kod dugoročnog kreditiranja, izvori su zapravo sredstva (iznosi) viškova štednje koja je na raspolaganju za dugoročna ulaganja, koja se prikupljaju kroz raznovrsne oblike dugoročnih pasivnih bankarskih poslova.

Kada se analizira kretanje dugoročnih pozicija finansijskog potencijala, može se uočiti da se prikupljanje štednje obavlja najvećim delom u samim ekonomskim institucijama, kao i od pojedinaca, odnosno u sektoru porodične štednje. Kapital potreban za finansiranje investicija formira se i kroz emisiju različitih vlasničkih i dužničkih finansijskih oblika. Regulisanje ovih oblika finansiranja kao i povećanje finansijskog potencijala banaka, određuje tržište kapitala, što za rezultat ima koliki će očekivani profit ulagačima pripasti.

Kod dugoročnog kreditiranja nisu u pitanju samo vrste bankarskih kredita, koji imaju svoje osobenosti u odnosu na kratkoročna, i to po roku trajanja odobrenog kredita, već je u pitanju i vrsta kredita, koja se svojim specifičnostima i funkcijama u osnovu razlikuje od kratkoročnog bankarskog kreditiranja. Znamo da su kratkoročni krediti uglavnom emitovani radi poboljšanja likvidnosti klijenata, kao i za promet na tržištu, dok se dugoročni krediti odnose na one koji finansiraju investicije u realnu aktivu.

U zavisnosti od načina odobravanja i svrhe za koju se emituju, dugoročni krediti mogu se svrstati u dve osnovne vrste:

- hipotekarne i
- investicione kredite.

Hipotekarni krediti odobravaju se na osnovu zaloga nekretnina klijenta koji traži kredit, a visina kredit azavisi od vrednosti založene nekretnine. U zavisnosti na način otplate hipotekarnog kredita, možemo ih klasifikovati na:

- hipotekarne kredite koji se otplaćuju po isteku roka koji je ugovoren u celokupnom iznosu (fiksna hipoteka) i
- hipotekarne kredite koji se otplaćuju po amortizacionom planu otplate anuiteta.

Investicioni krediti odobravaju se za finansiranje razvoja i oni su dugoročni, pa zato je neophodna njihova procena rizika u budućnosti. Zato je značajna dinamika te otplate.

Dugoročnim kreditiranjem finansira se fiksna aktiva, koja podrazumeva da su u pitanju duži periodi na koje se preduzećima odobravaju pomenuti krediti, što znači da se ne može vršiti konverzija aktive za izvor povraćaja dugoročnih kredita. Izvori otplate ovih kredita su formirani neto prihodi, odnosno prinosi pravnog lica investitora. Tim izvorima treba pridodati i amortizaciju čime se dolazi do stavke ukupni izvora za pomenute namene. Kao što smo već naglasili uz prikazane izvore, relevantni indikator potencijala za otplatu kod dugoročnih kredita pravnih lica, predstavlja se ukupni novčani tok, koji obuhvata zbir priliva novčanih fondova po osnovu ostvarenih prinosa i obračunate amortizacije fiksne aktive. Takođe, smatramo da je značajno istaći da deo neto prinosa (dobiti, profita) se koristi za otplatu kamate, a da amortizacioni iznosi mogu biti upotrebljeni za otplatu kredita.

Kada je u pitanju faktor obezbeđenja i osiguranja dugoročnih kredita, on je znatno izražen kod ove vrste kredita. S tim u vezi banke nastoje da već i pre početka odobravanja dugoročnih kredita, uz razne vrste instrumenata obezbeđenja i sopstvenog osiguranja, ograniče visok nivo postojećeg rizika kod ovih kredita. U praksi su najčešći oblici obezbeđivanja i osiguranja kredita sledeći: polaganje odgovarajućeg iznosa finansijskog učešća korisnika kredita, zalaganje određenog oblika aktive i osiguranje kod osiguravajućih institucija. Pomenuti oblici obezbeđenja uvek povećavaju troškove finansiranja, i tako utiču na korigovanje obima kredita ili pak ugovorene kamatne stope.

Posmatrajući problematiku dugoročnog kreditiranja ne može se zaobići uspešnost poslovanja banke koja odobrava pomenute zajmove pravnim licima. Zato ćemo uz iskazane preduslove za dobijanje kredita budućih korisnika, ukazati na određene karakteristike kreditora. Pre svega obim i struktura aktive treba da pokažu sposobnost banke da dugoročno finansira određeni program i to na bazi stepena obnavljanja potencijala, likvidnosti i očekivanih gubitaka po osnovu rizika loših kreditnih plasmana.

Kod ocene kreditne sposobnosti investitora naglasak je na:[41]

- analizi rentabilnosti (profitabilnosti) poslovanja,
- kvalitetu poslovne strategije i
- politici i stopi kapitalizacije bilansa

[41] Jović Srboljub: Opet citirano delo

Stepen rentabilnosti preduzeća u dosadašnjem poslovanju predstavlja grub, ali pouzdan indikator stabilnosti i uspešnosti poslovnog sistema. Kada je u pitanju novootvoreno preduzeće, ovaj indikator ne postoji, pa je i to jedan od razloga, što se ulaganja u njih smatraju izuzetno rizična. Fizionomija, struktura i adaptabilnost poslovne strategije i politike, takođe su dobri indikatori ocene pefomansnosti jednog poslovnog sistema. Stopa kapitalizacije predstavlja indikator stabilnosti i krajnji izvor za naplatu plasiranog zajma. Ukoliko se kreće na nivou proseka, ili iznad proseka odgovarajuće grane, kojoj pripada investitor, što znači da je debitor sposoban za otplatu kredita.

Kada je u pitanju kvalitet poslovne strategije on se odnosi na skup indikatora kreditne sposobnosti debitora (investitora), i podrazumeva stepen kompetitivnosti na tržištu, tehničko - tehnološku opremljenost kapaciteta, kao i stepen promenljivosti ekonomskih uslova poslovanja grane ili sektora odgovarajućeg debitora. Poseban akcenat se daje adaptacionoj sposobnosti, stepenu inovacija i timskom kreiranju poslovnih poteza.

Politika i stopa kamatalizacije bilansa obuhvata elemente koji se odnose na stopu rasta obima proizvodnje pravnog lica u dosadašnjem periodu, zatim stepen likvidnosti i solventnosti, kao i službu servisiranja dugova i otplatni potencijal, a takođe i stepen zaštićenosti ili subvencionisanja od strane države. To znači da je neophodno usmeriti pažnju na analizu osnovnih determinanti uspešnosti, razvoja i tržišne propulzivnosti preduzeća.

Dugoročno kreditiranje, odnosno investiciona aktivnost podrazumeva vrlo složenu oblast funkcionisanja privrede, i ono nosi visok rizik ulaganja, i po pravilu angažuje krupne kvantume društvene akumulacije, čime određuje i njen kvalitet. Za racionalnost investicionih sektora, bitno je spomenuti efikasnost privređivanja mikroekonomskih subjekata i makroprivrede.

Pošto je problematika kojom se ova podtačka osmog poglavlja bavi veoma značajna i sa aspekta državne ekonomske politike, smatramo da je značajno spomenuti i princip posebnog nadzora i kontrole nad dugoročnim kreditiranjem, što podrazumeva primenu efikasnih metoda i tehničkih pristupa kod aktivizacije investicionih projekata. Pomenuti princip ima za cilj skraćivanje rokova vezivanja investicionih resursa, kada ne postoje prinosi, već samo troškovi, kao i pokušaj ranijeg ekonomskog aktiviranja i ostvarivanja većih neto prinosa.

8.2.3. Kreditiranje stanovništva

Kreditiranje stanovništva, ili kako se još može nazvati i drugim imenom, a suština je ista, potrošački krediti, razlikuju se od ostalih oblika kreditiranja, o kojima je bilo više reči u predhodnim podtačkama ovog poglavlja. Pre svega, posmatraćemo ih kao celinu koja je po strukturi razvrstana u nekoliko grupa, bez oštre podele na njihovu ročnost trajanja (misli se na kratkoročne i dugoročne). Ovo kreditiranje se vrši prodajom robe na otplatu i odobravanjem bankarskih kredita za kupovinu robe. Prodaja robe na otplatu je ustvari kredit prodavca (proizvođača ili trgovca) kojim oni prodaju robu, i tako je isporučuju kupcu, koji je plaća u ratama. Bankarski potrošački kredit za kupovinu robe ne razlikuju se bitno od tehnike odobravanja ostalih kredita. Kod njih kao osiguranje u principu je blanko menica.

Ekonomska uloga ovih kredita je podsticanje potrošnje robe preko kupovne moći potrošača, kojom oni u trenutku kupovine raspolažu. Na taj način potrošački krediti s jedne strane omogućavaju bržu realizaciju proizvedene robe i usluga i na taj način se intezivira ekonomski tok, a sa druge strane čini se ustupak potrošaču da kupuje robu za koju sa aspekta vrednosti u momentu kupovine nije raspolagao potrebnom kupovnom moći.

Sa aspekta monetarne pozicije, dakle, potrošački kredit, kao i drugi krediti, sa jedne strane učestvuju u stvaranju količine novca u opticaju, a sa druge strane, kada je u pitanju kupovna moć koja se realizuje pre nego što je dohodak ostvaren, to utiče na povećanje brzine obrta novca. To istovremeno utiče i na opšti nivo cena. Ako se zna da se pri odobravanju potrošačkog kredita stvara kupovna moć, a kod njegove otplate se poništava kupovna moć, dok se u situaciji porasta iznosa neotplaćenog duga po osnovu potrošačkog kredita dolazi do povećanja količine novca u opticaju.

Zbog svega navedenog možemo reći da je promena količine novca u opticaju preko potrošačkih kredita određena iznosom potrošačkog kredita, koji su neposredno ili posredno finansirale poslovne banke.

Uticaj potrošačkih kredita na brzinu obrta novca povezan je sa delovanjem potrošačkog kredita na količinu novca u opticaju. Ako je potrošački kredit u potpunosti iz bankarskih izvora, onda to nema uticaja na brzinu obrta novca, ako ona nije imala uticaja

na stopu upotrebe novca koji nije nastao emisijom potrošačkih kredita. Međutim, ako potrošački kredit nije bankarskog porekla, brzina obrta novca značajno će porasti, uz ostale okolnosti koje ostaju iste. Pošto u praksi potrošačke kredite odobravaju i banke, kao druge institucije, jasno se može ustanoviti uticaj ovih kredita na brzinu obrta novca. Uz uticaj centralne banke moguće je sa aspekta brzine opticaja identifikovati dva slučaja u praksi.

Prvi je da se tokom pune zaposlenosti ostvaruje politika povećanja kvantitativnog obima potrošačkih kredita, a onda će doći i do povećanja količine novca u opticaju, što za rezultat može imati i veću brzinu obrta novca. To proizilazi iz strukture potrošačkog kredita, gde broj otplata znatno povećava broj obrtaja, odnosno tada se umesto jedne otplate obavlja više sukcesivnih otplata. Kako pri tome raste i količina potrošačkih kredita, proizilazi da se nije povećao samo broj, nego i vrednost obavljenih transakcija. Kako u praksi potrošački kredit povećava kupovnu moć potrošača, a to često nije praćeno proširenjem proizvodnih kapaciteta roba, dolazi do povećanja cena robe i usluga, što je posledica važenja zakona ponude i tražnje. Druge ekonomske veličine, kao što su promene u ponašanju sa aspekta raspolaganja novcem, nisu značajan korektivni učesnik.

Drugi slučaj možemo reći nije čisto ekonomske prirode, zbog toga što potrošački krediti imaju i druge uticaje, pre svega to je sklonost ka kupovini, kao i često neekonomsko ponašanje pojedinaca, što ih dovodi u tešku finansijsku situaciju, koja može imati i šire društvene implikacije. To se pre svega odnosi na društvo gde su plate na nižem nivou, kao i njihovom neizvesnošću isplate, što na neki način relativizuje savremenu strukturu potrošačkog kredita pri njegovom odobravanju i otplati.

Bankarsko kreditiranje stanovništva ovaj rad će posmatrati sa aspekata koje su u svojim delima prikazali naši poznati profesori za oblast bankarstva.[42]

Prema prvom autoru kreditiranje stanovništva podeljeno je u dve velike grupe kredita:

1. Potrošački krediti i
2. Hipotekarni krediti

[42] Ćirović, Milutin, Bankarstvo, Naučno društvo Srbije, Beograd 2007. Jović, Srboljub, Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

Savremeni uslovi poslovanja banaka sve više su orijentisani ka kreditiranju stanovništva, a kao jedan od razloga je manja osetljivost građana na visinu kamatne stope, od pravnih lica, zato što su tu u pitanju manji iznosi, tako da građane više interesuje iznos mesečne otplate rate kredita. Takođe, kreditiranjem banke nastoje da učvrste finansijske veze sa domaćinstvima u obliku držanja depozita kod odgovarajuće banke, na osnovu čega banke stvaraju stabilne i relativno jeftine izvore sredstava. Glavne vrste potrošačkih kredita su kako sledi:

- krediti za kupovinu automobila,
- krediti za kupovinu kućnih aparata,
- krediti za kupovinu nameštaja,
- krediti po osnovu kreditnih kartica,
- krediti po tekućim računima i
- gotovinski (keš) krediti

Krediti za kupovinu automobila odobravaju se sa rokom vraćanja do 5 godina i sa anuitetnim planom mesečne otplate. Krediti za kupovinu kućnih aparata i nameštaja, takođe se otplaćuju preko mesečnih rata. Gotovinski krediti se obično vraćaju odjednom. Krediti po osnovu zaduženja po kreditnim karticama kao i oni po osnovu prekoračenja po tekućim računima, svrstavaju se u revolving kredite, što znači da se zaduženja mogu obnavljati, ali do ugovorenog limita.

Banke odobravaju auto kredite građanima direktno ili preko dilera. U drugom slučaju, dileri prodaju automobile na kredit kupcima, ali oni diskontuju dokumenta koja reprezentuju ove kredite kod banke. U stvari tako dileri i pored neposrednog kreditiranja kupaca, dobijaju likvidna sredstva od banaka sa kojima imaju unapred ugovoreni kreditni aranžman. U takvoj situaciji diler naplaćuje od kupca višu kamatnu stopu, od one koju on plaća banci. Visina kamatne stope koju diler plaća banci zavisi od toga da li rizik naplaćenja od strane kupca snosi diler ili je taj rizik prenet na banku. Kada je u pitanju drugi slučaj, kamatna stopa koju naplaćuje banka od dilera je viša, što znači da se topi odnos između aktivne i pasivne kamatne stope za dilera.

Nastavljajući prikaz potrošačkih kredita prema citiranom autoru, može se tvrditi da banke u novije vreme vrše veliku ekspanziju na polju platnih kartica, pri čemu su posebno zainteresovane za kreditne kartice, zato što one povlače zaduženja građana.

Banke mogu da izdaju sopstvene kreditne kartice, ali takođe vrše uslužne aktivnosti za najpoznatije kreditne kao što su Visa i Mastercard. U tom slučaju banke plaćaju kompanijama koje emituju ove kartice jednokratnu članarinu kao i godišnju proviziju koja zavisi od broja klijenata banke koji aktivno koriste karticu. Smatra se da su poslovi oko kreditnih kartica najprofitabilniji za banke.

Postoje kritike, čak i u visokorazvijenim zemljama da su kamatne stope na potrošačke kredite suviše visoke. Međutim, odgovor na to pitanje je da su rizici na zajmove domaćinstvima viši nego kod zajmova kompanijama. Takođe se ukazuje da su manipulativni troškovi po jednom potrošačkom kreditu dosta visoki. Iz tog razloga su banke zainteresovane da se relativno mali iznosi pojedinačnih potrošačkih kredita kompenzuju velikom masom takvih kredita.

Kreditna analiza individualnih tražioca kredita bitno se razlikuje od kreditne analize koja se odnosi na kompanije koje se obraćaju bankama za kredit. Ta sama razlika proističe iz činjenice da postoji velika masa individualnih tražilaca kredita za razliku od znatno manjeg broja kompanija.

Za analizu kreditne sposobnosti građana banke akcenat daju na tri faktora:

- karakter tražioca kredita,
- dohodak tražioca kredita i
- koletaral ili drugi oblici garancija

Karakter tražioca kredita bitan je, zato što ukazuje da li dužnik ima visok stepen odgovornosti da vrati kredit u roku sa kamatom.

Dohodak tražioca kredita, bitan je za sagledavanje stvarne mogućnosti vraćanja traženog kredita. Visina primanja je osnova za utvrđivanje visine mesečnih rata koje je dužnik sposoban da plaća banci iz svog tekućeg priliva.

Kolateral (pokriće) je sekundarni izvor za naplatu duga, ukoliko dužnik ne izvršava svoje dužničke obaveze prema banci. To može da bude hipoteka na pokretnu imovinu za koju je kredit korišćen (auto). Specifičan oblik pokrića rizika za banke su žiranti koji garantuju isplatu duga banci i u slučaju neizvršenja tih obaveza, preuzimaju na sebe isplatu ostatka duga.

Kako smo već napomenuli za svrstavanje ovih vrsta kredita bitna je i druga grupa, a to su hipotekarni krediti. Ovaj oblik kreditiranja ima visoko učešće u zajmovnom

portfoliju banaka u razvijenim zemljama. To su zapravo kreditni zajmovi za finansiranje izgradnje stanova i stambenih objekata. Rokovi otplate ovih kredita su i do 30 godina, uz uslov da se otplata vrši na osnovu anutetnih programa u mesečnoj dinamici. Ovi zajmovi daju se na bazi hipoteke koja predstavlja realno imovinsko pokriće za odobreni bankarski stambeni kredit.

Kod hipotekarnih kredita za nepokretnosti postoji još jedan bitan momenat koji se sastoji u sekjuritizaciji. To je u stvari situacija da banke mogu da prodaju deo svojih hipotekarnih dugoročnih zajmova i da na tim osnovama, preko pula takvih zajmova grupe banaka, neka finansijska institucija emituje obveznice koje zatim prodaje institucionalnim investitorima. Tada deo bankarskih zajmova sa najdužim rokovima dospeća može da bude brzo pretvoren u novac preko sekundarnog tržišta. Tako se u stvari vrši ponovno kreiranje kreditnog potencijala banke, koji je već bio plasiran preko investicionih kredita za nepokretnosit.

Drugi citirani autor iz prethodne fusnote strukturu bankarskog kreditiranja stanovništva, u odnosu na njihovu prethodnu klasifikaciju malo je proširio i ona obuhvata tri grupe osnovnih kreditnih plasmana:

1. Potrošački krediti,
2. Stambeni krediti i
3. Krediti farmerima i malim preduzećima

Potrošački krediti imaju standardizovane i relativno uprošćene metode kreiranja u principu najkraće rokove otplate (prosečno 24 meseca) i manje pojedinačne obime.

Stambeni krediti kod većine razvijenih zemalaja u savremenim uslovima dobili su na značaju, što je i razlog više da banke u svom poslovanju vrše značajnije angažovanje svojih finansijskih resursa, kako bi zadovoljile tražnje domaćinstava za kreditima ove namene.

Agrarne kredite odobravaju uglavnom manje banke, čime se i potvrđuje već izrečena njihova funkcija u odnosu na veće banke.

Principijalno posmatrajući praksu emitovanja potrošačkih kredita dolazimo do zaključka da banke odobravaju direktne i indirektne kredite pomenute vrste. Prva vrsta se odobrava na osnovu individualnih kreditnih zahteva klijenata banke. Indirektno kreditiranje potrošača realizuje se preko bankarskih otkupa robnih hartija od vrednosti

potrošača od trgovinskih ili uslužnih organizacija. Ovaj obim kreditiranja u savremenim uslovima dobija sve veći značaj i služi za finansiranje trajnih potrošnih dobara veće vrednosti.

Stambeno kreditiranje pripada grupi dugoročnog finansiranja stanovništva (domaćinstava) i može da sadrži nekoliko varijanti investicionog ulaganja ovog bankarskog sektora, kao i specijalizovanih finansijskih institucija. Kada su u pitanju ovi krediti značajno je naglasiti prisustvo većeg stepena rizika, u poređenju sa ostalim oblicima kreditiranja, što je posledica dužeg perioda vezivanja sredstava. Takođe, za stambeno kreditiranje važan momenat je i dobra procena imovine koja je podloga za osiguranje zajma. Imovina koja predstavlja hipoteku je krajnji izvor pokrića kreditne obaveze. Egzatna procena imovine služi za dobro osiguranje zajma i predstavlja osnovicu za utvrđivanje njegovog obima. Za stambene kredite bitna karakteristika je utrživost, odnosno likvidnost kreditnih institucija. Osnovni preduslovi za tržišni transfer ovih zajmova su zadovoljavajući bonitet hartija od vrednosti i osiguranje plasiranih zajmova. U tom smislu značajno je da komponenta utrživosti predstavlja vrlo nizak kreditni rizik.

Posmatrajući strukturu navedene klasifikacije dolazimo do grupe agrarnih zajmova. Finansijska teorija i praksa smatraju da ova vrsta zajmova čini najstarije oblike bankarskog kreditiranja. Kreditna analiza u oblasti ovog sektora vrlo je specifična zbog visokog stepena rizika i otežanosti utvrđivanja profitabilnosti agrarnih domaćinstava. Agrarni krediti uglavnom obuhvataju tekuće finansiranje, kratkoročno kreditiranje aktive, kao i dugoročno finansiranje kapitalnih ulaganja. Najveće učešće u strukturi ovih kredita odnosi se na kreditiranje tekućih izdataka, odnosno kratkoročno finansiranje, dok je najmanje emitovano dugoročnih kredita.

Kada je u pitanju globalno regulisanje potrošačkih kredita, značajno je napomenuti dva bitna faktora: ostvarivanje adekvatnog obima i kvaliteta kreditnih resursa za finansiranje potrošačkih rashoda, kao i održavanje zadovoljavajuće stabilnosti finansijskog sistema.

8.3. Posredovanje u platnom prometu i čekovni promet

Posrednički bankarski poslovi su oni u kojima se banka ne javlja ni kao dužnik, niti pak kao poverilac, već kao posrednik koji za svoje klijente obavlja određeni posrednički posao za proviziju, ili drugu ugovorenu naknadu. Razvoj posredničkih, odnosno neutralnih bankarskih poslova povezan je sa razvojem robnog prometa i finansijskog prometa, koji je doneo bankama obavljanje raznovrsnih posredničkih poslova na finansijskom i robnom tržištu. Ta činjenica govori da su posrednički poslovi značajno povezani sa pasivnim i aktivnim bankarskim poslovima. Pomenuta povezanost posredničkih poslova sa poslovima imobilizacije i poslovima kreditiranja, značajna je za ekonomsku funkciju ovih poslova. Kvalitet, ažurnost i brzina pri obavljanju posredničkih poslova, neposredno utiče na intenzitet, kvalitet i kvantitet pasivnih i aktivnih bankarskih poslova i zajedno sa njima stvaraju ulogu banke, koja ona ima u ekonomskom toku.

Posrednički poslovi obuhvataju sledeće aktivnosti:

1. Posredovanje u platnom prometu,
2. Upravljanje hartijama od vrednosti (depo poslovi),
3. Kupovanje i prodaju vrednosnih papira, deviza, valute, i dragocenih metala za tuđi račun,
4. Preuzimanje jemstva i posredovanje kod izdavanja vrednosnih papira,
5. Otvaranje akreditiva i izdavanje kreditnih pisama.

Platni promet podrazumeva sva plaćanja koja se obavljaju između učesnika u platnom prometu, a nastaju kao rezultat pravnog odnosa. Posmatrano uopšteno, platni promet podrazumeva isplatu svih finansijskih obaveza preko neposrednog i bezgotovinskog plaćanja preko računa ličnosti koje učestvuju u plaćanju.

Platni promet, kao bankarski posao podrazumeva sva plaćanja koja se obavljaju preko banke. Zato je to posrednički bankarski posao u kome banka ima posredničku ulogu plaćanja između klijenata koji se pojavljuju u tom poslu. Plaćanja se mogu svrstati kako sledi:

- gotovinska, odnosno plaćanja na blagajni banke,
- prenos iznosa sa jednog računa koji je kod banke bio otvoren na drugi račun,

- inkaso su poslovi kod kojih klijent daje banci nalog da na osnovu dostavljenih dokumenata (menice, čeka, kreditnog pisma ili akreditiva) izvrši plaćanje u gotovini.

Kod gotovinskog plaćanja banka na svojoj blagajni obavlja uplate i isplate za račun svojih klijenata. Pored nesporedne isplate na blagajni banaka u gotovinski platni promet ulaze i plaćanja kod kojih vlasnik računa kod banke izdaje banci nalog da na teret depozita isplati putem druge banke određeni iznos drugom klijentu u gotovini. Tada banka obavlja plaćanje po nalogu svog klijenta posredstvom druge banke.

Bezgotovinskim plaćanjem banka prenosi, odnosno knjigovodstveno prikazano, preknjižava određeni iznos s jednog na drugi račun bez upotrebe gotovine. Bezgotovinsko plaćanje ne može se obaviti prenosom određenih iznosa sa jednog na drugi u istoj banci i prenosom sa računa klijenta kod jedne banke na račun drugog klijenta kod druge banke. Obzirom na rezidentnost pravnih i fizičkih lica koje učestvuju u platnom prometu i rezidentnost banaka koje učestvuju u platnom prometu, platni promet se deli na:

- Unutrašnji platni promet, i
- Platni promet sa inostranstvom.

Podela platnog prometa na domaći promet sa inostranstvom nije samo formalna, već za osnovu ima različite vrste finansijskih oblika preko kojih se plaćanja obavljaju u organizaciji platnog prometa.

U dosadašnjem prikazu bankarskog poslovanja istaknuta je važnost i značaj platnog prometa u plaćanju njenih klijenata. Bezgotovinsko plaćanje preknjižavanjem sa jednog računa na drugi u banci, važan je učesnik u razvoju ekonosmkog sistema i osnova savremenog monetarnog sistema. Dobro organizovan platni promet je preduslov za uredno funkcionisanje ekonomskog finansijskog sistema i osnova savremenog monetarnog i kreditnog sistema. Dobro organizovani promet je preduslov za uredno funkcionisanje ekonomskog i finansijskog sistema, kao i za racionalnu i ekonomičnu upotrebu raspoloživog iznosa količine novca u opticaju. Ekonomski značaj funkcionalnog platnog prometa odražava se na različite načine na ekonomski tok. Posredujući u bezgotovinskom plaćanju svojih klijenata, banka ubrzava realizaciju ekonomskog toka i

time neposredno utiče na povećanje koeficijenata obrta kapitala, čime smanjuje potrebnu količinu kapitala smanjujući i fiksne troškove, što se pozitivno odražava na stepen rentabilnosti. Smanjujući transakcione troškove koje bi učesnici u platnom prometu imali kad bi platni promet izvršavali samo gotovinskim plaćanjem i neposrednim individualnim plaćanjem bankama, što istovremeno ubrzava obrt količine novca u opticaju, čime se omogućava kompenzacija kod plaćanja, i tako izvršava više plaćanja istom količinom novca, što ima i uticaja na povećanje kreditnog potencijala banaka.

Navedene prednosti bezgotovinskog platnog prometa preko banaka uticale su na koncentraciju monetarnih depozita i grupisanje klijenata kod sigurnih i likvidnih banaka, koje zahvaljujući toj činjenici šire mrežu svojih organizacionih jedinica i tako podstiču bezgotovinski platni promet, koji obezbeđuje koncentraciju finansijskih viškova u finansijskom potencijalu, što takođe obezbeđuje i kontrolu klijenata.

Kvalitet bankarskog prometa koji je u ovom delu opisan zavisi od sledećih faktora:

- broja banaka i njihovih organizacionih jedinica koje učestvuju u platnom prometu,
- broja otvorenih računa klijenata kod banaka,
- organizacije obračunskih mesta u platnom prometu između banaka,
- zakonske regulative platnog prometa između klijenata i banaka, kao i između banaka nosilaca platnog prometa.

Od svih navedenih učesnika u platnom prometu posebno je značajno istaći obračun izvršenog platnog prometa između banaka, i to iz razloga što od kvalitetne i svrsishodne organizacije zavisi i brzina i smisao samog platnog prometa.

Upravljanje hartijama od vrednosti, odnosno poslovi sa depoima su neutralni bankarski poslovi u kojima banka prima na čuvanje i upravljanje pokretnih vrednosti. To su različiti finansijski oblici: menice, obveznice, polise osiguranja i dr. Sem finansijskih oblika to može biti i: zlato, nakit, kao i predmeti od drugih plemenitih metala. Primljene vrednosti banka čuva i o njima se brine prema ugovoru sa deponentom. Kod hartija od vrednosti banka može da preduzme obavezu čuvanja i upravljanja vodeći računa, o dospelim kuponima, amortizovanim obveznicama i ostalim promenama koje se dešavaju

tokom deponovanja pojedinih vrednosnih papira. Deponent može kod banke da deponuje i zapečaćeni depozit (zatvoreni depozit), kao i nezapečaćeni depozit (otvoreni depozit). Takođe, treba napomenuti da banka, sem primanja depozita u finansijskim oblicima na čuvanje i upravljanje, može svojim klijentima iznajmljivati sigurnosne ormariće u koje oni sami polažu vrednosti, pri čemu jedan ključ tog ormarića ima klijent, a drugi banka.

Kupovanje i prodaja vrednosnih papira, deviza, valuta i dragocenih metala za tuđi račun, je posao u kojem banka za klijenta kupuje ili prodaje te vrednosti na berzi. To je vrlo važan posao za banke, a ulaganje u vrednosne papire je važan posao i za klijente kao i za banku. Po nalogu klijenata banka kupuje i prodaje njihove vrednosne papire, pri čemu je nalog klijenta limitiran ili slobodan. Kod limitiranog naloga banka prodaje ili kupuje vrednosne papire prema svojoj slobodnoj proceni vodeći računa o interesima klijenata. Za izvršene poslove kupovine i prodaje vrednosnih papira banke naplaćuju proviziju kao prihod iz poslovanja.

Preuzimanje jemstva i posredovanje kod izdavanja vrednosnih papira je posao kojim se banka obavezuje da će na osnovu jemstva određenom klijentu isplatiti iznos naveden u ugovoru o jemstvu ukoliko to ne učini klijent za koga banka jemči. Kao pokriće za jemstvo služi iznos koji klijent drži na računu kod banke, ili kredit koji je banka odobrila tom klijentu. U tom poslu banka je posrednik.

Otvaranje akreditiva i izdavanje kreditnih pisama, su bankarski posrednički poslovi u unutrašnjem i međunarodnom platnom prometu. Otvaranje akreditiva i izdavanje kreditnih pisama su veoma važni za finansijsku podršku klijentu, i podrazumevaju brzo i kvalitetno izvršavanje plaćanja i u robnom prometu, kao i u specifičnim slučajevima plaćanja kod kojih prednosti ovih instrumenata dolaze do izražaja.

Kada je u pitanju čekovni promet, bitno je istaći da je ček posebna vrsta pismene uplatnice koja se po pravilu izdaje na jednu banku kod koje izdavalac čeka poseduje raspoloživo potraživanje. Po prirodi čeka kao uplatnice, plaćanje je izvršeno tek kad banka na koju je ček izdat izvrši njegovu isplatu.

Ako korisnici naplaćuju čekove u gotovom novcu, onda čekovni promet nema naročitog značaja sa opšte privrednog stanovišta. Opšta ekonomska korist, javlja se samo

onda, ako se iznosi čekova preknjižavaju sa računa izdavaoca čeka na račun njegovog vlasnika.

Pored svih prednosti čekovnog plaćanja, kada su u pitanju sitna plaćanja tu je efektivni novac u prednosti. Značajno je ukazati, da novčanice kao zakonsko sredstvo plaćanja predstavljaju definitivan novac, što se za ček ne može reći, što on po svojoj prirodi nije.

Po emisionoj formuli ček može da glasi:

- na ime,
- po naredbi, i
- na donosioca.

Izdat ček istovremeno na ime, ili na donosioca smatra se čekom na donosioca. Isto važi i za ček bez oznake lica kome se ima isplatiti. Ček može glasiti i na ime ili po naredbi samog izdavača (trasanta). Ali ček ne važi na donosioca u kome su trasant i trasat (onaj koji plaća) isto lice. Indosament, odnosno prenošenje čeka u vlasništvo drugog lica vrši se:

- ako ček glasi na donosioca, prostom predajom čeka iz ruke u ruku,
- svaki drugi ček, pa i kada nije trasiran izričito po naredbi, prenosi se indosamentom,
- ako je trasant upotrebio u čeku reči „ne po naredbi“, takav ček se prenosi samo cesijom (u obliku i sa dejstvom običnog ustupanja) i naziva se rekta – ček.
- ček na donosioca se može punim indosamentom pretvoriti u ček na ime, ili po naredbi.

Indosament mora biti bezuslovan, tako da se svaki uslov, ili delimičan indosament, smatra ništavnim. Indosament „na donosioca“ vredi kao „blanko – indosament“. Svi potpisnici na poleđini čeka na donosioca, izuzimajući trasatov potpis, odgovaraju kao trasantovi avalisti, ako nisu stavili odredbu o indosamentu. Ovim ček ne gubi svojstvo čeka na donosioca. Indosament na trasata vredi kao priznanica o izvršenoj

isplati. Izuzima se slučaj ako trasat ima više poslovnica, a indosiranje je izvršeno u korist poslovnice koja se nalazi u mestu različitom od mesta na koje je ček trasiran.

Odgovornost i plaćanje za isplatu čeka je na trasantu, te se zbog toga smatra kao da nije napisana bilo koja odredba koja bi ga oslobodila ove obaveze. Za izdat ček bez pokrića trasant je dužan da pruži imaocu potpuno obeštećenje. Ček se ne akceptuje, i svaka izjava na čeku o akceptovanju nema čekovno – pravnog dejstva. Delimična isplata čeka, ili isplata u celosti, može se obezbediti jemstvom (avalom). Ovo obezbeđenje može dati samo treće lice, pa i lice koje je potpisalo ček, izuzev trasanta. Ček se plaća po viđenju. Ne smatra se čekom isprava u kojoj bi dospelost bila drugačije označena. U slučaju postojanja različitih kalendara, dan izdavanja se svodi na dan koji odgovara danu prema kalendaru u mestu plaćanja.

Trasant može opozvati ček:

- Po isteku predviđenog roka za podnošenje radi isplate,
- Ako trasantov opoziv trasatu stigne pre nego što trasat izvrši isplatu čeka koji mu je trasant poslao neposredno, a koji glasi na ime ili po naredbi.

Trasatova dužnost prema trasantu je da isplati ček i po isteku roka za podnošenje, ukoliko ne postoji drugačiji sporazum. Trasant odgovara za štetu ako povuče pokriće i po isteku roka za podnošenje, ukoliko takav ček nije opozvan.

Po isplati čeka trasat može zahtevati predaju čeka sa potvrdom na samom čeku da je isplata izvršena, ali imalac čeka može da odbije delimičnu isplatu.

9. LIKVIDNOST I BONITET BANAKA

Suština istraživanja ovog poglavlja je istraživanje razloga zbog kojih su banke često suočene sa velikom potražnjom sredstava koja mogu odmah da se troše, a to je koncept likvidnosti. Zapravo, možemo odmah konstatovati, da je jedan od najvažnijih zadataka sa kojima se menadžment svake banke suočava osiguranje odgovarajuće likvidnosti. Smatra se da je banka likvidna ukoliko ima otvoren pristup odmah utrživim sredstvima uz razumne troškove tačno na vreme kada su njoj ta sredstva potrebna. Ostvarenje ove pretpostavke podrazumeva da likvidna banka ima na zalihama odgovarajuću količinu odmah utrživih sredstava, onda kada su joj ta sredstava potrebna ili je u mogućnosti da vrlo brzo prikupi likvidna sredstava pozajmljujući ih od tržišta i prodajući sopstvenu aktivu.

Ukoliko dođe do narušavanja odgovarajuće likvidnosti, to je jedan od prvih pokazatelja da se banka nalazi u ozbiljnom finansijskom problemu. Banka, koja se nađe u takvoj situaciji, u principu počinje da gubi depozite, odnosno depozitare, što smanjuje njen priliv gotovine, što je znak da institucija počinje da rasporodaje svoje viškove likvidne aktive. Takođe, kada se neka banka nađe u situaciji nelikvidnosti ostale banke sve teže pozajmljuju bilo koja sredstva takvoj banci, bez dodatnog osiguranja ili bez viših kamatnih stopa, što još više smanjuje profit banke koja se nađe u toj situaciji, što na kraju preti i njenom propadanju.

Karakteristično je da mnoge banke pretpostavljaju da se likvidna sredstva mogu pozajmljivati bez ograničenja, u bilo koje vreme, kada su im ta sredstva potrebna. Upravljanje likvidnošću banaka je mnogo važnije u savremenim uslovima poslovanja nego u prethodnim periodima, ovo iz razloga što može doći i do zatvaranja banke, ako ne može da prikupi nedostajuća likvidna sredstva.

9.1. Koncept likvidnosti

Pod likvidnošću banaka podrazumeva se sposobnost i spremnost da se blagovremeno izmire sve preuzete obaveze. To znači, likvidnost se znatno razlikuje od

aktivnosti ili solventnosti. Likvidnost znači ne samo spremnost, već i sposobnost, i praktičnu mogućnost izmirenja preuzetih obaveza, može se pretpostaviti slučaj u kome je određena institucija solventna, a da nije likvidna.

Potreba banke za likvidnošću, što znači za odmah sredstvima koja se troše može se sagledati u okviru ponude i potražnje.

Može se sa sigurnošću tvrditi da za većinu banaka najveća potražnja utrživih sredstava dolazi iz dva izvora:

- povlačenjem gotovine sa deponentnih računa od strane komitenata, i
- zahtevima za kreditima od strane komitenata, koje banke žele da zadrže, i to u obliku novih kreditnih zahteva, ili obnavljanju kredita koji ističu, ili povlačenju novca na osnovu postojećih kreditnih linija.

Ostali izvori potražnje likvidnih sredstava uključuju otplatu obaveza na sredstvima koja je banka pozajmila od tržišta, kao što su krediti koje je banka dobila od neke druge banke ili od centralne banke.

Pošto savremeno bankarstvo daje na zajam tuđa novčana sredstva, o likvidnosti banaka se može govoriti dok postoje normalni uslovi u ekonomskoj politici države. Ova činjenica zapravo i govori da likvidnost banaka u potpunom smislu, znači da je to situacija, samo ako bi banke držale stalno u svojim depoima sva novčana sredstva koja im se poveravaju na čuvanje.

Smatramo da je značajno napomenuti tri slučaja likvidnosti banaka:

4. Tekuće u koje može da zapadne samo jedna banka. Ovakav slučaj nelikvidnosti nekada je nazivan likvidnošću jedne određene banke. Ali, sa aspekta više banaka, može se govoriti pre o bonitetu banaka, nego o njihovoj likvidnosti. Treba istaći činjenicu da likvidnost ima veoma značajnu ulogu, a ipak je bonitet važniji za banku.
5. Kada je u pitanju likvidnost pojedine banke, značajno je ukazati na situaciju kada se povlači novac od svih banaka. Ta okolnost se može dogoditi:

- Kada se povučeni novac od banaka, njima vrati ponovo već narednog dana, i tada se ne bi ništa dogodilo,

- Ali, ako bi se desilo opšte nepoverenje u bankarski sistem u celini, tada bi svi vlasnici novca zadržali kod sebe povučeni novac od banaka, što bi izazvalo deflaciju, koju ne bi mogla da otkloni ni najveća likvidnost banaka.

6. Sledeći slučaj desio bi se, ako bi centralna banka preuzela deflacionističke mere, što bi dovelo do autodeflacije, kada su banke prisiljene da smanje svoje bilansne volumene.

Kako bi pokrila buduću potražnju likvidnih sredstava banka može da koristi nekoliko potencijalnih izvora ponude. Najvažniji izvori su obično novi depoziti komitenata banke, i to depoziti na novootvorene račune, i novi depoziti na već postojeće račune. Ovakav priliv depozita vrlo je veliki na početku svakog meseca kada se dele plate, a može se postići i druga najviša tačka negde oko polovine svakog meseca, kada se plaćaju računi i druge obaveze. Drugi važan element ponude likvidnih sredstava banke dolazi do komitenata koji otplaćuju kredite, što banci daje sveža sredstva za ispunjenje likvidnih potreba, kao što se postiže i prodajom aktive banke. Likvidna sredstva takođe potiču od prihoda nastalih prodajom nedepozitnih usluga i pozajmicom sa tržišta novca.

Jedno od osnovnih pravila u bankarstvu, odnosi se na što bolje sinhronizovanje rokova dospelosti obaveza sa rokovima dospelosti naplate potraživanja. To znači, da se kratkoročno primljena tuđa sredstva ne smeju davati na zajam dugoročno. Ako se ne poštuje ovo pravilo, onda bi bankarski sistem bio nelikvidan.

Likvidnost ima kritičnu vremensku dimenziju. Potrebe neke banke za likvidnim sredstvima su trenutne ili vrlo blizu trenutnih. Izvori sredstava kojima je pristup omogućen trenutno, kao što su rezerve u cilju pozajmljivanja od neke druge banke, moraju se koristiti kako bi se pokrile ove likvidne potrebe u vrlo kratkom vremenskom intervalu.

Dugoročna potraživanja likvidnih sredstava javljaju se zbog sezonskih, cikličnih i trendovskih situacija. Predviđajući dugoročne likvidne potrebe, bankari mogu povlačiti sredstva iz šireg spektra alternativnih izvora sredstava, neto kada je u pitanju trenutna potreba za likvidnim sredstvima.

Najveći problemi koji se odnose na likvidnost u bankarstvu, nastaju van banke i predstavljaju događanja finansijskih aktivnosti njenih komitenata. Suština problema upravljanja likvidnošću za banku može se predstaviti krouz sledeće pristupe:

1. Vrlo je retko da potraživanja za likvidnim sredstvima banke budu jednaka njihovoj ponudi u nekom određenom vremenskom periodu. Banka zapravo mora stalno da upravlja bilo manjkom, ili viškom sredstava,
2. Postoji uzročni odnos između likvidnosti i profitabilnosti banke. Što su resursi banke sposobniji da pokriju potraživanja za likvidnim sredstvima, to znači da će se ostvariti manje očekivana profitabilnost banke.

Može se konstatovati, da je osiguranje odgovarajuće likvidnosti stalni problem za menadžment banke, koji uvek ima veliki uticaj na profitabilnost banke. Odluke menadžmenta koje se odnose na likvidnost banke, moraju se kompleksno posmatrati kao i svi relevantni faktori.

Likvidnost banke je kratkoročni fenomen i odnosi se na sposobnost banke da pokriva tekuće obaveze koje se sukcesivno formiraju u oblasti njenog poslovanja. Može se reći da postoji bliska povezanost između pozicije likvidnosti banke, kao institucije i stepena likvidnosti delova aktive njenog bilansa. Posmatrano sa teorijskog aspekta, svi oblici aktive bilansa banke poseduju određeni stepen likvidnosti, ali uvek se postavlja pitanje vremenske dimenzije, kao i operativnih troškova, koji su neophodni da se izvrši konverzija različitih oblika aktive u gotovinu ili druga sredstava plaćanja.

Najopštiji koncept likvidnosti banke može se prikazati kroz povezanost aktive bilansa sa gotovinom i transakcionim depozitima. Dakle, likvidnost je generalni pokazatelj poslovne snage i sposobnosti banke, kao i krajnji preduslov poverenja subjekata u banku. Princip likvidnosti banke je specifičan, po tome što je on u principu individualan problem, što znači da ne postoje standardizovana rešenja likvidnosti. Svaka banka mora da pronalazi sopstvene formule i rešenja formiranja zadovoljavajućeg nivoa rezervi i drugih pristupa pokrivanja likvidnih potreba. Savremeni sistem banaka nastoji da pronalazi osetljivu ravnotežu u odnosima stopa profita, solventnosti (sigurnosti) i likvidnosti banke, kao glavni uslov za ostvarivanje dobrih performansi i niskog stepena rizika.

U teoriji se ukazuje na četiri osnovna isndikatora nelikvidnosti poslovne banke[43]:

[43] Ćirović Milutin, Monetarno kreditni sistem, Beograd, 1976.

1. Kada banka nema dovoljan iznos novčanih sredstava na računu kod centralne banke za pokrivanje naloga svojih komitenata,
2. Ako banka nije u stanju da isplaćuje novčana sredstva po osnovu odobrenih kredita,
3. Kada banka nije u mogućnosti da otplaćuje korišćenje kredita kod centralne banke, drugih banaka, ili u inostranstvu u ugovorenim rokovima, i
4. Ako banka drži niži nivo od obaveznih rezervi kod centralne banke u odnosu na propisani obim.

Najteži oblici nelikvidnosti banke postojaće u slučaju simultanog nastupa svih navedenih indikatora. To se zakonito dešava kod banaka koje blagovremeno ne usklađuju svoje bilanse i ne nastoje da suzbiju razlike iscrpljivanja likvidnog potencijala. Bankarska praksa pokazuje da likvidno stanje banaka zavisi pre svega od odobrenih kredita, njoj samoj i onih koje ona odobrava.

Možemo govoriti o dve vrste likvidnosti banaka i to: gotovinskoj likvidnosti i sekundarnoj likvidnosti.

Gotovinska likvidnost podrazumeva novčana sredstva koja se nalaze na neposrednom raspolaganju.

Sekundarna likvidnost banaka pretpostavlja da je to stalna sposobnost banaka da odgovore svojim tekućim obavezama na osnovu lako unovčivih delova aktivne imovine, odnosno izvršenih bankarskih ulaganja. Za sudbinu banaka ova likvidnost je vrlo važna. Ovo iz razloga što su propasti banaka bile obično posledica činjenice što njihova sekundarna likvidnost nije bila u redu.

Kada je u pitanju sekundardna likvidnost treba ukazati na nekoliko principa:

- Kratkoročna tuđa sredstva treba ulagati pretežno kratkoročno, vodeći računa pri tome o stvarnoj likvidnosti,
- Raspoređivati što je moguće više regionalno i poslovno rizik koji se preuzima odobravanjem kredita,
- Ukoliko se koriste krediti u inostranstvu, neophodno je da se vodi računa da postoje uvek dovoljne zalihe upotrebljivih deviza za otplate.

Prema opšte prihvaćenoj teoriji, struktura aktive bilansa banaka treba da obezbeđuje[44]:

- likvidnost,
- solventnost, i
- prihode (prinos).

Nelikvidna banka ne može da operativno funkcioniše i pokriva tekuća kretanja depozita. Nesolventna banka je definitivno nesposobna da odgovori ukupnim obavezama prema osnivačima (akcionarima), a često i depozitarima. Bez prinosa (neto prihoda), banka ne može efikasno da funkcioniše kao poslovni subjekat. Likvidnost se može samo poistovetiti sa kratkoročnom solventnošću banke, koja pokazuje sposobnost plaćanja tekućih obaveza i naloga. Opšta solventnost banke može biti obezbeđena u odsustvu likvidnosti u slučaju kada je najveći obim kreditnih plasmana odobren uz čvrsta pokrića ili garancije. Likvidnost i profitabilnost uvek su inverzne kategorije: likvidne pozicije u aktivi bilansa su predstavljene u vidu obrnute piramide. Prema stepenu profitabilnosti iste pozicije čine pravilnu piramidu: na vrhu su likvidne i neprinosne pozicije, a na osnovu (dnu aktive) nalaze se pozicije sa najvećim stopama prinosa (naprimer, dugoročni kreditni plasmani).

9.2. Karakteristike likvidnosti, njena struktura i izvori

Baveći se izučavanjem principa likvidnosti banaka, ova podtačka treba da nam da odgovor na pitanje zašto se banke suočavaju sa velikim problemima likvidnosti. Značajna izloženost banaka pritiscima likvidnosti dolazi iz nekoliko izvora.

Pre svega, banke pozajmljuju velike količine kratkoročnih depozita i rezervi od pojedinaca i drugih institucija, koji se zatim preusmeravaju i ustupaju komitentima kroz dugoročne kredite, pošto oni od njih ta sredstva pozajmljuju. To i uslovljava kod većine banaka pojavu neravnožete između dana dospeća sopstvene aktive i datuma dospeća za

[44] Jović Srboljub, Opet citirano delo.

obaveze. Vrlo retko se dešava da gotovinski priliv od celokupne aktive bude jednak gotovinskom odlivu za pokrivanje obaveza.

Problem koji se odnosi na neusklađenost dospeća je očigledan iz razloga što banke imaju veoma visok stepen obaveza, koje podrazumevaju trenutnu otplatu, a to su: potraživanja depozita, štedni i tekući računi kao i sredstva pozajmljena od tržišta novca. Dakle, navedene činjenice ukazuju da banke uvek moraju da budu sprečene da pokriju trenutnu potražnju gotovine, koja nekada može da bude i vrlo velika, recimo krajem nedelje, zatim početkom meseca ili pak tokom određene sezone u godini.

Sledeći izvor problema likvidnosti banaka je njena osetljivost na promene kamatnih stopa. Kada kamatne stope porastu, neki deponenti će povući sva sredstva, tražeći veći povraćaj na drugom mestu. Takođe, neki koristnici kredita mogu da odlože zahteve za novim kreditima ili pak ubrzaju povlačenje sredstava sa onih kreditnih linija koje nose niže kamatne stope. Isto tako, promenljive kamatne stope utiču i na potraživanja depozita, kao i na potražnju kredita od strane komitenata, a svaka od njih ima veliki uticaj na likvidnosnu poziciju banke. Uz sve pomenuto, promena kamatne stope ima uticaja i na tržišne vrednosti aktive koju bi banka mogla da proda, kako bi nabavila dodatna likvidna sredstva, a to direktno utiče na troškove pozajmljivanja sa tržišta novca.

Pored ovih faktora koji imaju uticaj na banku, ona mora da je ispunjavaju zahtevima za likvidnošću. Neuspeh na ovom području može opasno da ošteti poverenje javnosti u neku institiciju. Jedan od najvažnijih zadataka menadžera zaduženih za likvidnost banke je održavanje bliskog konakta sa najvećim deponentima banke i komitentima koji imaju veliki broj neiskorišćenih kreditnih linija, kako bi mogli odrediti hoće li i kada će eventualno zatražiti plasmane u cilju osiguranja dostupnosti odgovarajućih likvidnih sredstava.

Kada je u pitanju strategija menadžmenta koji se bavi likvidnošću, može se reći da je razvijeno nekoliko opštih strategija za upravljanje problemima likvidnosti neke banke[45].

1. Osiguranje likvidnosti putem aktive (upravljanje likvidnom aktivom)
2. Oslanjanje na pozajmljena likvidna sredstva za zadovoljavanje tražnje za gotovim novcem (upravljanje pasivom), i
3. Uravnoteženo (aktiva i pasiva) upravljanje likvidnim sredstvima

Najstariji pristup za ostvarivanje potreba za likvidnim sredstvima neke banke je poznat kao upravljanje likvidnošću pomoću aktive banke. U svom najednostavnijem obliku, ova strategija traži skladištenje likvidnih sredstava u vidu likvidne aktive -najviše u gotovini i utrživim vrednosnim papirima. Kada su likvidna sredstva potrebna, odabrana aktiva se prodaje za gotovinu sve dok se ne ispuni potražnja banke. Ta strategija upravljanja likvidnošću se često naziva konverzija aktive jer se nabavljaju likvidna sredstva konverzijom negativne aktive u gotovinu.

Likvidna aktiva mora da ima tri karakteristike:

1. Ona mora da ima spremno tržište, tako da se može pretvoriti u gotovinu bez zastoja.
2. Ova aktiva mora da ima razumnu stabilnu cenu, tako da je, bez obzira na to što se mora brzo prodati, kao i to kolika je veličina prodaje, tržište je dovoljno veliko da "upije" prodaju bez značajnijeg pada cena, i
3. Likvidna aktiva mora da bude reverzibilna, što znači da prodavac može vratiti svoju originalnu investiciju (glavnicu) uz mali rizik od gubitka. Pojam reverzibilnosti podrazumeva obostrani brzi protok sredstava.

Poznato je da najpopularniju likvidnu aktivu neke banke čine sredstva, depoziti koji se drže u drugim bankama, lokalne obveznice, vrednosti papiri državnih agencija, bankarski akcepti, kao i eurovalutni krediti kojima se trguje na evropskom tržištu.

[45] Rose, Peter, Menadžment komercijalnih banaka, Mate, Zagreb, 2003.

Značajno je ukazati da je likvidna banka samo onda kada ima pristup uz razumne troškove, za likvidna sredstava i to prema tačno potrebnim količinama sredstava kao i u skladu sa vremenom kada su joj ta sredstva potrebna.

Strategija upravljanja likvidnošću preko aktive, koristi se uglavnom kod manjih banaka koje smatraju da je to manje rizičan pristup upravljanju likvidnošću nego oslanjanje na sopstvena sredstva. Ali, pretvaranje aktive nije ništa jeftiniji pristup upravljanja likvidnošću. Pre svega, prodaja aktive znači da banka gubi buduću zaradu, koju bi aktiva mogla da stvori ukoliko se ne proda.

Zanimljivo je ukazati i na postojanje takozvanog oportunitetnog troška koji se odnosi na sakupljanje likvidnih sredstava u aktivu, kada se ona mora prodati. Kod ove aktive može se desiti situacija da se mora prodati na tržištu, koje je opterećeno smanjivanjem cena, što ima za posledicu da se banke izlažu velikom riziku od gubitka kapitala. Pred menadžment se postavlja pitanje, da mora voditi računa o tome da se ona aktiva koja ima najmanju potencijalnu dobit prodaje prva, kako bi se minimizirali oportunitetni troškovi zbog odricanja od buduće zarade. Prodaja aktive, čiji je cilj prikupljanje likvidnih sredstava, takođe ima tendenciju slabljenja bilansa banke, zbog toga što je prodata aktiva često u obliku nisko rizičnih državnih hartija od vrednosti, koje pretpostavljaju da je banka finansijski jaka. Na kraju, likvidna aktiva uopšteno nosi najniže stope povraćaja od svih stavki aktive.

Strategija upravljanja pozajmljenim likvidnim sredstavima (pasivom), često se naziva upravljanje kupljenim likvidnim sredstvima ili upravljanje pasivom. Pozajmljivanje likvidnih ima brojne prednosti. Banka može da odluči da će pozajmiti sredstva kada su joj ona zaista potrebna za razliku od sakupljanja likvidnih sredstava u aktivu gde u svako doba mora imati "skladište" za određenu količinu likvidne aktive, zbog toga što likvidna aktiva obično ima vrlo nisku dobit.

Upravljanje pasivom ima sopstvenu kontrolnu polugu, a to je kamatna stopa koja se odnosi na pozajmljena sredstva. Ako banka koja pozajmljuje sredstva ima potrebe za

novim sredstvima, ona treba da podigne nivo svoje ponuđene stope kamate, sve dok dodatna količina sredstava ne dođe u banku.

Pozajmljivanje likvidnih sredstava je najznačajniji pristup rešavanju problema likvidnosti neke banke zbog promenljivosti tržišnih kamatnih stopa i brzine kojom se može menjati raspoloživost kredita. Banke često pribavljaju likvidna sredstva kada je to najteže ostvariti, kao i zbog troškova. Troškovi pozajmice sredstava su uvek nepredvidivi, što daje još veću nesigurnost na neto zarade banke. Osim toga, banke koje se nađu u finansijskim problemima obično i najviše potražuju likvidna sredstva, poesbno zbog širenja informacija o njenim poteškoćama u javnosti, te zato i dolazi do podizanja depozita. Istovremeno, ostale finansijske institucije sve manje žele da pozajme sredstva banci koja je u problemima zbog rizika koji je u to uključen.

Strategija uravnoteženog upravljanja likvidnošću (aktivom i pasivom), neka od očekivanih potraživanja za likvidnim sredstvima se sakupljaju u aktivu, dok su druge predviđene potrebe za likvidnim sredstvima ispunjene unapred, preko dogovora o kreditnim linijama drugih banaka i ostalih dobavljača sredstava.

Neočekivane potrebe za gotovinom se obično ostvaruju iz kratkoročnih pozajmljenih sredstava. Dugoročne potrebe za likvidnim sredstvima mogu se planirati, a sredstva koja će te potrebe ispuniti su stavljena u kratkoročne i srednjoročne kredite i vrednosne papire koje će pretvoriti u gotovinu kada se pojave potrebe za likvidnim sredstvima.

U savremenim uslovima razvijeno je nekoliko metoda za procenu potreba za likvidnim sredstvima svake banke.

1. Pristup izvora i korišćenja sredstava,
2. Pristup strukture sredstava, i
3. Pristup pokazatelja likvidnosti

Prve dve ćemo kratko prikazati, a trećoj dati više prostora, pošto je ovoj podtački to i glavni cilj. Osnovne aksiome prve metoda su da se likvidnost banke povećava uz povećanje depozita i smanjenje kredita a suprotno je da se likvidnost smanjuje uz smanjenje depozita i povećanje kredita. Značajno je ukazati da kada izvori i korišćenje likvidnih sredstava nisu usklađeni, banka ima problem sa likvidnošću koja se meri veličinom ukupne razlike između izvora sredstava banke i načina korišćenja tih sredstava.

Kod drugog pristupa, a to je metoda strukture sredstava, depoziti banke i drugi izvori dele se na kategorije čija je osnova njihova procena vrednosti, da će biti povečeni i prema tome izgubljeni za banku. Karakteristika ovog pristupa sastoji se u tome da se depoziti podele u depozitne i nedepozitne obaveze, i onda ćemo imati neke tri kategorije:

- takozvani "vruć novac" pasiva, odnosno depoziti i ostala pozajmljena sredstva (od centralne banke) koja su izuzetno kamatno osetljiva, ili za koja je menadžment siguran da će biti povučen tokom sledećeg perioda,
- nestabilna sredstva, odnosno depoziti komitenata od kojih će se značajniji deo sredstava verovatno povući (do trećine) u sledećem periodu,
- stabilna sredstva, ili osnovna pasiva, a to su sredstva za koja menadžment smatra da ne postoji verovatnoća da će biti povučena, ili ako se to desi, to će biti mali procenat sredstava.

Smatramo da je treću metodu značajno prikazati. Pristup već citiranog autora P. Rose sa Teksas Univerziteta, SAD. On kaže da mnoge banke procenjuju svoje potrebe za likvidnim sredstvima na osnovu iskustva i proseka delatnosti. A ti pokazatelji su:

1. Pokazatelj pozicije gotovine: gotovina i depoziti dospelih od depozitnih institucija, odnosno ukupna aktiva, gde je veći udeo gotovine, a to znači da je banka u boljoj poziciji za rešavanje trenutne ptorebe za gotovinom,
2. Likvidnost hartija od vrednosti, poesbno državnih, odnosno ukupna aktiva koja se upoređuje kao i najutrživije vrednosne papire, koje banka može posedovati, sa ukupnom veličinom njenog portfelja aktive, što je veći udeo

državnih hartija od vrednosti, to pozicija banke ima tendenciju bolje likvidnosti,

3. Pozicija neto obaveznih rezervi kod Centralne banke (prodata ili kupljena), tj. ukupna aktiva, koja meri uporedivu važnost jednodnevnih kredita (prodata sredstva Centralne banke) i jednodnevnih pozajmica iz rezervi (kupljena sredstva), kada ovaj pokazatelj raste, to znači da likvidnost ima tendenciju rasta,
4. Pokazatelj kapaciteta, su neto krediti i lizing ugovori, zapravo ukupna aktiva, što u stvari označava negativan pokazatelj likvidnosti, jer krediti i ugovori o iznajmljivanju često predstavljaju nanelikvidniju aktivu, koja banka može da poseduje.
5. Založeni vrednosti papiri, odnosno ukupni papiri koje banka poseduje, čine negativan pokazatelj likvidnosti, zato što ako su oni založeni za državne depozite, čime se smanjuje njihova količina za prodaju a time i nemogućnosti obezbeđenja likvidnih sredstava.
6. Kratkoročne investicije i osetljiva pasiva su pokazatelj, gde ove investicije uključuju kratkoročne depozite u drugim bankama, dok se osetljiva pasiva sastoji od zbira svih oročenih depozita od 100.000 dolara ili više, depozita inostranih banaka, kupovina obaveznih rezervi i vrednosnih papira, prodatih u reotkupu i razne druge pasive.
7. Pokazatelj osnovnih depozita, odnosi se na ukupnu aktivu, gde se osnovni depoziti definišu kao ukupni depoziti umanjeni za sve depozite veće od 100.000 dolara, ovi depoziti su pre svega računi malih denominacija, za koje se smatra da neće biti ispražnjeni u kratkom roku, tako da oni imaju manje zahteve za likvidnost.

Pozicija likvidnosti svake banke mora se procenjivati u odnosu na institucije iz grupe sličnih veličina koje deluju u sličnom tržišnom okruženju. I na kraju, značajno je istaći da se menadžeri banaka obično usmeravaju na promene kod pokazatelja likvidnosti sopstvene institucije, a ne na nivo svakog od nabrojanih pokazatelja. U stvari, najbitnije je saznanje da li likvidnost raste ili opada i šta je uzrok tog pada.

9.3. Bonitet banaka

Savremeni uslovi poslovanja, interaktivni odnosi učesnika u tržišnoj konkurenciji, kao i borba za afirmisanje i opstanak na tržištu, zahtevaju svakodnevno donošenje brojnih operativnih i strateških odluka. Informacije o bonitetu osnova su za analizu ekonomskog i finansijskog ponašanja privrednih subjekata kroz višegodišnji period, u kontekstu ekonomske celine, i predstavljaju višestruko poželjan i neophodan element u donošenju poslovnih odluka. Obezbeđivanje kvalitetnog sistema informisanja o bonitetu podrazumeva postojanje potpunih, preciznih, pravovremenih, uporedivih i dostupnih informacija. Njihovo procesuiranje čini osnov i za makroekonomsko informisanje, kroz analizu i dijagnostiku makroekonomskih kretanja u zemlji i kreiranje budućeg razvoja.

Dostignuti nivo razvoja poslova boniteta, kao i visok kvalitet informacija, rezultat su integracije podataka iz velikog broja izvora, kao i razvoja sopstvene metodologije za utvrđivanje podataka i pokazatelja o bonitetu usaglašenih sa direktivom Evropske unije i sa Međunarodnim računovodstvenim standardima. Utvrđivanje pokazatelja primenom metoda vertikalne i horizontalne analize u svakoj godini posebno, kao i njihovo međusobno poređenje u vremenskim periodima, omogućava sagledavanje opšteg stanja finansijskog zdravlja privrednih subjekata tokom vremena i relativnog položaja privrednog subjekta u odnosu na okruženje. Ovakav kompleksan pristup obezbeđuje izveštavanje o bonitetu putem podataka, pokazatelja i standardizovanih i specijalizovanih izveštaja različite strukture, sadržine i iskazne moći.

Razvijeno tržišno privređivanje nameće potrebu za razvojem poslova boniteta u pravcu dalje harmonizacije podataka sa standardima Evropske unije, u pogledu kvaliteta i sadržine, kao dugoročnog procesa.

Unapređivanje poslova boniteta realizovaće se kroz postupak kreiranja dosijea preduzeća, kao osnove za analizu rizika, praćenja preduzeća i donošenja odluka i uspostavljenje interaktivne saradnje sa menadžmentom preduzeća u procesu potvrđivanja istog. Istovremeno se obavljaju pripremne aktivnosti vezane za davanje mišljenja o bonitetu sa aspekta adekvatnosti prinosa na angažovana sredstva, održavanja željene likvidnosti i kreditne sposobnosti. Naime, doneto mišljenje o bonitetu preduzeća uz

primenu određenih instrumenata, po određenoj metodologiji, predstavljalo bi analizu finansijskog položaja preduzeća.

Davanje mišljenja o bonitetu, finansijske analize, ocene i prognoze o poslovanju preduzeća i utvrđivanje rejtinga preduzeća u budućem periodu obavljaće se u pravcu modela primenjenih u zemljama Evropske unije. Na taj način zaokružio bi se celovit sistem informisanja o bonitetu, kao važna karika finansijskog sistema naše zemlje, i uveo novi model utvrđivanja vrednosti privrednih subjekata, inače uobičajen za razvijene zemlje.

9.3.1. Identifikovanje elemenata boniteta

Za analizu boniteta banaka značjno je posmatrati njihov bilans, što podrazumeva istraživanje sledećih aspekata:

1. Identifikovanje elemenata boniteta banaka,
2. Definisanje, merenje i upravljanje rizikom poslovanja banaka,
3. Izbor adekvatnih pokazatelja boniteta banaka

Značajno je istaći da postoji veliki broj elemenata ili komponenata boniteta banaka. Najvažniji elementi ili faktori koje treba uzeti u obzir u prosecu utvrđivanja i merenja boniteta banaka su: (a) finansijski položaj ili finansijska struktura banke, (b) uspešnost poslovanja ili zarađivačka sposobnost banke, c) tržišni položaj banke i d) integrisanost ili povezanost osnovnih poslovnih funkcija banke i sl.

Finansijski položaj ili finansijska struktura banke se identitikuje na osnovu obima i strukture imovine ili sredstava i izvora finansiranja banke. Sradstva ili aktivu banke čine, uglavnom, likvidna sredstva, plasmani i odobreni krediti i imobilizovana imovina banke, dok, izvore finansiranja banke predstavljaju primljeni depoziti, uzeti krediti i sopstveni kapital banke.

Uspešnost poslovanja ili zarađivačka sposobnost banke je značajna performansa banke da ostvaruje pozitivne finansijske rezultate u toku svoga poslovanja. Rentabilnost poslovanja banke se utvrđuje na osnovu ostvarenih prihoda i rashoda u toku obračunskog perioda za koji se identifikuje uspešnost poslovanja banke.

Tržišni položaj banke je, po pravilu, od sudbinskog značaja ne samo za bonitet banke već i za kontinuitet poslovanja banke. Pri tome se ima u vidu položaj banke na finansijskom tržištu (novca i kapitala), u odnosu na sektore koji imaju suficit novčanih sredstava (potencijalni deponenti i investitori), u odnosu na zajmotražioce i u odnosu na druge banke i centralnu banku. Adekvatan tržišni položaj banke treba da obezbedi uslove za uspešno poslovanje (na kratak rok) i rast i razvoj banke (na dugi rok).

Integrisanost ili povezanost osnovnih poslovnih funkcija banke je, takođe, bitna komponenta boniteta banke. Regulisanje odnosa između osnovnih poslovnih funkcija banke, tj. pitanja hijerarhije, subordinacije, koordinacije, realizacije i sl. su u nadležnosti vrhovne uprave (tzv. top menagement-a) konkretne banke. Optimalno rešavanje ovih i drugih pitanja koja se tiču integrisanosti ili povezanosti osnovnih poslovnih funkcija banke značajno doprinose efikasnosti i efektivnosti poslovanja, a time i boniteta banke.

Poslovanje svakog privrednog subjekta u tržišnim uslovima se odvija sa određenim rizikom i/ili neizvesnošću. Naravno, ta konstatacija se pogotovu odnosi na banke. Identifikovanje brojnih rizika poslovanja banaka je moguće, pored ocene rizika likvidnosti i solventnosti banaka, i na bazi finansijske analize, tj. analize biiansa stanja i bilansa uspeha - to su rizici poslovanja banaka koji proističu iz strukture bilansa banaka.

Rizik likvidnosti, solventnosti i sigurnosti se tiče kontinuirane sposobnosti banke da bezuslovno i o roku izmiruje sve svoje dospele obaveze plaćanja - na kratak rok, tj. do jedne godine govori se o likvidnosti banke, a na dugi rok, tj. iznad jedne godine reč je o solventnosti i sigurnosti banke za njene poverioce (deponente, kreditore i sl.).

Rizik likvidnosti banke se meri na vrlo različite načine i uz pomoć brojnih pokazatelja (rizika) likvidnosti banke i to kako statičkih tako i dinamičkih. Statički pokazatelji likvidnosti banke počivaju na podacima iz bilansa stanja banke, tj. odraz su strukture aktive i strukture pasive banke. Najčešće se koriste sledeći statički pokazatelji likvidnosti banke: (a) odnos između likvidnih sredstava banke i depozita po viđenju banke, (b) odnos izmedu likvidnih sredstava banke i zbira depozita po viđenju banke i kratkoročnih depozita banke, (c) odnos između zbira likvidnih sredstava banke i odobrenih kratkoroćnih kredita banke i zbira depozita po viđenju banke i kratkoročnih depozita banke i (d) odnos između likvidnih sredstava banke i ukupne pasive banke. Kao

preliminarni pokazatelj likvidnosti banke uzima se odnos između likvidnih sredstava banke, tj, zbira novčanih sredstava i visoko likvidnih hartija od vrednosti (novčanih ekvivalenata) i finansijskog potencijala odnosne banke. Dinamički pokazatelji likvidnosti banke, pak, baziraju na novčanim tokovima (tzv. mapa likvidnosti banke) - likvidnost banke se identifikuje na osnovu usklađenosti priliva i odliva sredstava banke po posmatranim periodima (dnevno, sedmično, dekadno, mesečno i sl.).

Rizik solventnosti i sigurnosti banke se, kao i rizik likvidnosti banke, utvrđuje na osnovu bilansnih ali i drugih podataka (ostvarenih i/ili procenjenih), kojima raspolaže odnosna banka. Tako se solventnost banke identifikuje na bazi knjigovodstvenih podataka, tržišnih vrednosti, aktuelizovanih (diskontovanih) budućih novčanih tokova, procenjenih i kalkulativnih vrednosti pojedinačnih bilansnih podataka i sl. Kao preliminarni pokazatelj solventnosti banke uzima se odnos između ukupnih plasmana i ukupnih obaveza koje banka ima za primljena sredstva od drugih subjekata. Ako su, s tim u vezi, dugoročna potraživanja jednaka ili veća od dugoročnih obaveza kažemo da banka održava ročnu solventnost; obrnuto, ako su dugoročna potraživanja manja od dugoročnih obaveza banka mora za taj debalans da koristi svoje rezerve likvidnosti. Iz toga proizlazi da nesolventna banka može da postane i nelikvidna banka, istovremeno.

Utvrđivanje solventnosti banke na osnovu knjigovodstvenih podataka predstavlja upoređivanje nominalne (stvarne) vrednosti aktive i obaveza banke. Tako utvrđena knjigovodstvena vrednost banke se, po pravilu, koriguje za buduće gubitke, otpise i efekte revalorizacije (uz procenu stepena naplativosti vanbilansnih pozicija banke) - na taj način se identifikuje tzv. neto knjigovodstvena ili približna tržišna vrednost banke. Navedeno utvrđivanje solventnosti banke na osnovu knjigovodstvenih podataka u stručnoj ekonomskoj literaturi se susreće pod nazivom knjigovodstvena procena solventnosti banke i korigovana knjigovodstvena procena solventnosti banke, tj. tehnička solventnost banke. Banka je solventna ako je vrednost aktive, tj. imovine veća od obaveza banke.

Za razliku od knjigovodstvene procene solventnosti banke i tehničke solventnosti banke, ekonomska solventnost banke se identifikuje na bazi neto sadašnje vrednosti budućih novčanih tokova, tj. aktuelizovanih (diskontovanih) novčanih priliva (po osnovu depozita, prihoda od kamata i sl.) i novčanih odliva (po osnovu odobrenih kredita i

ostalih plasmana, rashoda od kamata, plaćenih poreza na dobitak, isplaćenih dividendi i sl.).

Konačno procena solventnosti banke je moguća na bazi upoređenja visine kapitala i obima rizične aktive (bilansne i vanbilansne) kojima banka raspolaže (u pitanju je adekvatnost kapitala banke, kao pokazatelj ne samo solventnosti i sigurnosti banke već i indikator kreditnog i poslovnog rejtinga banke).

9.3.2. Izbor adekvatnih pokazatelja boniteta banaka

Na osnovu podataka iz pripremljenih finansijskih izveštaja banaka (zakonski propisanih i/ili potrebama analize adaptiranih, tj. reklasifikovanih) moguće je identifikovati brojne pokazatelje boniteta stanja i poslovanja banaka. Pokazatelje boniteta banaka možemo sistematizovati na različite načine i po različitim kdterijumima: (a) pokazatelji finansijske strukture ili finansijskog položaja (S), (b) pokazatelji likvidnosti (L), (c) pokazatelji ekonomičnosti (E), (d) pokazatelji profitabilnosti (P) i (e) ostali pokazatelji (O) boniteta banaka.

(a) Pokazatelji finansijske strukture ili finansijskog položaja (S) služe za identifikovanje načina finansiranja imovine banke i sposobnosti banke da svojim prihodima alimentira rashode, tj. troškove svoga poslovanja.

b) Pokazatelji likvidnosti (L) reprezentuju sposobnost banke da kontinuirano i bezuslovno izmiruje (plaća) svoje dospele obaveze.

(c) Pokazatelji ekonomičnosti (E) služe za merenje kvaliteta poslovanja banaka sa posebnim akcentom na rashode koje banke ostvaruju u cilju obavIjanja svoje delatnosti.

(d) Pokazatelji profitabilnosti (P) su indikatori uspešnosti poslovanja ili zarađivačke sposobnosti banaka.

(e) Ostali pokazatelji (O) boniteta banaka se, takođe, mogu grupisati na različite načine - na primer, na pokazatelje strukture aktive sa akcentom na kamatonosnu aktivu banke, pokazatelje strukture odobrenih kredita od strane banke i sl.

Kod ostalih pokazatelja (O) boniteta banaka treba imati u vidu i sledeće:

a) Pod ukupnim plasmanima se podrazumeva zbir ukupno odobrenih kredita i hartija od vrednosti banke,

b) Ukupna kamatonosna aktiva predstavlja zbir ukupnih plasmana, depozita kod Centralne banke i trajnih uloga banke u druge banke i preduzeća,

c) Ukupna kamatonosna pasiva predstavlja zbir primljenih depozita, uzetih kredita i obaveza za hartije od vrednosti,

d) Kreditni potencijal banke predstavlja razliku izmedu, sa jedne strane, ukupne bilansne pasive i, sa druge strane, zbira minimalne rezerve likvidnosti, obavezne rezerve, sredstava kod Centralne banke, trajnih uloga u druge banke i preduzeća, stalnih sredstava i vanposlovnih sredstava banke,

e) Finansijski potencijal banke predstavlja ukupnu bilansnu pasivu banke,

Naravno, u cilju sticanja što realnije predstave o bonitetu stanja i poslovanja analizirane banke neophodno je simultano uzimanje u obzir navedenih i ostalih zaista brojnih pokazatelja kvaliteta poslovanja i finansijskog položaja posmatrane banke. Primera radi banka će veoma teško uspostaviti koegzistenciju između zahteva likvidnosti i zahteva profitabilnosti koji su permanentno u sukobu. Veće učešće odobrenih kredita u ukupnoj aktivi banke dovodi do smanjenja likvidnih sredstava banke i povećanja profitabilnosti banke. Jer, odobreni krediti se, po pravilu, sporije konvertuju u likvidna sredstva u odnosu na hartije od vrednosti ali donose veći prinos (profit) banci pošto su kamate na odobrene kredite, takođe, po pravilu, veće od prinosa na hartije od vrednosti (dividendi, kamata i sl.). Ili, banka mora uspostaviti određenu relaciju između ukupne kamatonosne aktive, tj. uloženih sredstava banke koja donose prihod i ukupne kamatonosne pasive, tj. primljenih sredstava koja izazivaju rashod za posmatranu banku. Zbog svega toga na menadžmentu banke je ni malo lak zadatak da upravlja bonitetom stanja i poslovanja banke u cilju njenog održanja, rasta i razvoja.

9.4. Bonitet korisnika kredita

Kreditno sposobno preduzeće je ono koje u dogovorenim rokovima može da vrati osnovicu duga uvećanu za pripadajući iznos kamata. Drugim rečima mora da postoji bonitet potraživanja za banku ili drugog zajmodavca od strane dužnika. Očigledno je da je neophodno da se u svakom konkretnom slučaju odredi kreditna sposobnost dužnika, odnosno njegov bonitet. To je ujedno stvar zajmodavca, koji na osnovu svoje stručne analize i procene donosi konačnu odluku. U uslovima kada u privredi vlada nelikvidnost i kada se očekuju pad proizvodnje, tražnje, restriktivna kreditna politika i druge mere problem ocene kreditne sposobnosti postaje složeniji, jer je pored analize boniteta preduzeća i njegove kreditne sposobnosti, neophodno da se uzmu u obzir i eksterni faktori koji mogu da izmene bonitet i kreditnu sposobnost, odnosno sposobnost vraćanja kredita u vremenu otplate. Na drugoj strani u uslovima inflacije neophodno je da se uvedu drugačija pravila igre i tzv. „kompenzacione" kamate, koje zajmodavcu treba da obezbede adekvatnu naknadu gubitaka usled inflacije, jer u suprotnom svaki kredit postaje poklon. Kreditna sposobnost u takvim uslovima raste, iako bonitet preduzeća može da opada iz čitavog niza razloga, a posebno usled neadekvatne amortizacije. No u celini ne postoji precizna metodologija utvrđivanja kreditne sposobnosti preduzeća.

U principu neophodno je da preduzeće vodi računa da poslovni zadatak preduzeća, poslovna sredstva i izvori budu usklađeni.

U slučaju kada raspoloživa poslovna sredstva ne omogućavaju ralizaciju poslovnog zadatka, odnosno ciljeva preduzeća, neophodno je zaduživanje pri čemu je neophodna procena kreditne sposobnosti, pri dovođenju u ravnotežu navedenih veličina. Ne ulazeći u analizu mogućih metoda za utvrđivanje nedostajućih finansijskih sredstava, izbora metoda za utvrđivanje keditne sposobnosti i boniteta preduzeća, neophodno je da se podvuče da pravilan izbor metodologije i rezultati omogućavaju da se smanji rizik banke, odnosno zajmodavca i da se donese prava odluka.

Analiza boniteta poslovanja, odnosno boniteta preduzeća uopšte razlikuje se u ovom slučaju od banke do banke, ali je bitno da je njen cilj da se utvrdi stepen rizičnosti, odnosno sigurnost vraćanja kredita. Specifičnost pristupa banke je u tome što se sigurnost vraćanja kredita procenjuje na bazi odnosa sopstvenih i tuđih izvora u preduzeću što

zavisi od metoda privrednog razvoja zemlje, od specifičnosti privrednog sistema i stepena efikasnosti korišćenja sopstvenih sredstava. Mogućnost emisije vrednosnih papira takođe može da poveća keditnu sposobnost. Osim toga neki indikatori kreditne sposobnosti u vezi sa ocenama boniteta preduzeća nalaze se u punoj relaciji prema navedenim indikatorima boniteta preduzeća, i u ove indikatore spadaju odnosi:

a) akumulacije i anuiteta kredita
b) akumulacije preduzeća i kamata ($a \geq k$) i
c) ukupan prihod prema troškovima, kamatama odnosno anuitetima.

Najzad veoma su bitni i indikatori očekivane likvidnosti preduzeća, kao i svi drugi elementi koji pomažu donošenju prave odluke dobijanju tačnih rezultata analize.

Pokazatelji za ocenu boniteta preduzeća koji se pojavljuju kao izdavalac hartija od vrednosti su:

1) pokazatelji finansijske stabilnosti,
2) pokazatelji likvidnosti i
3) pokazatelji poslovne uspešnosti.

1) Pokazatelji finansijske stabilnosti su: (a) finansijska sigurnost, b) stepen samofinansiranja i (c) stepen kreditne sposobnosti.

2) Pokazatelji likvidnosti su: (a) trenutna likvidnost, (b) tekuća likvidnost (c) opšta likvidnost, (d) dani vezivanja zaliha i (e) dani vezivanja obrtnih sredstava.

3) Pokazatelji poslovne uspešnosti su: a) stepen akumulativne sposobnosti, b) stepen reproduktivne sposobnosti, c) akumulacija prema trajnom kapitalu.

10. EKSPANZIJA I NOVI TRENDOVI NA FINANSIJSKIM TRŽIŠTIMA I UKLJUČIVANJE U MEĐUNARODNE TOKOVE

Finansijsko tržište je organizovan prostor na kome se susreće ponuda i tražnja finansijsko-novčanih sredstava i formira cena finansijskih sredstava. Po predmetu poslovanja, finansijsko tržište obuhvata:

- novčano tržište,
- devizno tržište i
- tržište kapitala.

Tržište novca, predstavlja tržište slobodnih novčanih sredstava i kratkoročnih hartija od vrednosti, koja se nude i traže za održavanje likvidnosti, za proizvodnju i promet.

Devizno tržište, u razvijenim tržišnim privredama, predstavlja prostor na kome se usklađuje ponuda i tražnja deviza, obavlja kupovina i prodaja stranih sredstava plaćanja i utvrđuje devizni kurs na osnovu tržišnog mehanizma.

Tržište kapitala predstavlja specijalizovano tržište dugoročnih novčanih sredstava i hartija od vrednosti, na kome se usmeravaju slobodni finansijski resursi u najrentabilnije investicione programe.

Tržište kapitala suštinski, reintegriše i hipotekarno tržište.

Novčano tržište obuhvata znatan broj segmenata i iskazuje se kao:

- kreditno tržište,
- eskontno tržište,
- lombardno tržište,
- tržište novca,
- primarno i sekundarno tržište i
- devizno tržište.

Na savremenim finansijskim tržištima obavljaju se:

1. promptni (gotovinski ili kasa) poslovi i

2. terminski poslovi kupovine i prodaje vučenih sredstava, kapitala, deviza i hartija od vrednosti.

Kod prvih poslova transakcije se obavljaju odmah, odnosno u roku od 2-5 dana; dok kod drugih poslova kupoprodaja se realizuje po sistemu 2-7 dana od zaključenih poslova.

Kod promptnih poslova javlja se rizik neizvršenja doznaka, dok se kod terminskih poslova javlja, pored rizika neizvršavanja doznaka i kamatni rizik i kursni rizik.

Pošto su problemi asimetričnih informacija u bankarskom sektoru prisutni svuda u svetu, bankarske regulative u drugim zemljama slične su regulativama u SAD. Banke dobijaju dozvole za rad od nadzornih organa koje imenuje vlada, a ti organi sprovode i kontrolu banaka. Osiguranje depozita postoji i u regulatornim sistemima većine drugih razvijenih zemalja, mada je pokriće često manje i namerno se ne saopštava. Rekli smo već i to da su zahtevi koji se odnose na adekvatnost kapitala banaka u procesu standardizacije širom sveta i to na osnovu sporazuma poput Bazelskog sporazuma.

Kada su banke uključene u međunarodno bankarstvo, tako da svoje poslovanje mogu prebacivati iz jedne u drugu zemlju, u regulisanju njihovog poslovanja javljaju se posebni problemi. Regulatorni organi budno prate domaće aktivnosti banaka u svojoj zemlji, ali oni često nemaju uvid u bankarske aktivnosti u drugim zemljama ili nisu u mogućnosti da ih budno prate, kako po pitanju inostranih filijala domaćih banaka, tako i inostranih banaka s domaćim filijalama. Takođe, ako banka posluje u mnogim zemljama, često nije jasno koje bi nacionalno regulatorno telo trebalo da ima odgovornost u sprečavanju takve banke od upuštanja u previše rizične aktivnosti. Teškoće u vezi s regulisanjem međunarodnog bankarskog poslovanja mogu se videti na primeru kolapsa *Bank of Credit and Commerce International* (BCCI). Ta banka poslovala je u više od 70 zemalja, uključujući i SAD i Veliku Britaniju. Nadgledao ju je Luksemburg, mala država koja nije dorasla takvom zadatku. Kada je otkrivena ogromna prevara, *Bank of England* (centralna banka Velike Britanije) zatvorila je BCCI, ali su deponenti i akcionari već doživeli ogromne gubitke. Jedno od mogućih rešenja za regulaciju međunarodnog bankarstva jeste saradnja nadzornih organa različitih zemalja i standardizacija zakonskih propisa. U tom smeru se i ide, o čemu svedoče Bazelski sporazum i procedure nadzora koje je objavio Bazelski komitet jula 1992. godine. Na osnovu tih procedura zahteva se

da međunarodne aktivnosti banke budu pod nadzorom jednog tela u matičnoj državi kome će se dati šira ovlašćenja u vezi s prikupljanjem podataka o aktivnostima banke. Bazelski komitet je takođe doneo odluku da nadležni organi u drugim zemljama mogu ograničiti aktivnosti inostrane banke ukoliko ustanove da se njeno poslovanje ne nadgleda efikasno. Da li će takvi sporazumi rešiti problem regulisanja međunarodnog bankarskog poslovanja u budućnosti i dalje je pod znakom pitanja.

Analiza asimetričnih informacija ukazuje na to koje su vrste bankarskih regulativa potrebne da bi se u bankarskom sistemu smanjili problemi moralnog hazarda i negativne selekcije. Međutim, teoretski razumeti regulative ne znači istovremeno i da je u praksi jednostavno regulisati i nadzirati bankarski sistem. Mnogi su razlozi koji nadzornim organima i kontrolorima otežavaju da svoj posao obave kako treba. Prvo, kada smo govorili o finansijskim inovacijama, rekli smo da finansijske institucije u potrazi za profitom imaju dobar motiv da izbegavaju postojeće propise i traže rupe u zakonu. Drugačije rečeno, one su zakonima pokretna meta, stalno im izmiču: s finansijskim institucijama, regulatorni organi se stalno „igraju mačke i miša“ - one pronalaze načine da izbegnu propise, a regulatorni organi te propise stalno modifikuju. U finansijskom sistemu, u kome su promene veoma česte, regulatorni organi se stalno suočavaju s novim izazovima, te ako na takve promene brzo ne odgovore, neće ni uspeti da spreče finansijske institucije od upuštanja u prevelike rizike. Taj problem postaje veći ako nadzorni organ i kontrolori nemaju resurse ili dovoljno razvijene ekspertize da bi mogli da drže korak s promućurnim ljudima iz finansijskih institucija koji iznalaze načine da prikriju svoje aktivnosti ili da izbegnu postojeće propise.

Regulaciju i nadzor banaka otežavaju i druga dva razloga. U procesu regulacije i nadzora i sitnice mogu biti od najvećeg značaja. Ukoliko u podacima postoje i najmanje razlike, one omogu izazvati nesagledive posledice; ukoliko se regulacija i nadzor ne obave kako treba, upuštanje u prevelike rizike neće se ni sprečiti. Na nadzorne organe i kontrolore može se vršiti i politički pritisak da svoj posao ne obavljaju kako bi trebalo. Zbog svega toga, ne može se tvrditi da će oni biti uspešni u uspostavljanju zdravog finansijskog sistema.

10.1. Menadžment novih finansijskih proizvoda u bankama

Ne međunarodnim finansijskim tržištima, a posebno na tzv. evrotržištu, prisutne su brojne inovacije, koje su od poslovnog značaja za preduzeća i druge finansijske subjekte. Kad to konstantujemo, imamo u vidu potrebu poboljšanja izvora finansiranja, identifikovanja načina obezbeđenja od rizika finansiranja, ofanzivnog uticaja na prosečnu tržišnu cenu kapitala i maksimiziranja ukupne dobiti. U tom kontekstu, finansijsko tržište reprezentuje tržišni mehanizam koji osigurava „neposredni kontakt“ ponude i tražnje finansijskih resursa, koji mogu biti dugoročnog i kratkoročnog karaktera. Takvo poimanje međunarodnog bankarskog tržišta kao skupa specijalizovanih i nacionalnih tržišta novca instrumentima, koji omogućavaju finansijsko posredovanje među finansijskim subjektima, transformaciju finansijske imovine određenih finansijskih subjekata, osiguranje finansijskih ulaganja od rizika, smanjuje troškove ulaganja i povećava finansijske zarade.

Internacionalizacija finansijskog tržišta „kreirala“ je različite oblike evronota, kao svojevrsne inovacije na evrotržištu u smislu da reprezentuju oblik kratkoročnog zaduženja. Kao i svaka obveznica, evronota može biti kuponska i diskontna, mada se u finansijskoj praksi savremenog sveta nalaze brojne varijacije osnovnih oblika evronote. U suštini, evronote reflektuju kredite na osnovu kratkoročnih obveznica (nota) sa kamatom koja varira sve do kraja perioda za koji se daje kredit.[46]

Evronote, koje se javljaju u drugoj polovini 70-ih godina, su zapravo obveznice na srednji rok sa kuponom. Evronote vuku kratkoročne kamatne stope, koje se obračunavaju na principu šestomesečne kamate na londonskom interbankarskom tržištu – tzv. – LIBOR. Kamata uvećana za fiksnu maržu plaća se na svakih šest meseci.

Pored nota, kao jedan od oblika ili grupe hartija od vrednosti, kod kojih dolazi do inovacija i kombinacija, obveznice sa fiksnom kamatom reprezentuje klasičan oblik finansijske aktive na evrotržištu, pošto predstavljaju prenosive hartije od vrednosti koje osiguravaju njihovim imaocima stalan prihod u vidu fiksne kamate sve do same otplate. Ove obveznice jesu rasprostranjeni oblik emisije evroobveznica na tržištu, pored već

[46] Živković, A., Stankić, R., Krstić, b., Bankarsko poslovanje i platni promet, Beograd, 2005.

naraslog obima obveznica sa promenljivom kamatom i konvertibilnih obveznica u ukupnoj emisiji.

U praksi se, isto tako, koriste i tzv. obveznice sa varantom, kao oblik evroobveznica. Ove obveznice se javljaju u formi konvertibilnosti i akcije, koje nude firme, i u formi konvertabilnosti u druge obveznice, koje nude država i paradržavni emitenti. Kod ovih obveznica svi su uslovi unapred fiksirani, naročito uslovi konverzije (kao pravo konverzije obveznice u akciju). No kada su u pitanju tzv. obveznice sa varantom, akcije se kupuju po osnovu prava koje se dobija od varanta. Na taj način zajmoprimac dolazi do likvidnih sredstava, dok zajmodavac dobija novi tip finansijske aktive u vidu akcije.

Za razliku od obveznica sa varantom, konvertibilne obveznice se emituju uz fiksnu kamatu s pravom kupovine određenog iznosa emitentu zajma. Japanska i američka preduzeća kod ovog oblika kredita, javljaju se kao glavni emitenti. A pošto nose poreske olakšice ove obveznice su atraktivne i za evropske investitore. Vrednost ovih hartija od vrednosti uglavnom zavisi od prinosa na dugoročne plasmane, od ekonomske pozicije emitenta na tržištu kapitala i od ispoljenih tendencija na berzama. U funkcionisanju ovog tipa obveznica pojavljuju se u praksi određeni problemi koji se naročito ispoljavaju onda kada npr. neka japanska firma emituje konvertibilne obveznice koje glase na neku drugu valutu – EVRO. Tu se nude dve opcije: ili mogućnost konverzije obveznica u akcije ili mogućnost konverzije evra u dolare (ili neku drugu valutu). To je potrebno zbog toga što su konvertibilne valute atraktivne sa stanovišta niže kamatne stope, dužeg perioda dospeća, moguće anticipativne otplate i korišćenja prava konverzije u druge akcije po autonomnoj odluci dužnika.

Pored prezentovanih i opisanih oblika evroobveznica, na tržištu egzistiraju i hartije od vrednosti sa opcijom zamene otplate – konverzija iz jedne valute u drugu. Konverzija je dozvoljiva iz razloga što je valutni kurs unapred fiksiran u procesu same emisije. Fiksirani valutni kurs važi za čitav period trajanja zajma. Ove obveznice sa fiksiranim kursom, kamatom i sa izborom naplate su izuzetno rizične za zajmodavca i izuzetno povoljne za kreditore.

No, da bi se redukovao rizik investitora lansirani su certifikati o depozitu, kao defanzivni plasmani finansijskih investitora. U stvari, ovi certifikati reprezentuju

svojevrsnu vezu između tržišta novca i evroobveznice. Međusobno su inače supstitutivni na sekundarnom tržištu. Kamata im je fiksna. LIBOR je osnova za utvrđivanje kamatne stope. No, u praksi se javljaju i certifikati o depozitu, kao i tzv. multiranche tap certifikati o depozitu, kao oblik kratkoročnih hartija od vrednosti sa različitim rokom dospeća i promenljivom kamatom.

Prema tome, emisija i kupovina hartije od vrednosti kao vidovi izvora finansiranja i oblika plasmana jesu refleksija finansijskih inovacija na međunarodnim finansijskim tržištima od posebnog značaja za gotovo sve finansijske subjekte i investitore sa stanovišta redukcije troškova finansiranja, optimizacije strukture finansiranja, diversifikacije plasmana slobodnih novčanih sredstava, održavanja posebnog nivoa likvidnosti i solventnosti transaktora, povećanja stepena rentabiliteta sredstava i finansijskih zarada, i minimiziranja rizika. Finansijske inovacije iniciraju promene na tržištu novca i tržištu kapitala, a naročito na evrovalutnim tržištima.

Dodatne izvore sredstava banke obezbeđuju na kreditnom i tržištu kapitala: krediti kod centralne banke, inostrani krediti, izdavanje i prodaja dugoročnih hartija od vrednosti. Bitne karakteristike metoda i instrumenata formiranja ovih izvora sredstava banaka su sledeće: Prvo, treba da je reč o zaista dopunskim izvorima. Drugo, banke se na ovom terenu pojavljuju u ulozi pasivnog primaoca uslova pribavljanja sredstava za razliku od priivlačenja glavnih izvora gde se banke javljaju u mnogo aktivnijoj ulozi. Treće, ovi izvori postaju važni u periodima pogoršavanja uslova plaćanja raznih vrsta depozitnih sredstava. Ova sredstva tada postaju relativno pogodnija za brzo usklađivanje potencijala za programiranim plasmanima sredstava. Ako se poveća prosečna kamata na tržištu, tada su depozitni izvori pogođeni većim prosečnim troškovima, dok su kreditni izvori opterećeni porastom marginalnih troškova. Naime, kamatni troškovi svojim povećanjem zahvataju sve depozitne izvore, dok u slučaju nedepozitnih izvora troškovno opterećenje pogađa samo nove prilive ovih resursa.

U poslednjih nekoliko decenija kompanije i banke koje pružaju finansijske usluge, a naročito u privredama sa razvijenim tržištem kapitala suočavaju se sa neprestanim i rastućim zahtevima da razviju „finansijske proizvode“ koji će zadovoljiti nove potrebe klijenata, odnosno komitenata. Dakle, intezivni razvoj i globalizacija

ekonomskih, a posebno finansijskih tokova, pospešili su ove zahteve, odnosno oni se javljaju kao posledica tih procesa.

Međutim, krajnji cilj je ostvarenje profita iz tekućih transakcija, uz primenu aktivne strategije koja obezbeđuje:

- visok promet na tržištu,
- visok prinos,
- odgovarajuće troškove i rizik.

Treba imati u vidu, da nastojanje da se razviju proizvodi koji će zadovoljiti postavljene zahteve, uključuje više nivoa eksplicitnog i implicitnog rizika nego tzv. stariji proizvodi koje dopunjuju ili zamenjuju.

Karakteristike derivata omogućuju im široku primenu na finansijskom tržištu. Naime, oni su veoma pogodni za hedžing transakcije i u operativne svrhe. Poznato je da finansijske organizacije imaju dvostruku ulogu na tržištu derivata. Pojedine banke su posrednici na vanberzanskom tržištu, sučeljavajući tako kupce i prodavce svopova i fjučers ugovora. S druge strane, mnoge banke se pojavljuju kao krajnji korisnici derivata, koristeći ih za iste ciljeve kao i ostali ulagači.

U tom smislu, banke deluju kao tržišni kreatori izlažući se rizicima finansijskog tržišta i, u nameri da se zaštite od njih, koriste derivate za hedžing operacije. U savremenim uslovima, poslovanje na derivatima skopčano je sa nekim od rizika koji su isti i kod tradicionalnih aktivnosti banaka (tržišni rizik, kreditni rizik, rizik vezan za likvidnost i dr.), ali ovi rizici zahtevaju nove pristupe banaka u njihovom upravljanju.

Rizik promenljivosti cena derivata odnosi se na razliku između stvarne i očekivane vrednosti derivata tokom vremena. Takva divergencija dovodi do zarada ili gubitaka, zavisno od stepena potcenjivanja ili precenjivanja nestabilnosti tržišta. Poslovanje sa derivatima, osim tržišnog rizika, nosi sa sobom i rizik likvidnosti. On je vezan za mogućnost da banka neće biti u stanju da izmiri svoje obaveze na dan njihovog dospeća. Zato je nephodna kompleksna i sveobuhvatna analiza glavnih poslovnih partnera u postojećim, a naročito u pogoršanim tržišnim okolnostima. Rizik likvidnosti je podjednako značajan, kako za sve ulagače u derivate, tako i za posrednike, zbog stalne potrebe da prilagođavaju svoje pozicije u derivatima ostalom hedžingu.

Značajan aspekt procesa stvaranja novih finansijskih proizvoda predstavlja ekstenzija. Odnosno produžavanje termina i uslova transakcija. Međutim, to može biti izvor dodatnog kreditnog rizika.

Jedan od načina, da se upravlja i donekle smanji neizvesnost tokom ovih produženih perioda, jeste uspostavljanje određenih zaštita. Na primer, degradiranje rejtinga može da podstakne ili uvođenje dodatnog zaloga ili prekid ugovora. Pošto ove obligacije ograničavaju buduću fleksibilnost i klijenti im se često opiru, one se češće dešavaju kod subjekata, odnosno finansijskih kompanija (institucija) koje su niže rangirane. Te finansijske kompanije nemaju istu bezbednost od rizika kao finansijski jače kompanije.

Dakle, poslovanje sa novim finansijskim proizvodima je najviše izloženo kreditnom riziku i riziku vezanom za likvidnost, ali je podložno uticaju i svih drugih rizika. Ti rizici počinju sa troškovima traganja za novim mogućnostima na finansijskim tržištima.

S druge strane, tu je takođe rizik oslanjanja na premalo novih proizvoda, rizik po reputaciji koji se vezuje sa percipiranjem novih proizvoda, rizik buduće odgovornosti, koji nastaje ako proizvod ne dovede do željenih reziltata i rizici vezani za pravo i zakonsku regulativu.

Sa praktičnog aspekta, pozicioni rizik zajedno sa kamatnim rizikom i kursnim rizikom, kontroliše se aktivnim upravljanjem miksom aktive i pasive, neposredno korišćenjem bilansa ili korišćenjem vanbilansnih derivata, kao što su svopovi, fjučersi i terminski ugovori. Karakteristike bankarskih proizvoda mogu se koristiti da se upravlja poznatim ili očekivanim promenama u bilansnom miksu.

Pod bankarskim poslovima na tržištu kapitala podrazumevaju se sve tržišne operacije realizovane, ne samo kod banaka i uz njihovo učešće, već i kod ostalih aktera u njihovom neposrednom odnosu, pri čemu je od opredeljujućeg značaja da ti poslovi, u osnovi, imaju karakter i suštinu bankarskih poslova.

Kod kreditnog rizika, na primer, rizikom portfelja se upravlja koncetrisanjem politika prudencijalnih limita i to, globalnih za određenu zemlju i pojedinačnih za određenog partnera. Svakodnevno, odnosno permanentno upravljanje rizikom sprovode

opredeljeni timovi u svakom poslovnom sektoru i afilijaciji, s tim što postoji stalno praćenje efikasnosti prakse i procedure kreditne kontrole.

Tradicionalna procena kredita biće potrebna iz tri razloga:

1. Javiće se neočekivani gubici koji će naneti štetu bankama, a indirektno i preduzećima
- efikasan kreditni proces potreban je da se što je moguće više otkloni, odnosno umanji efekat gubitaka;
2. Teorija upravljanja portfeljom isuviše olako uzima da će tržište dozvoliti da krediti imaju cenu koja odgovara riziku
- u konkurentskom okruženju ovo ne mora da se nužno desi i banka mora da ocenjuje ukupnu vrednost odosa prema sklonosti kredita da bude u docnji;
3. Upravljanje portfeljom (zasnovano na brojevima) zanemaruje pristup vođenja poslova na bazi odnosa, koji će banke i njihovi klijenti sigurno želeti da nastave i dalje, za duže vreme;
- efikasno upravljanje kreditima, u obostranom interesu zajmoprimca i kreditora (banke) ima svoju ulogu koju treba da odigra da bi osiguralo postojanje zdrave osnove za takve normalne odnose.

Na finansijskim tržištima, za banke se javlja rizik trgovinske aktivnosti, samim tim što banke drže portfelje trezora, tržište kapitala i akcija, sa ciljem izvršavanja zahteva klijenta, a da bi se iskoristile mogućnosti na tržištu, pre svega finansijskih derivata. Međutim, osnovna politika banke je da ne uzima znatne vlasničke pozicije. Većina trgovinskih (finansijskih) transakcija sa derivatima se sprovodi da bi se zadovoljila tražnja klijenata i da se ostvari hedžing ovih i drugih trgovinskih pozicija.

Merenje rizika preko metodologije mart – to –market (valorizacija prema tržištu), zajedno sa prihvatanjem tehnika za ublažavanje rizika predstavljaju savremene pristupe upravljanja rizikom.

Likvidonosnim rizikom upravlja se čestom proverom tržišnih uslova i aktivnim upravljanjem bilansom. U praksi, finansijska strategija banke je održavanje dovoljne likvidnosti ili pristupa likvidnosti po razumnim i tržišnim cenama (kamatama) za mobilisanje izvora u slučaju potrebe. S druge strane, potreba za izvorima može biti radi

puštanja kredita u tečaj radi investiranja, ali i za izvršavanje obaveza po dospelim depozitima, ili po osnovu druge vrste pasive.

Poznato je da je osnovno merilo za likvidnost banke odnos likvidne aktive prema ukupnoj aktivi. Praktično, likvidna aktiva obuhvata: gotovinu, vrednosne papire i depozite kod domaćih i internacionalnih banaka (ovaj odnos se kreće od 30% do 35% od ukupne aktive).

U poslovanju, na sve dinamičnijem finansijskom tržištu, banka je izložena mnogobrojnim rizicima, kako tzv. starim, tako i novonastalim u procesima globalizacije, s jedne strane, tako i u procesima i formiranju „novih finansijskih proizvoda“ – finansijskih derivata.

Procena izloženosti riziku od strane banke obavlja se nekom od kvantitativnih modela i tehnika predviđanja, kao što su: simulacija, predviđanje budućih kretanja cena, kvantitativnim izražavanjem „rizika od gubitka“ i drugih.

Rizik od gubitka predstavlja se procenom određenih scenarija gubitaka, a koji se zasnivaju na kretanjima tržišta iz prošlosti i na drugim analizama tehničkog tipa. Modeli kretanja tržišta u prošlosti mere promene cena u prethodnim transakcijama i primenjuju te promene na sadašnje portfolie. Nakon toga se utvrđuje verovatnoća različitih dobitaka ili gubitaka. Međutim, u slučaju da postoji odstupanje između modela i stvarnih kretanja, neophodno je obaviti menjanje pretpostavki korišćenih u izradi modela. S druge strane, u zavisnosti od uloge koju banka ima u oblasti finansijskih derivata, obavlja se upotreba jednostavnijih ili složenijih modela praćenja i kvantifikovanja.

Posebna pažnja, u bankama posvećuje se reputacionom riziku (imidž banke), i u tom smislu banke imaju kodeks, koji deluje u formi dokumenta, upravljačkog mehanizma, u formi regulatornog aparata i u formi mehanizma podrške namenjenih zaposlenima u bankama.

U aktivnom poslovanju, banke nastoje da proširuju svoju skalu poslovnih aktivnosti, bilo putem bankarskih proizvoda, vrstom klijentele ili geografski, a tako se šire mogućnosti za nastajanje reputacionog rizika (posebno u situacijama kada banke ulaze u poslove sa kojima nisu naročito detaljnije upoznate).

Međutim, banke ne treba da budu uzdržane u objašnjavanju slabih strana, bilo koje transakcije i da u nekim slučajevima (ako klijent ne pokazuje da dovoljno uvažava

rizik) bude spremna da propusti poslovnu mogućnost, odnosno da ne ulazi u takve finansijske transakcije.

Aktivni principi upravljanja koji se primenjuju kod upravljanja pozicionim rizikom obuhvataju:

1. Centralizaciju aktivnosti
- - obično u sektoru sredstava, sa ovlašćenjima i odgovornostima za upravljanje i praćenje ovog rizika;
2. Utvrđenu politiku
- - postavlja okvir za upravljanje nivoom kamatnih stopa i kursnim rizikom unutar kontrolisanih limita;
3. Kontrolne limite i pozicije
- - redovno nadgleda komitet sastavljen od viših službenika;
4. Primenu analitičkih alata
- - na primer: gep analiza, analiza prihoda i osetljivosti na tržišnu vrednost i simulacione analize.

Rizik kamatne stope meri se na tri načina:

- GEP (razlika između obima aktive i pasive za koju se obnavlja cena u određenom periodu),
- Rizični prihod na osnovu bazičnih poena (bazični poen predstavlja jedinicu od 0,01%, tako za promenu prinosa obveznice od 10,53% na 10,47% konstatuje se da se promenio za 90 bazičnih poena),
- Rizik mark - to - market (vrednovanje prema tržištu).

Treba imati u vidu, da se ova merenja obračunavaju bez uzimanja u obzir upravljačkih aktivnosti koje su preduzete (ili koje stoje na raspolaganju) da se ublaži rizik, odnosno da se upravlja rizikom.

Dakle, bankari moraju da budu svesni svih promena na tržištu kapitala i da stalno preispituju tradicionalni pristup upravljanju rizikom koji može, vremenom da izgubi korak.

Za ovakvu ocenu može se navesti nekoliko razloga:

- priroda rizika se vrlo dinamično menja, a na sve vrste rizika koje banka može da preuzme nameću se reputacioni rizici koji nastaju zato što sistem koji upravlja svim drugim rizicima nije uspeo,
- razvoj i pojačanje upravljanja rizikom ne treba da bude samo reakcija na probleme, krizu i gubitke koji su se pojavili, već da se kao nužnost, anticipativno prihvati,
- tamo gde je organizacija imala dobre menadžere rizika opremljene znanjem, tehnikama i sredstvima da ocenjuju, mere i kontrolišu rizike postojala je tendencija da se dozvoli da potencijalni prihod od poslovnih mogućnosti ili aspiracija za udelom na tržištu nadjača procene rizika.

10.2. Nove kontrolne aktivnosti i nužnost uključivanja u globalne finansijske tokove

Globalizacija finansijskih tržišta, naročito tržišta kapitala inicirala je pojavu novih kontrolnih aktivnosti.

Na tržištu kapitala, i uopšte u svom poslovanju, banka svoja poslovna ulaganja finansira, pored kapitala vlasnika, još i iz pozajmljenih izvora, pri čemu poverioci sigurno očekuju ostvarenje određenog prinosa na svoja ulaganja, uz isti stepen rizika, jer se ne bi isplatilo da u njega ulažu. To praktično znači, da vlasnici kapitala više ne raspolažu celokupnim prinosom na poslovna ulaganja u preduzeće, jer ga moraju deliti sa njihovim poveriocima.

Finansijski menadžment na nivou banke, uz aktivno i bitno posredničko učešće bankarskih i finansijskih institucija (investicioni bankar), mora da stvara takvu finansijsku strukturu koja će u praksi, pored zahteva za maksimiranje vrednosti, omogućiti adekvatan obim i strukturu potreba za kapitalom, kao i stav vlasnika i poverilaca prema prinosu, riziku i kontroli.

Na primer, verovatno najveći izazov pred kojim se u savremenim uslovima nalaze upravljači kreditnim rizikom je, kako da najbolje povežu ono najvrednije od elemenata tradicionalnog pristupa kod kreditnog ocenjivanja, uključujući elemente učenja na greškama iz prošlosti i izbegavanja sličnih propusta u budućnosti. Koristi koje se mogu

izvući iz savremenih tehnika, kao što je kreditni skoring i ekspertski softverski paketi za anlizu propozicija za kreditiranje, kao i korišćenje sofisticiranih tehnika upravljanja portfeljom, upravo je kreditna procena.

Finansijski instrumenti, koji kreiraju kreditni rizik, su plasirani krediti i preuzeta obaveza da se odobri kredit, kao i kupljeni vrednosni papiri i finansijski derivati.

Finansijske kuće primenjuju analitičke alate i sisteme za utvrđivanje rizika, praćenje pozicija i utvrđivanje cena koje odgovaraju riziku i inkorporiranje metoda prihoda prilagođenih riziku.

Oblast upravljanja kreditnim rizikom, početkom ovog veka, sigurno je trasirala vrlo različite metode za ovaj vek koje su validne i visokotehnizirane, a time i svrsishodne u praksi.

U savremenim uslovima, procena kredita može se sprovoditi automatizovanim procesom kreditnog skoringa (za veliki deo tržišta građana, a verovatno i za tržište male privrede). Procena kredita privredi zavisiće, pre svega, od rejtinga klijenata. Taj poslovni rejting utvrđuje eksterna, nezavisna agencija ili, u nekim slučajevima, spostvena služba za kreditni rejting, koristeći efikasnu softversku aplikaciju.

Strategija poslovanja u zavisnosti odnosa banke prema riziku:[47]

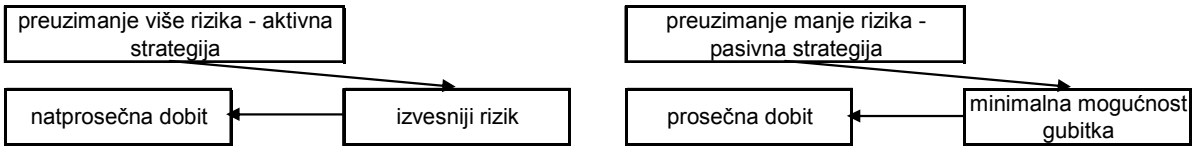

Međutim, na osnovu ove šeme pogrešno bi bilo zaključiti da je visina dobiti u direktnoj proporciji sa visinom preuzetog rizika. To bi značilo da banka treba da preuzima više rizika što većeg obima i na taj način ostvaruje natprosečnu dobit. Realni odnosi nisu takvi, jer je natprosečna dobit u srazmeri sa naponom menadžera banke. S druge strane, minimalna dobit karakteristična je za pasivnog menadžera, koji želi sigurnost i da bude „oslobođen“ briga. Maksimalna dobit bi bila realizovana kod

[47] Muminović, S., Vrste bankarskih rizika, Svet finansija, Novi Sad, 2000. god.

opreznog i preduzimljivog menadžera koji uobičava maksimum inteligentnog, na budućnost orijentisanih napora i veština.

U tom slučaju, menadžer portfelja imaće veći značaj od rukovodioca za sankcionisanje, jer će aktivno utvrđivati željeni oblik profila, kupujući i prodavajući zajmove, na tržištu kapitala.

Dakle, upravljanje kreditnim rizikom, još uvek nije isključivi domen matematičara i inženjera softvera. Naime, banka koja može da kombinuje najbolje tradicionalne pristupe upravljanja kreditima, sa najboljim savremenim tehnikama, ne treba da zazire od davanja kredita.

Potencijalnom izloženošću fluktuaciji deviznih kurseva po osnovu dužničkog kapitala (denominiranog u stranoj valuti), kredita privredi i aktivnosti na tržištu novca, koje sprovode kompanije, upravlja se na neto osnovi, da bi se ograničio stepen u kome prihod zavisi od kretanja kurseva valuta.

10.3. Budućnost finansijskih ulaganja u Republici Srbiji

Stupanjem na snagu Zakona o investicionim fondovima krajem 2006. godine, otvorila se mogućnost da se na srpskom finansijskom tržištu pojave novi učesnici, investicioni fondovi. Nedugo nakon usvajanja zakona prvi fondovi otpočeli su sa radom a interesovanje za njih iz dana u dan sve je veće. Ostalo je da vidimo koliko će vremena proći dok se njihov investicioni potencijal (imovina) ne poveća do tih srazmera da počnu značajnije uticati na tržišne trendove.

U susednoj Hrvatskoj bilo je potrebno više od deceniju da investiranje u fondove uzme značajnijeg zamaha, a danas fondovi u toj zemlji upravljaju imovinom od više od četiri milijarde evra.[48]

Osnovna karakteristika investicionih fondova jeste njihova dostupnost svim slojevima društva, kako profesionalnim investitorima tako i manjim ulagačima, odnosno svima onima koji žele da svoj kapital daju na profesionalno upravljanje. Iznos sredstava koji se može investirati praktično nema ni donju ni gornju granicu.

[48] Kovač, O., Stojanović, I., Strategija razvoja u nestabilnim uslovima i privatizacija, Beograd, 2003.

U pravnom smislu, investicioni fondovi su posebne institucije čije je poslovanje vrlo detaljno i strogo regulisano zakonom. Zakon je utvrdio više načina kategorisanja investicionih fondova, pravila njihovog rada kojima se u značajnoj meri smanjuju rizici ulaganja uz poštovanje principa javnosti koje je srazmerno vrsti fonda. Osnovna podela je na otvorene, zatvorene i privatne fondove. Kriterijum ove podele na prvom mestu predstavlja stepen regulisanosti, odnosno javnosti rada fonda. Otvoreni se dalje dele na fondove rasta vrednosti imovine, fondove prihoda, balansirane fondove i fondove očuvanja vrednosti imovine, prema strukturi portfelja, odnosno stepenu rizika.

Druga najvažnija karakteristika investicionih fondova predstavlja činjenicu da se imovina fonda nalazi u vlasništvu članova, odnosno akcionara. Dakle, vlasnik investicionih jedinica, odnosno akcije fonda je vlasnik proporcionalnog dela celokupne imovine fonda, srazmerno broju investicionih jedinica odnosno akcija fonda koje poseduje.

Kako u Srbiji trenutno postoje samo otvoreni investicioni fondovi, evo nekih prednosti ulaganja u tu vrstu fondova:

1. Ulaganje u diversifikovan portfelj hartija od vrednosti čime se smanjuje rizik ulaganja. Ovo je naročito bitno manjim ulagačima koji nemaju dovoljno velike investicione budžete da samostalno investiraju u veći broj hartija od vrednosti i na taj način umanje rizik.
2. Smanjeni troškovi investiranja. Za razliku od individualnog načina ulaganja provizije koje se plaćaju u vezi sa investiranjem u fondove jednostavnije su za izračunavanje i plaćanje. Takođe, članovi nemaju direktne transakcione troškove koje bi imali prlilikom investiranja u individualne hartije od vrednosti.
3. Profesionalno upravljanje fondom. Investicione odluke donosi, po pravilu, investicioni odbor koji sačinjavaju stručnjaci na čelu sa portfolio menadžerom, osobom stručno osposobljenom i kvalifikovanom za taj posao.
4. Automatsko reinvestiranje dobiti. Svi prihodi od kapitala ulaze u imovinu fonda, te se takva vrsta prinosa direktno odražava na vrednosti investicione jedinice i ne isplaćuje se članovima direktno.

5. Trenutna likvidnost investicije. Član fonda može u svakom momentu podneti zahtev za otkup investicionih jedinica a očekivana sredstva će mu biti isplaćena u roku od najviše pet dana od dana podnošenja zahteva.
6. Očekivani atraktivan prinos srazmeran preuzetom riziku.

Dakle, investicioni fondovi omogućavaju ulagačima da svoj kapital investiraju na način na koji do sada to nisu mogli, odnosno da iskoriste poslovna znanja i tehnike društva za upravljanje radi uvećanja uloženog kapitala. Investicioni fondovi predstavljaju atraktivan način na koji profesionalni i individualni investitori dobijaju pristup različitim tržištima i kompanijama.

10.4. Međunarodne finansijske institucije

Potreba osnivanja međunarodnih finansijskih institucija, koje će uticati na međunarodni monetarni i finansijski sistem, promet roba, usluga i kapitala, brži razvoj zemalja u razvoju i unapređenje međunarodnog platnog prometa, naročito je došla do izražaja posle Drugog svetskog rata. Tada dolazi do osnivanja brojnih finansijskih institucija. Međunarodne finansijske institucije osnivaju se međudržavnim ugovorima ili sporazumom većeg ili manjeg broja suverenih zemalja u cilju rešavanja razvojnih, stabilizacionih, finansijskih, monetarnih i drugih problema.

Sve finansijske institucije možemo razvrstati u dve velike grupe:[49]

a) monetarne institucije (Međunarodni monetarni fond, Evropski monetarni sporazum, klirinške organizacije, monetarni fondovi i monetarne unije) i
b) kreditne institucije (Međunarodna banka za obnovu i razvoj, Međunarodna finansijska korporacija, Međunarodno udruženje za razvoj, Multilateralna agencija za garatovanje investicija, Međunarodna investiciona banka, Evropska investiciona banka, Evropska banka za obnovu i razvoj, Azijska banka za razvoj, itd.).

Međunarodni monetarni fond (Internationa Monetary Fund-IMF). Nastao je na ruševinama sistema zlatnog važenja. Postojalo je više delova (britanski, američki,

[49] Pelević Branislav, Opet citirano delo.

francuski i kanadski), ali pažnju javnosti posebno su privukli Kejnsov i Vajtov plan. Kejnsov (britanski) plan zalagao se za stvaranje Međunarodne klirinške unije, gde bi se međunarodna plaćanja susretala i prebijala posredstvom bankara, odnosno specijalog valutnog sredstva, koje bi se moglo kupovati za zlato. Vajtov (američki) plan predviđao je osnivanje Stabilizacionog fonda, čiji bi osnovni cilj bio održavanje stabilnosti deviznih kurseva. Sredstva ovog fonda formirala bi se uplatama kvota u zlatu, nacionalnim valutama i hartijama od vrednosti. Posle brojnih rasprava jula 1944. godine u Breton Vudsu je prihvaćen Vajtov plan i doneta je odluka o osnivanju MMF-a, od strane 44 zemalja. Tokom vremena broj članica se stalno povećavao, tako da je 1996. godine u radu ove institucije učestvovala 181 zemlja članica[50]. Naša zemlja je član Fonda od njegovog osnovanja.

Osnovni ciljevi MMF-a su:

- razvijanje međunarodne monetarne saradnje;
- pružanje pomoći u ekspanziji i ravnomernom razvoju međunarodne trgovine;
- doprinošenje stabilnosti valutnih kurseva;
- stimulisanje multilateralnog sistema plaćanja;
- pružanje pomoći zemljama članicama putem raspoloživih sredstava;
- pružanje pomoci za rešavanje platnobilansnih problema.

Sredstva MMF-a formiraju se uplatama zemalja članica (svaka zemlja dužna je da prilikom stupanja u članstvo Fonda uplati odgovarajuću kvotu, i to:

25% u zlatu i 75% u nacionaloj valuti), pozajmicama zemalja članica (od centralnih banaka visoko razvijenih zemalja) i pozajmicama na privatnom tržištu kapitala (predstavlja dopunski vid obezbeđenja sredstava Fonda).

Zemlja članica može koristiti sredstva Fonda, ako ima probleme u izmirenju obaveza prema inostranstvu. Zemlja je dužna da podnese zahtev. Ako dobije pozitivan odgovor, onda može pristupiti korišćenju sredstava. Sredstva Fonda ne daju se u formi klasičnog kredita, jer zemlje članice plaćaju uzeta sredstva u domaćoj valuti. Ova prodaja vrši se u godišnjim tranšama od 25%, gde se prva tranša u visini deponovanog zlata dobija automatski (zlatna tranša). Odobravanje ovih sredstava može da ide do 200% utvrđene kvote zemlje članice. 1968.godine uvedena su specijalna prava vučenja

[50] Jovanović-Gavrilović Predrag, Međunarodno poslovno finansiranje, Ekonomski fakultet, Beograd, 1996.

(obračunska jedi- nica), kao sredstva međunarodne likvidnosti, koja su namenjena isključivo za regulisanje platnih debalansa zemalja članica. Vrednost ove jedinice utvrđuje se na osnovu korpe valuta 16 nacionalnih valuta, koje moraju da ispune određene kriterijume. Od 1981.godine u korpu ulazi svega pet najznačajnijih valuta sveta (dolar, marka, jen, francuski franak i britanska funta).

Međunarodna banka za obnovu i razvoj (International Bank for Reconstruction and Development-IBRD), takođe je osnovana u Breton Vudsu 1944. godine, od strane 29 država koje su prihvatile sporazum o njenom osnivanju, a sa radom je otpočela 1946. godine. U međuvremenu je došlo do značajnog povećanja broja članica, tako da je početkom 1996. godine ova institucija imala 181 zemlju članicu. Naša zemlja je članica Banke od samog početka, tj. od njenog osnivanja.

Osnovni ciljevi banke su:

- da pomaže obnovu i razvoj proizvodnje u privredno nedovoljno razvijenim zemljama članicama;
- da podstiče investicije putem garancija ili participacije u zajmovima;
- da pomaže razvoj međunarodne trgovine i održavanje ravnoteže u platnim bilansima zemalja članica podsticanjem međunarodnih investicija;
- da sa svojim stručnim timovima učestvuje u analizi ekonomskih problema i tehničko-tehnoloških rešenja;
- da vrši edukaciju kadrova za ekonomska, finansijska i tehničko-tehnološka pitanja.

Programi koje banka finansira prolaze kroz nekoliko faza:

Faza identifikacije projekta obuhvata utvrđivanje objekata kojima treba pristupiti radi njihovog doprinosa razvoju nacionalne privrede. Ove projekte mogu predlagati vlade zemalja članica, sama Banka ili zainteresovani poslovni zajmotražioci. Ocene zemalja koje traže kredit i Svetske banke o tome koji krediti treba da budu emitovani iz zajma Banke, mogu se razlikovati zbog različitih pristupa na prioritete razvoja i drugačijih ocena mogućih efekata ulaganja. Oni projekti koji su prihvaćeni od strane Banke, uključuju se u višegodišnje programe saradnje ove Banke sa konkretnom zemljom.

Kada je u pitanju faza pripreme projekta, u kojoj zajmotražilac i Banka zajedno sagledavaju i pronalaze tehnički i ekonomski najpovoljniju varijantu projekta sa aspekta

ostvarenja ciljeva razvoja. Ova faza može potrajati godinu do dve, što zavisi od vrste projekta, kao i od toga da li je ranije bilo sličnih poduhvata. Banka daje tehničku i ekonomsku pomoć za procenu projekta, a često se koristi pomoć i drugih međunarodnih organizacija: FAO, UNIDO i dr.

Po završetku prethodne faze, pristupa se oceni projekta, odnosno pregovorima i njegovom usvajanju. Ocenu vrše stručnjaci Banke, kojima mogu pomagati i konsultanti van ove institucije. Misija Banke podrazumeva tri do četiri nedelje boravka u određenoj zemlji, u cilju upoznavanja uslova za ostvarenje konkretnog projekta. To znači da je neophodno utvrditi da li je projekat pouzdan, da li se poštuju odgovarajući standardi, uz ocenu predviđanja veličine i lokacije objekta, tehnologije, opreme i sl. Ekonomska ocena podrazumeva analizu troškova i koristi za pojedine varijante projekta, značaj i ulogu u grani i doprinos projekta ostvarenju razvojnih ciljeva. Neki efekti projekta na razvoj zemlje mogu se lako meriti, drugi komplikovanije, a nažalost treći su praktično nemerljivi. Finansijska analiza i ocena podrazumevaju ispitivanje načina obezbeđenja potrebnih sredstava za investiciona ulaganja i za tekuće poslovanje.

Kada je u pitanju faza izvršenja projekta, zajmoprimac povremeno je u obavezi da dostavlja izveštaje o radovima na projektu, troškovima, nabavkama robe i usluga iz sredstava zajma. Stručnjaci Banke mogu, ako je to potrebno da predlože i dodatne mere u cilju uspešne realizacije projekta.

Faza naknadne ocene projekta, čini cilj da se izvuku pouke za poslovanje Banke u budućnosti, pošto se ona odnosi na momenat kada je on već završen. Način korišćenja sredstava utvrđen je dokumentom koji nosi naziv „Smernice za nabavke po zajmovima IBRD i kreditima IDA“.

Realizaciju ovih ciljeva Banka obavlja pomoću kapitala formiranog iz sledećih izvora:

1) učešća zemalja članica,
2) sredstava mobilisanih na međunarodnom tržištu kapitala emisijom svojih obveznica;
3) otplatom ranije datih kredita i
4) iz ostvarenog dobitka.

Prilikom odobravanja kredita i davanja garancija Banka se pridržava brojnih principa, od kojih su najvažniji sledeći:

a) Banka odobrava kredite i daje garancije za one investicone projekte koji imaju svoje ekonomsko opravdanje, tj. od kojih se očekuje da budu rentabilni;
b) Banka finansira devizni deo investicionog projekta, a ostali troškovi projekta pokrivaju se iz domaćih izvora;
c) Za kredite koje Banka odobrava preduzećima obavezno garantuje država ili centralna banka;
d) Banka odobrava zajmove pre svega za finansiranje konkretnih projekata, a izuzetno za opšterazvojne potrebe;
e) Kod odobravanja kredita Banka mora steći utisak da potencijalni korisnik kredita nije mogao osigurati neophodna sredstva uz povoljnije uslove iz drugih izvora;
f) Banka ne može uslovljavati korišćenje odobrenog kredita na teritoriji neke zemlje članice;
g) Kontinuitet u saradnji.

Međutim, u novije vreme u korišćenju sredstava Banka sve više uslovljava korišćenje njenih sredstava mešanjem u kompletnu razvojnu politiku zemalja kojima odobrava sredstva.

Programi koje finansira Banka prolaze kroz nekoliko faza:

1) faza identifikacije (utvrđivanje objekta koji treba finansirati);
2) faza pripreme (sagledavanje najpovoljnije varijante projekta);
3) faza ocene, pregovora i usvajanja (vrši se tehnička, institucionalna, ekonomska i finansijska ocena projekta, na osnovu kojih se pregovara o zajmu i konačno pristupa realizaciji projekta);
4) faza izvršenja i nadzor (investitor je dužan da povremeno podnosi izveštaje kreditoru o dinamici radova na projektu, troškovima, finansijskim efektima, itd. Po završetku projekta Banka priprema konačan izveštaj)
5) faza naknadne ocene projekta (cilj je da se izvuku pouke za poslovanje banke u budućnosti).

Međunarodna finansijska korporacija (International Finance Corporation-IFC) predstavlja jednu od tri afiiijacije Međunarodne banke za obnovu i razvoj, a osnovana je 1956.godine. Član Korporacije može postati samo ona zemlja, koja je prethodno postala član Banke. Do sada su u Korporaciju učlanjene 172 zemlje. Naša zemlja je postala član Korporacije tek u fiskalnoj 1968/69. godini. Cilj osnivanja Korporacije je stvaranje jednog finansijskog mehanizma, koji bi delovao na manje formalnim osnovama, odnosno koji neće kao IBRD uslovljavati davanje zajmova privatnim zajmotražiocima državnim garancijama. Sredstva kojima raspolaže Korporacija formiraju se po osnovu:

1) uplata zemalja članica;
2) zaduživanjem kod Svetske banke i
3) pribavljanjem sredstava na tržištu kapitala.

Preko ove Korporacije sredstva se mogu obezbediti u vidu kredita ili učešća ali je mnogo značajnija njena uloga u povezivanju privatnih preduzeća kojima je potreban kapital sa zainteresovanim ulagačima. Za ove kredite nije potrebna državna garancija. Rok otplate je do 15 godina. Postupak odobravanja zajma sličan je kao i kod opisa u prethodnoj instituciji.

Međunarodno udruženje za razvoj (International Development Association-IDA) osnovano je 1960. godine kao afilijacija Svetske banke. Ovo udruženje osnovano je s ciljem da se povoljnijim (mekšim) kreditima omogući razvoj proizvodnih kapaciteta zemalja u razvoju, uključujući i finansiranje investicionih objekata (saobraćajnice, irigacioni sistemi) koji ne stvaraju neposrednu dobit, ali čija realizacija doprinosi rastu životnog standarda najnerazvijenijih zemalja u svetu. Članstvo u Udruženju uslovljeno je članstvom u Banci. Krajem 1995 Udruženje je imalo 158 zemalja članica. Naša zemlja je član od samog osnivanja. Svoj kapital i kreditni potencijal Udruženje formira iz sledećih izvora:

1) kvote zemalja članica;
2) transfera dela profita Svetske banke;
3) doprinosa po osnovu povremenih "popunjavanja";
4) otplata po ranije datim kreditima i
5) poklona.

Zemlje čanice podeljene su u dve grupe. Prva obuhvata razvijene zemlje, koje ceo iznos kvote uplaćuju u konvertibilnoj valuti. U drugoj grupi su zemlje u razvoju. Ove zemlje uplaćuju 10% kvote u konvertibilnoj valuti, a 90% u nacionalnoj.

Najveći deo kredita Udruženeje je odobrilo zemljama koje imaju nacionalni dohodak manji od 400$ po stanovniku.

Multilateralna agencija za garatovanje investicija (Multilateral Investvemt Guarantee Agency-MIGA) osnovana je 1985. godine kao afilijacija Svetske banke. To je jedna nova specijalizovana institucija čiji je cilj da:

a) davanjem garancija za nekomercijalne rizike podstiče priliv privtnog kapitala u zemlje u razvoju;
b) pruža informacije potencijalnim investitorima o mogućnosti ulaganja u zemlje u razvoju;
c) obezbeđuje tehničku pomoć;
d) bude mesto na kome će sarađivati izvoznici i uvoznici kapitala.

U novije vreme MIGA posebnu pažnju poklanja pružanju tehničke pomoći, obrazovanju i obuci kadrova zemalja u razvoju za poslove u oblasti ulaganja stranog kapitala. Ona primenom savremene tehnologije, nastoji da učini što dostupnijim informacije o mogućnostima i uslovima za strana ulaganja u pojedinim zemljama.

Članstvo u Agenciji nije uslovljeno članstvom u Svetskoj banci. Do sredine 1995., godine MIGA je imala 128 zemalja članica. Jugoslavija je septembra 1989.godine postala članica ove institucije.

Evropska investiciona banka (European Investment Bank-EIB) osnovana je 1957. godine od strane zemalja članica EEZ. Osnivanje ove regionalne finansijske institucije motivisano je potrebom kreiranja jednog finansijskog mehanizma koji će u okviru EEZ obavljati poslove:

1) mobilizacije i transfera kapitala unutar Zajednice;
2) transfer kapitala iz bogatih u siromašnije zemlje članice;
3) prikupljanje kapitala iz zemalja izvan integracije. EIB ima zadatak da doprinese ravnomernom i nesmetanom razvoju zajedničkog tržišta u interesu Zajednice.

Banka formira svoj kreditni potencijal po osnovu:

a) uplata zemalja članica;
b) emisijom obveznica na međunarodnom tržištu kapitala i
c) sredstvima iz budžeta Zajednice.

Banka odobrava zajmove i daje garancije, kako javnom, tako i privatnom sektoru.

Na osnovu zaključka Evropskog saveta iz marta 2000. godine, s ciljem odobravanja emisije i podrške malim i srednjim preduzećima, osnovana je Grupa EIB, koju čine EIB i Evropski investicioni fond (EIF). Najveći akcionar EIF je EIB sa učešćem od 60%. EIF odobrava srednjoročne i dugoročne zajmove, daje garancije, a angažuje sredstva i u vidu preduzetničkog kapitala (zajednička ulaganja).

Na kraju ovog poglavlja smatramo da je veoma značajno napomenuti postojanje najmlađe međunarodne finansijske institucije Evropske banke za obnovu i razvoj EBRD koja je osnovana 1990. godine, a počela je sa radom sledeće godine. Cilj njenog osnivanja je da se u zemljama Centralne i Istočne Evrope podstakne prelazak na otvorenu tržišnu privredu i pomogne njihovo uključivanje u međunarodnu ekonomiju.

Ova institucija odobrava kredite vladama pojedinih zemalja, lokalnim vlastima i privatnim firmama, direktno ili posredstvom domaćih banaka. Krediti se odobravaju u principu srednjim i malim preduzećima, za podršku u procesu privatizacije, kao i za zajednička ulaganja. Banka, uz ostale poslove osigurava i strane investicije, daje garancije i pruža usluge i savete pri ulaganju kapitala. U svom poslovanju sarađuje i sa Međunarodnom korporacijom - IFC.

UMESTO ZAKLJUČKA

Ekonomski pristup izučavanju država u razvoju predstavlja radikalnu reformu sistema, kako bi se ostvarila liberalizacija trgovine i finansijskih tokova, privatizacija privrede i razvoj integralnih tržišta u čijem se centru nalazi tržište kapitala.

U ekonomskoj literaturi jasno je iskristalisan stav da pomenuti princip i ekonomske reforme podrazumevaju:

- proces stabilizacije (cena i kursa),
- proces liberalizacije (cena, tržišnih odnosa i međunarodne razmene), i
- proces izgradnje i usavršavanja institucionalnih okvira tržišne privrede, oslanjanje na privatnu svojinu, slobodnu konkurenciju i vladavinu prava.

Razvoj finansijskih tržišta ovih zemalja u poslednjoj deceniji odvijao se uz podršku sprovedenih strukturnih reformi i unapređenja makroekonomske stabilnosti. Zakonski okvir unapređivanja finansijskih tržišta, uglavnom je težio harmonizaciji sa standardima Evropske Unije.

Bankarske direktive su od početka bile ugrađivane i ugrađuju se u nacionalna zakonodavstva. Većina banaka u zemljama koje pristupaju EU su kontrolisane od strane inostranih bankarskih grupacija. Strani investitori, takođe su aktivni u pružanju drugih finansijskih usluga (osiguranje, investicioni fondovi).

Izgradnja zakonodavne regulative, zaštita akcionara, adekvatnost prudencialne regulative i supervizije i finansijska transparentnost, predstavljaju ključne momente koji su određivali da li su liberalizacija kapitalnih transakcija i veća otvorenost globalnim tržištima doneli koristi ili štete ekonomijama ovih zemalja, jer su one postale osetljive na eksterne faktore.

Delujući u tržišnim privredama i primenjujući osnovna načela bankarskog poslovanja, svaka poslovna banka izložena je riziku. Bankarski rizici su heterogene prirode. Pored tradicionalnih kategorija rizika: kreditnog rizika i rizika nelikvidnosti,

banke su danas izložene i rizicima kamatne stope, deviznog kursa, kao i specifičnim bankarskim rizicima. Ovi rizici mogu se analizirati sa aspekta pojedinačnih bilansnih pozicija ili agregatno na nivou banke.

Politika rizika u poslovnim bankama obuhvata njegovu identifikaciju, procenu i konačno njegovo regulisanje. U razvijenim tržišnim privredama banke primenjuju posebnu metodologiju za praćenje rizika. Nekada se ova metodologija zasnivala isključivo na koeficijentima, dok se danas za praćenje rizika u bankama koriste i složeni simulacioni modeli. Za smanjenje rizika poslovne banke koriste različite poslovne strategije.

Sekjuritizacija je pretvaranje kredita u hartije od vrednosti i predstavlja novinu u poslovanju banaka. Ranije su poslovne banke koristile vrednosne papire isključivo u kontekstu aktivne politike povećanja kreditnog potencijala. Međutim, finansijske inovacije delovale su da banke usmere na tržišta vrednosnih papira i značajan deo svojih plasmana. Ovakvo ponašanje poslovnih banaka, u velikoj meri utiče na njihovu veću likvidnost kao i na transfer rizika na krajnje investitore.

Za regulisanje rizika kamatne stope i rizika deviznog kursa poslovne banke u razvijenim kapitalističkim zemljama sve više koriste posebne finansijske instrumente i aranžmane za transfer rizika. Reč je o specifičnom tipu finansijskih inovacija koje su nastale početkom osamdesetih. Tržišta pomenutih instrumenata predstavljaju tržišta rizika u pravom smislu reči. Na njima se rizik, uz odgovarajuću cenu, transferiše na transaktore sa drugačijim tržišnim očekivanjima.

Zbog značaja poslovnih banaka za stabilnost i sigurnost finansijskog sistema, praćenjem i kontrolom rizika u bankama bave se i države. Naime, centralne banke ili posebna administrativna tela sprovode kontrolu opreznosti poslovnih banaka u svim zemljama OECD-a. Sa deregulacijom i sve većom marketizacijom finansijskog sektora u pomenutim zemljama, kontrola je pojačana i proširena. Istovremeno veća povezanost nacionalnih finansijskih sistema vodi ka ujednačavanju različitih sistema kontrole i stvaranju jedinstvenog sistema kontrole opreznosti u zemljama OECD-a.

U razvijenim tržišnim privredama, privredni subjekti i banke sami su odgovorni za kvalitet svog poslovanja. Rizik poslovanja je egzaktna kategorija koja ima svoju cenu i

koja je vezana za konkretnu organizaciju ili banku. Na toj osnovi uspostavljen je konzistentan sistem regulisanja rizika u finansijskom sektoru. U centru sistema nalaze se centralne banke, a na suprotnim polovima privredni subjekti i poslovne banke. Sa jedne strane uspostavljena je interakciona kontrola privrednih subjekata i poslovnih banaka, a sa druge strane centralne banke preko kontrole sigurnosti poslovnih banaka kontrolišu sigurnost celokupnog finansijskog sistema (sistemski rizik).

Poslovne banke u našoj zemlji u ranijim periodima nisu pridavale odgovarajući značaj praćenju i regulisanju rizika. Određena pažnja pridavana je samo kreditnom i riziku nelikvidnosti, mada i za njihovo praćenje nije postojala dovoljno verifikovana metodologija. Može se reći da je ovakva praksa bila najvećim delom posledica nedosledne primene osnovnih nečela bankarskog poslovanja: likvidnosti, rentabilnosti i sigurnosti.

Zakonske promene, kojima se banke definišu kao samostalne i na rizik spremne organizacije, dale su odgovarajuće pozitivne rezultate. Veća samostalnost poslovnim bankama obezbedila je kreiranje poslovne politike uz afirmaciju osnovnih načela bankarskog poslovanja. Banke su samostalnije u donošenju odluka o plasiranju sredstava, ali je i istovremno zaoštrena njihova odgovornost za rezulatate poslovanja.

Nenaplativi kredit je potraživanje banke po osnovu kredita kod kojeg naplata od dužnika kasni u odnosu na ugovoreni rok i/ili je vrednost kolaterala umanjena ili potpuno anulirana usled ekonomskih činilaca. Nešto precizniji kriterijum za definisanje nenaplativog kredita priznaje MMF kao: sva potraživanja po osnovu kredita kod kojeg je plaćanje obaveze klijenta (kamate i otplate glavnice) u docnji od 90 i više dana, ili je docnja manja od 90 dana, ali postoje drugi razlozi koji dovode pod sumnju to da će banka u celosti naplatiti kredit. MMF priznaje i strožije definicije nenaplativih kredita lokalnih nadzornih tela, tj. i docnju manju od 90 dana ako je, na primer, u preduzeću pokrenut stečaj. Sve zemlje ne koriste istu definiciju za računanje pokazatelja o nenaplativim kreditima u bankarskom sistemu, ali postoji tendencija konvergiranja ka pokazatelju koji se računa kao odnos između sume kredita sa docnjom od 90 i više dana i ukupnih potraživanja po osnovu odobrenih kredita u celom bankarskom sektoru.

Pokazatelj nenaplativosti kredita je jedan od najilustrativnijih sintetičih pokazatelja kvaliteta finansijske intermedijacije, stabilnosti finansijskog sistema i kreditnog rizika cele privrede. Iz tog razloga, pomno ga prate međunarodne finansijske institucije i međunarodni investitori. Nivo nenaplativih kredita u bankarskom sistemu jedne zemlje, između ostalog, utiče i na sam kreditni rejting jedne zemlje.

Studije bankarskih kriza pokazale su da je nagomilavanje nenaplativih kredita u bilansima banaka jedan od preovlađujućih simptoma kriza. Pojave velike kreditne ekspanzije podstaknute liberalizacijom finansijskog sistema i otvaranjem kapitalnog računa su, prema empirijskim studijama, prethodile bankarskim krizama.

U zemljama u razvoju, bankarstvo ima specifičnu istoriju, a nenaplativi krediti predstavljaju njen neraskidivi deo. Naime, na početku tranzicije sve zemlje su imale visoke nivoe nagomilanih nenaplativih kredita u bilansima banaka kao zaostavštinu iz ranijeg perioda netržišne privrede kada se prilikom odobravanja kredita nije vodilo računa o kreditnom riziku.

S odmicanjem ovog perioda, u okviru reformi bankarskog sektora, dolazi do smanjivanja učešća nenaplativih kredita. Neke zemlje imale su, međutim, i u kasnijim fazama tranzicije, periode manjih ili većih bankarskih kriza u kojima je obavezno dolazilo do porasta nivoa nenaplativih kredita. Takvi slučajevi dešavali su se najčešće u periodima tzv. kreditnog buma (ukupni krediti rastu po dvocifrenim, pa čak i trocifrenim godišnjim stopama), kada banke po pravilu olabavljuju kriterijume za ocenu kreditnog rizika, pa lakše odobravaju kredite i rizičnijim kategorijama klijenata. Iako značajna direktna uzročno-posledična veza - između velikog rasta kredita i bankarske krize tj. porasta nenaplativih kredita, nije dokazana, natprosečni rast ukupnih kredita nedržavnom sektoru u jednoj privredi jeste signal za opreznost i pažljivo praćenje pokazatelja o nenaplativim kreditima, naročito ako postoji rizik od zaoštravanja monetarne politike.

Kada se posmatraju zemlje u razvoju, može se zaključiti da je u globalu, u poslednjih 10 godina, udeo nenaplativih kredita u ukupnim kreditima nedržavnom sektoru značajno smanjen i sveden na umerenu meru. U regiji centralne Evrope i zemalja Baltika nenaplativi krediti su se približili proseku evrozone od 3-4% ukupnih kredita, dok

su u regiji jugoistočne Evrope (JIE), u koju se svrstava i Srbija, u 2009. u proseku bili nešto ispod 10%, sa tendenciom njihovog daljeg procentualnog pada.

Nivo nenaplativih kredita u ukupnim kreditima pojedinačne banke je rezultat upravljanja kreditnim rizikom. Kvalitet upravljanja rizikom zavisi od kvaliteta menadžmenta banke, ali i od skolonosti riziku istog tog menadžmenta.

Nadzorni organ bankarskog sistema meri i kontroliše bonitet poslovanja banaka, tj. nivo preuzetog kreditnog rizika pojedinačnih banaka u okviru tzv. prudencijalne supervizije (nadzor nad finansijskom solidnošću čitavog finansijskog sektora). Funkcija prudencijalne supervizije je prisutna u svim tržišnim privredama u okviru različitih institucionalnih rešenja (centralna banka, nezavisna nadzorna i regulatorna tela, agencije, komisije), a u Srbiji je poverena Narodnoj banci Srbije, Sektoru za kontrolu i nadzor poslovanja banaka i drugih finansijskih organizacija. U sve više zemalja, kao i u našoj zemlji, prudencijalna supervizija se bazira na preporukama referentne međunarodne ustanove za nadzor banaka – Banke za međunarodna poravnanja iz Bazela. U okviru sprovođenja prudencijalne supervizije posebno se, pored ostalih indikatora koji ukazuju na rizik poslovanja banke (najveći kredit, krediti povezanim licima i sl.), redovno prati i nivo nenaplativih kredita.

Redovna klasifikacija kreditnog portfolia banaka prema stepenu naplativosti predstavlja jedan od osnovnih instrumenata za upravljanje kreditnim rizikom. Pravila za klasifikaciju su u pojedinim zemljama prepuštena u nadležnost svake pojedinačne banke uz obavezu poštovanja Međunarodnih računovodstvenih standarda u oceni verovatnoće naplate i vrednosti potraživanja.

Kriterijumi za klasifikaciju nisu ujednačeni na međunarodnom nivou, ali je najčešća praksa da se kao osnovni kriterijum uzima docnja u plaćanju obaveza iz kredita, pa se u kategoriju nenaplativih kredita najčešće svrstavaju krediti gde docnja premašuje 90 dana. Krediti se tako klasifikuju u trenutku odobravanja (npr. u kategoriju niskorizičnih kredita), te se kasnije tokom veka otplate ponovo klasifikuju. Kredit će promeniti kategoriju naplativosti ukoliko su se promenili neki od uslova koji utiču na to da je verovatnoća naplate kredita u međuvremenu smanjenja (npr. dužnik plaća obeveze

sa kašnjenjem), iz ugla menadžmenta banke ili iz regulatornog ugla ukoliko su kriterijumi za klasifikaciju propisani.

U Srbiji je praksa da NBS propisuje kriterijume za klasifikaciju potraživanja, koje su banke obavezne da sprovode na kraju svakog kvartala. Propisani kriterijumi na osnovu kojih se potraživanja banaka rangiraju prema stepenu naplativosti svrstani su u pet kategorija (koje su detaljnije obrađene u prethodnim delovima rada). Kao kriterijumi koriste se: docnja u plaćanju obaveza iz kredita, ali i usklađenost novčanih tokova poverioca, poslovni uspeh preduzeća u prethodnom periodu, struktura i visina kapitala preduzeća, kvalitet obezbeđenja kredita.

Iako ne postoji tačan podatak, smatra se da su na početku 2004. godine, nenaplativi krediti činili oko 80% aktive bankarskog sektora. Sanacijom, stečajem i likvidacijom banaka, pre svega četiri velike državne banke, i kasnije, privatizacijom državnih banaka, kreditni portfolio čitavog bankarskog sektora je očišćen od starih nasleđenih nenaplativih kredita. Boljom primenom postojećih i uvođenjem novih mera prudencijalne supervizije u skladu sa standardima iz razvijenih zemalja – ojačano je upravljanje rizicima. Paralelno s tim procesom, ojačana je uloga NBS i sama praksa supervizije banaka. Uprkos tome, kreditni rast od 2004. godine do danas i ubuduće jeste uzrok za povećanu opreznost i brigu o kretanju nivoa nenaplativih kredita u Srbiji.

MMF u Izveštaju iz 2006. ukazuje na zabrinjavajuće visok nivo nenaplativih kredita u Srbiji – od 20,7%. Kao meru nenaplativih kredita, pri tome, koristi pokazatelj o udelu potraživanja klasifikovanih u kategorije C, D i E (prema kriterijumima za klasifikaciju NBS) u ukupnim potraživanjima. Primećuje se da se nivo tog pokazatelja u poslednje tri godine smanjivao samo kod državnih banaka, dok se kod ostale dve vlasničke kategorije banaka uvećavao. Naročito je iznenađujuće to da se kod stranih banaka, iz jedne godine u drugu, udeo rizičnih kredita uvećavao, jer se očekuje da strane banke uvode u domaće bankarstvo bolju praksu upravljanja kreditnim rizikom.

Nivo ovog pokazatelja i njegovo nesmanjivanje s odmicanjem reformi finansijskog sistema – jeste razlog za opreznost. Ipak, jedno od mogućih objašnjenja zašto se taj pokazatelj ne smanjuje u poslednjoj godini, tj. da se finansijska slika celokupnog nedržavnog sektora – klijenata banaka u proseku ne popravlja, jeste u

sledećem. Budući da banke sve više osvajaju tržište, moguće je da se baza klijenata širi i banke bolje poznaju klijente postajući manje oprezne i spremnije da veruju i odobre kredit klijentima, koji na osnovu svima dostupnih informacija (računovodstveni dokumenti, podaci iz platnog prometa, istorija odnosa klijenta s bankom) naizgled nisu poznati, ali u očima bankara imaju potencijala i vredi im ukazati poverenje. Banke su tada i spremne da plate cenu za plasiranje sredstava klijentu koji se svrstava u rizičnu kategoriju u klasifikaciji NBS, u vidu rezervisanja za potencijalne gubitke.

Većina banaka nastoji da nađe ravnotežu između visokog profita i niskog rizika, jer su ta dva zahteva dijametralno suprotna. Konfliktnost interesa akcionara, deponenata i ostalih komitenata banke koji se manifestuju kao problem optimizacije zahteva za profitabilnošću i likvidnošću, prisutan je u svakoj transakciji banke. Svaka promena u bilansu može se posmatrati kao proces da se dostignu ova dva bliska, ali suprotna cilja. Navedeni konflikt je u osnovi svih aktivnosti vezanih za upravljanje aktivom banke.

Po već uobičajenom obrascu za privrede u razvoju, bankarstvo u Srbiji je u poslednjih šest godina – od početka reformi do danas – pretrpelo korenite promene. Privatizacija banaka je privedena kraju i danas je oko 80 odsto ukupne bankarske aktive (22 banke) u stranom vlasništvu. Bankarsko posredovanje je u istom razdoblju postalo efikasnije (ukupni troškovi poslovanja bankarskog sektora prema ukupnoj aktivi banaka su opali sa 10 odsto u 2005. na pet odsto u 2008. godini). Povećan je pristup privrede i stanovništva finansijskim uslugama, a uporedo sa smanjenjem broja banaka i sve većom koncentracijom (49 odsto bankarskog sektora je u rukama pet najvećih banaka) i konkurencija između banaka je sve jača.

Zakonski okvir za funkcionisanje finansijskog sistema sve više liči na one u razvijenim zemljama iako njihova puna primena i institucionalni milje zahtevaju još izvesno vreme da postanu potpuno kredibilni i integrisani u celokupan sistem. Supervizija i kontrola banaka su značajno ojačale.

Uprkos munjevitoj transformaciji, oličenoj u rastu ukupnog poslovanja od preko 50 odsto godišnje u proseku za poslednjih osam godina, naše bankarsko tržište je još mlado i predstoji mu dalji razvoj. Pristup finansijskim uslugama je i dalje oskudniji nego sa nama uporedivim zemalja, te tržište kredita i drugih bankarskih usluga ima još prostora

da raste. Valja očekivati da će same banke rasti nešto laganijim tempom nego što je do sada bio slučaj. Brzinu kojom će se bankarski sektor razvijati, pak, u najvećoj meri će određivati institucionalni i makroekonomski uslovi. Za zaključke o impulsima i ograničenjima koji potiču iz sfere makroekonomske i zakonodavne politike od pomoći su uočeni trendovi iz proteklog perioda.

Iako se specifična struktura finansijskog sektora (tržište kapitala - akcija i obveznica preduzeća, banke i drugi nebankarski finansijski posrednici) u svakoj zemlji nezavisno razvija, najviše pod uticajem institucionalnih rešenja, u strukturi finansijskih sistema zemalja u razvoju banke danas zauzimaju dominantno mesto. U Srbiji su u proteklom periodu (2005-2010), uprkos postojanju tržišta kapitala, bankarski krediti predstavljali osnovni izvor eksternog finansiranja preduzeća s obzirom da na tržištu kapitala nije bilo emisija akcija i obveznica preduzeća (već je bilo samo nekoliko emisija akcija banaka u 2006.). U 2009. godini taj broj je znatno veći, a i u budućem periodu se takođe može očekivati stalni rast emisija.

I u narednom periodu, bankarski sistem ostaće najznačajniji deo finansijskog sistema. Ali, kako se već uočava u 2009. godini, u ovoj i narednim godinama predstoji ekspanzija poslovanja ostalih finansijskih posrednika – osiguravajućih i lizing kompanija, privatnih penzionih fondova i investicionih fondova (najvećim delom iz istih već prisutnih stranih bankarskih grupacija) koji će mobilisati značajna finansijska sredstva.

U periodu od 2005. godine do danas bankarski krediti nedržavnom sektoru porasli su sa osam odsto bruto domaćeg proizvoda na 30 odsto BDP-a, i time dostigli nivo koje su zemlje u okruženju (Hrvatska, Mađarska) imale u 2005. godini, nakon desetak godina tranzicije.

Krediti privredi čine danas dve trećine ukupnih kredita iz domaćeg bankarskog sistema (22 odsto BDP-a). Krediti privredi rasli su u čitavom posmatranom periodu sporije nego krediti stanovništvu, a pred kraj 2008. godine su gotovo potpuno zaustavljeni restriktivnim merama monetarne politike. Početkom 2009. ovi krediti ponovo oživljavaju i može se očekivati da će rasti po umerenim međugodišnjim stopama rasta od najviše 20 odsto godišnje što bi u apsolutnom iznosu značilo oko milijardu evra novih kredita. Oko četvrtina ukupno registrovanih preduzeća (i po grubim procenama oko

40 odsto preduzeća koja stvarno posluju, budući da jedan deo registrovanih preduzeća zapravo nije aktivno) koristi bankarske kredite što je još dosta ispod nivoa od oko 80 odsto u Nemačkoj ili od 60 odsto u regionu jugoistočne Evrope (prema podacima BEEPS ankete Svetske banke).

Banke će u narednom periodu širiti bazu klijenata koliko to dozvoljava kreditna sposobnost samih preduzeća. Iskustva pokazuju da velika preduzeća imaju bolji pristup bankarskom kreditu za razliku od malih i srednjih preduzeća koja još uvek u najvećoj meri finansiraju nove investicije iz zadržane dobiti i iz neformalnih pozajmica.

Tržište kredita stanovništvu je u zemljama odmaklim u razvoju dostiglo nivo od oko 50 odsto ukupnih kredita nedržavnom sektoru, što odgovara nivou Evropske unije. U Srbiji je danas jedna trećina ukupnih kredita plasirana stanovništvu. U 2009. krediti stanovništvu rastu po stopama od 50 odsto godišnje nakon njihovog usporavanja s kraja 2008. Može se očekivati da će bankarski sektor u narednoj godini odobriti oko 1 milijarde evra novih kredita stanovništvu. Veći potencijal za rast ima tržište stambenih kredita.

Oni danas čine tek trećinu ukupnih kredita stanovništvu što odgovara nivou ovih kredita koji su Hrvatska i Mađarska imale u 2005. godini. Danas je u Hrvatskoj oko polovina, a u Mađarskoj dve trećine ukupnih kredita stanovništvu plasirano u stambene kredite. Naplativost kredita je bolja kada su u pitanju građani (svega 2,6 odsto ukupnih kredita je sa docnjom od 90 i više dana) nego kada posmatramo kredite privredi gde je 5,5 odsto kredita sa docnjom.

Već dovoljna vremenska distanca i relevantna istraživanja rasvetlili su činjenicu da je razvijenost finansijskog sektora važan faktor celokupnog ekonomskog rasta naročito u zemljama na niskom nivou razvijenosti. Smatra se da je u zemljama u razvoju, brz razvoj finansijskog sektora odigrao bitnu ulogu u tom pravcu te je, sa stanovišta ekonomskog rasta, rast kredita i u narednom periodu veoma poželjan.

Ipak, kreditni bum podstaknut prilivom kapitala stranih banaka i njihovom borbom za osvajanje što većih delova tržišta, koji je bio glavni zamajac razvoja bankarstva i celokupnog finansijskog sektora u proteklom periodu, delovao je destabilizujuće na makroekonomskom planu, podgrevajući agregatnu tražnju i tako stvarajući nepoželjne inflatorne pritiske.

Kao posledica oštrih mera monetarne politike u 2008. godini uočava se veliki rast direktnog kreditiranja privrede iz inostranstva od oko 1 milijarde evra novih kredita u 2009. Ovim se zaobilazi domaći bankarski sistem da bi se izbegli veliki troškovi izazvani merama monetarne politike. Ovaj trend će se verovatno nastaviti i sledećih godina, jer je sve više kategorija klijenata koji dobijaju pristup ovakvim, za klijente povoljnijim kreditima. U početku se radilo samo o velikim renomiranim preduzećima dok u 2009. direktni krediti iz inostranstva postaju dostupni i malim i srednjim preduzećima, pa čak i preduzetnicima, što se očekuje i u budućem periodu.

Važan faktor daljeg razvoja bankarstva u 2009. ležaće u razvoju institucionalnih uslova, tj. regulatornog okvira koji se odnosi na poslovanje banaka, ali i kapaciteta za njegovu primenu. Oni doprinose zaštiti poverilaca, poverenju u finansijski sistem, transparentnosti poslovanja banaka i kvalitetu informacija koje su ključne za dobru procenu rizika i tako stvaraju osnovu za zdrav razvoj finansijskog sektora.

Glavna karakteristika savremenog okruženja u kome se odvija upravljanje rizikom je brzi rizik – novi rizici dolaze na dnevni red kao posledica promene u karakteru banaka i okruženja u kome banke posluju, širom sveta.

Neki od ovih rizika su manje poznati bankama, neki izgledaju izuzetno složeni, ali nikad nije suvišno naglasiti, ako je snažan upravljački okvir uspostavljen da identifikuje, upravlja, ublažava i kontroliše rizik, nema razloga za strahovanje – uzimanje rizika ostaje osnovna aktivnost banaka.

Mora se uzeti u obzir i to da, kod odlučivanja o najboljim načinima za upravljanje rizikom, banke moraju da ubuduće koriste najnovije softverske aplikacije ili koncepte, koje nude upravljački konsultanti. Naročito u oblasti kreditnog rizika, u narednom periodu takođe se moraju koristiti i znanja kreditora i mnogo toga treba da se izvuče kao pouka iz uspeha ili promašaja u prošlosti.

Značajno je napomenuti poruke za uspešnost, koje banke moraju da primenjuju iz prakse poslovanja:

- menadžment ima obavezu da razume posao kojim upravlja,

- odgovornost za svaku poslovnu aktivnost mora da bude jasno određena i saopštena nosiocima,
- jasno razdvajanje zadataka je osnova za efikasan sistem kontrole,
- interna kontrola, uključujući nezavisno upravljanje rizikom, mora da bude uspostavljena za sve poslovne aktivnosti,

Mada su ove pouke zasnovane na pojedinačnom slučaju, one imaju svoj opšti značaj za stalno prisutna pitanja koja su vezana za upravljanje svim vrstama bankarskog poslovanja.

Veliki bankarski učesnici na tržištu moraju ubuduće da objave svojim akcionarima i partnerima: a) šta identifikuju kao rizike u svom poslovanju, b) kako su, a ne da li su, organizovali upravljanje rizikom, c) svoje metode organizovanja upravljanja rizikom, i to do detalja na način koji predstavlja pravi priručnik za tu oblast bankarske delatnosti. Ovome naročito doprinosi i doprinosiće međunarodna regulativa koja je izuzetno aktivna.

Poslovanje banaka na globalnom tržištu postaje rizičnije, što upućuje na veći stepen neophodnosti upravljanja rizikom.

Banke zato treba da utvrde interne procese upravljanja rizikom i njegovim ovladavanjem. Ovi procesi se sastoje od četiri elementa:

- identifikacije i merenja svih materijalnih rizika,
- utvrđivanje odnosa kapitala prema nivou rizika,
- utvrđivanje eksplicitne ciljne adekvatnosti kapitala sa respektom rizika i
- procenjivanje saglasnosti sa utvrđenim ciljevima banke.

Problem rizika bankarskih plasmana, Bazelski komitet za kontrolu banaka, utvrđivanjem novog Sporazuma o adekvatnosti kapitala banaka, sveo je na razuman nivo, za banke zemalja Evropske Unije i razvijenih zemalja. Ovaj Novi Sporazum je obavezujući za sve banke pomenutih zemalja, kao i za sve one banke sa prostora zemalja u razvoju.

Primena pomenutog akta je za deo, bio kraj 2008. godine, a za kompletnu primenu rok je bio kraj 2009. godine.

Tri oblasti čine Novi sporazum: zahtevi u pogledu visine kapitala, prudencioni nadzor i pridržavanje tržišne discipline od strane banaka. Osim zahteva za visinom kapitala u odnosu na kreditni i tržišni rizik, novim sporazumom uspostavlja se i zahtev u odnosu na operacioni rizik. U pogledu visine kapitala u odnosu na kreditni, tržišni i operacioni rizik, bankama se daje mogućnost izbora načina procenjivanja adekvatnosti. Banke mogu da koriste za procenu kreditnog rizika standardni pristup koji predstavlja modifikovanu verziju postojećeg, pristup zasnovan na bazičnom internom procenjivanju i pristup zasnovan na sekjuritizaciji sredstava. Standardni pristup je konceptualno sličan postojećem iz Sporazuma, ali se razlikuje u većoj diferencijaciji prisutnih rizika. U nameri da poboljšaju osetljivost na procenu rizika, a da pri tome ne učine standardni pristup isuvuše složenim, predlaže se da se ponderi rizika mogu zasnivati i na eksternoj proceni od strane posebnih agencija. Ovaj metod biće i dalje korišćen od strane velikog broja banaka u svetu pri proceni ispunjavanja zahteva u pogledu visine kapitala.

Pristup, zasnovan na internom procenjivanju, dozvoljava banci da koristi interne procene utvrđivanja kreditne sposobnosti u cilju procene kreditnog rizika u portfoliju, ispunjavajući pri tome metodološke zahteve i standarde u pogledu objavljivanja podataka. Shodno ovom pristupu, banka procenjuje kreditnu sposobnost zajmotražioca, a rezultati se prevode u procenu mogućeg budućeg iznosa gubitka, koji određuje visinu potrebnog kapitala. Pri razmatranju trećeg pristupa procena kreditnog rizika – sekjuritizaciji, naglašava se da ona pruža efikasan način banci da izvrši preraspodelu kreditnog rizika sa kojim je suočena, na druge banke i nebankarske institucije. Zato, dat je predlog standardnog i internog pristupa u cilju tretiranja eksplicitnih rizika koje uobičajna sekjuritizacija obuhvata kod banaka. U domenu procene tržišnog rizika, ostaju postojeća dva pristupa procene – pristup zasnovan na internim modelima i standardni pristup.

Zakon o hipoteci i Zakon o založnom pravu na pokretnim stvarima, te uvođenje registra zaloge krajem 2005. godine, bitno su doprineli pravnoj sigurnosti poverilaca, dali i davaće jak impuls razvoju tržišta kredita i smanjenju cene kredita u nastupajućem periodu. Transparentnost poslovanja klijenata i informaciona osnova za odlučivanje banaka na osnovu računovodstvenih podataka značajno je unapređena i unapređivaće se primenom Međunarodnih računovodstvenih standarda u računovodstvu. Svetao primer za

pospešenje informisanosti banaka je poslovanje Kreditnog biroa u okviru Udruženja banaka Srbije koji je osnovan u 2005. godini.

Kapacitet supervizije NBS se kontinuirano popravlja, mada i dalje u kontroli rizika bankarskog poslovanja deluje post festum kao reakcija na ponašanje banaka. Banke sa svoje strane pokazuju veliku fleksibilnost u nalaženju puteva za zaobilaženje odluka NBS. Adekvatno merenje rizika, koje je osnova za primenu Bazela 2, zahtevaće osposobljenost kako unutar samih banaka tako i u NBS i predstavljaće ozbiljan izazov u narednom periodu. Takođe, u nedostatku dometa mera monetarne politike, NBS se često služi merama prudencijalne supervizije kako bi ograničila rast pojedinih vrsta kredita.

Postojeći stepen razvoja bankarskog sektora nameću potrebu da se celokupna regulativa NBS ponovo razmotri i to sistemski. Dodatni razlog za ovakvu generalnu reviziju je i uvođenje Bazel 2 standarda i u Srbiji. Očekuje se da će se implementacija te strategije odvijati pre svega preko banaka koje imaju adekvatan sistem upravljanja rizicima i koje koriste to kao svoju platformu za efikasnije upravljanje rizicima u svojim matičnim zemljama, odnosno u zemljama Evropske Unije.

I na kraju, imajući u vidu dosadašnji razvoj bankarskog sektora i okolnosti koje se profilišu na horizontu, možemo da zaključimo da će strani kapital nastaviti da sigurno i stabilno kroz bankarski sektor pritiče u našu zemlju, bankarstvu Srbije. Što znači sledi nastavak razvoja i narednih godina. Dalji razvoj će se najviše ogledati u rastu kreditne aktivnosti i povećanja lepeze bankarskih proizvoda, rastu efikasnosti i dostupnosti finansijskih usluga, svim vrstama komitenata i klijenata. To će neminovno uticati i na obavezno konstituisanje specijalizovanih investicionih banaka, kao i u razvijenim zemljama Evropske Unije, gde one imaju veoma značajnu ulogu za dalji ekonomski razvoj. Na to ukazuje i odluka Vlade Srbije da će do kraja ove godine biti kontituisana razvojna (investiciona) banka Republike Srbije.

LITERATURA

1. Adižes I., *Dijagnostika stilova upravljanja*, Beograd, 1994. godina,
2. Babić B., *Prelaz tranziciji*, Prometej, Beograd, 1996. godina,
3. Barać S., Hadžić M., Starić B., Ivaniš M., *Poslovno bankarstvo*, Beograd, 2005. godine
4. Bjelica V., Raičević B., Radmilović S., Babić B., Radičić M., *Finansije-teorija i praksa,* Stylos, NoviSad, 2001.,
5. Carić S., *Bankarski poslovi i hartije od vrednosti*, Novi Sad, 2007. godina,
6. Božina Lovre, *Monterna teorija i politika*, Pula, 2008. godina,
7. Božina Lovre, *Novac i bankarstvo,* Pula, 2008. godina,
8. Ćirović M., *Monetarna ekonomija*, European Centre for Peace and Development University for Peace, Beograd, 1989.,
9. Ćirović M., *Bankarstvo*, Naučno društvo Srbije, Beograd, 2007.,
10. Ćirović M., *Banskarski menadžment*, Ekonomski institut, Beograd, 1995.,
11. Ćirović M., *Devizni kursevi*, Bridge company, Beograd, 2000.,
12. Dimitrijević D., *Monetarna analiza - Novac i kredit u savremenim privredama*, Institut za dokumentaciju zaštite na radu, Niš, 1981.,
13. Đukić Đ., Bjelica V. i Ristić Ž., *Bankarstvo*, CID Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2004.,
14. Đukić Đ., *Centralna banka i finansijski sistem*, Litopapir, Čačak, 2001.,
15. Đukić Đ., Zečević P., *Utvrđivanje cena hartija od vrednosti i zaštita investitora*, Čačak 2004.,
16. Đuričin D., *Upravljanje (pomoću) projekata*, CID Ekonomskog fakulteta, Beograd 2003.,
17. *Ekonomska enciklopedija*, SA, Beograd 1984.g,
18. Erić D., Bojović P., *Menadžment hartija od vrednosti*, Kruševac, 2005. godina,
19. Đurović-Todorović J., *Pokazatelji nezavisnosti centralne banke*, Jugoslovensko bankarstvo 9-10, Beograd, 2001.god.,
20. Đokanović T., *Međunarodni ekonomski odnosi-promene na pragu XXI veka*, Ekonomika i Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1994.,
21. Dvornik I., *Novac i novčana politika*, II izdanje, Ekonomski fakultet, Rijeka, 1971.
22. Gorčić J., *Finansije i fmansijsko pravo*, Pravni fakultet, Niš, 1994.,
23. Greuning H., *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima,* Mate, Zagreb, 2006. godine,
24. Hanžeković M., *Mogućnosti i putevi osnivanja zajedničkih finansijskih i institucija zemalja u razvoju za unapređenje njihove finansijske i monetame saradnje,* Informator, Zagreb, 1983.,
25. Jovanović M., Ristić Ž., Krstić B., Živković A., *Monetarni i fiskalni menadžment*, Ekonomski fakultet, Niš, 2001.,

26. Jovanović-Gavrilović P., *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1996.,
27. Jović S., *Bankarstvo*, Naučna knjiga, Beograd, 1990.,
28. Komazec S., *Monetarna i fmansijska ekonomija*, Štampa, Šibenik, 1981.,
29. Komazec S., *Inflatorna ekonomija-bolest ili instrument razvoja*, Pogledi br. 16 - 17, Split 1975.,
30. Komazec S., Ristić Ž., *Monetarne i javne finansije-Menadžment monetarne i javne ekonomije,* Čigoja štampa, Beograd, 1999.,
31. Kožetinac G., *Proces kreiranja novca*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1989.,
32. Kovač J., Komazec S., Ristić Ž., Radičić, M, *Međunarodi finansijski menadžment - Novac i kapital u međunarodnoj ekonomiji*, Čigoja, Beograd, 1996.,
33. Kovačević R., *Međunarodne finansijske institucije*, Institut za spoljnu trgovinu, Beograd, 1999.,
34. Krstić B., *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet, Niš, 1998.,
35. Krtalić J., Benazić M., *Financije u vrtlogu globalizacije*, Pula 2010. godine,
36. Mishkin F.S., *Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta*, Beograd, 2006. godine,
37. Mishkin F.S., *Ekonomija novca, bankarstva i finansijskih tržišta,* Mate, Zagreb, 2010.,
38. Marković D., *Monetarne finansije*, Ekonomski fakultet, Kragujevac, 2001.,
39. Marks K., *Kapital,* I tom, Kultura, Beograd, 1947.,
40. Marks, K., *Prilog kritici političke ekonomije*, BIGZ, Beograd, 1976.,
41. Miller R., Vanhoose D., *Moderni novac i bankarstvo,* Mate, Zagreb, 1997.,
42. Meichsner V., *Osnovi nauke o novcu*, Skoplje, 1958.,
43. Ohmane K., *Kako razmišlja strateg*, Beograd, 1995. godine,
44. Orlić N., *Rizik banaka u uslovima tranzicije,* Beograd, 2009.,
45. Pečujlić M., *Globalizacija – dva lika sveta*, Beograd, 2005.,
46. Petrović P., *Menadžment rizicima na tržištu kapitala*, Beograd, 2000.,
47. Popović S.M., *Portfolio analiza*, Podgorica, 2000.,
48. Radmilović S., *Finansijska tržišta*, Financing centar, Novi Sad, 1994.,
49. Ranković J., *Upravljanje finansijsma preduzeća*, Beograd, 1992.,
50. Rodić J., *Poslovne finansije*, Beograd, 1991.,
51. Rose P.S., Hudings S.C., *Bankarski menadžment i finansijske usluge*, Beo- grad, 2005.,
52. Rose P.S., *Menadžment komercijalnih banaka,* Mate, Zagreb, 2003.,
53. Slović D., *Dinamička analiza bilansa*, Beograd, 2007.,
54. Slović D., *Filozofija prava i ekonomije*, Beograd, 2006.,
55. Slović Krčadinac I., *Revizija i krizni menadžment*, Beograd, 2005.,
56. Sofrenović M., *Bankarstvo*, Beograd, 1966. ,
57. Šifrin A., Bisat E., *O globalizaciji*, Beograd, 2005.,

58. Šoškić D., Živković B., *Finansijska tržišta i institucije*, Beograd, 2006.,
59. Trivunac J.B., *Prucedijalna regulacija i nadzor nad bankama*, Beograd, 1999.,
60. Vasiljević K., *Kreditni sistem i poslovni princip banaka u Francuskoj*, Beograd, 1967.,
61. Vasiljević B., *Osnovi finansijskog tržišta*, Beograd, 1997.,
62. Vučković M., *Bankarstvo,* Naučna knjiga, Beograd, 1967.,
63. Živković A., Komazec S., *Monetarna ekonomija-mehanizam i politika efikasnog upravljanja novcem*, Ekonomski fakultet Beograd, Čigoja, Beograd, 1998.,
64. Živković A., Kožetinac G., *Monetarna ekonomija*, Beograd, 2003.,
65. Živković A., Stankić R. i Krstić B., *Bankarsko poslovanje i platni promet*, Beograd, 2005.